

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARA
MÜDAHALE YETKİSİ:
KOSOVA ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şenol DÜLGER

BURSA 2010

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARA
MÜDAHALE YETKİSİ:
KOSOVA ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şenol DÜLGER

Danışman
Prof. Dr. Kamuran REÇBER

BURSA 2010

ABSTRACT

Yazar	: Şenol DÜLGER
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	:
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VIII + 201
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Kamuran REÇBER

EU'S COMPETENCE TO INTERVENE INTENATIONAL DISPUTES:

KOSOVO CASE

This study states the obstacles against EU's military and political capacity and defines the practical inconvenience of these challenges during the Kosovo conflict. It is noticable that the concept of sovereignty for the states is critically important and governments are whatsoever eager to keep it within their areas. This can also be observed in EU members actions. While EU members tend to take part in the supranational structure, some of their actions are deeply on the other side. For instance, cooperation between member states on customs union are supranational, however it is not possible to discuss about this structure on foreign policy. On the contrary, members tend to keep their sovereignty on this field.

EU's future attitude about Union's structure is important. When considering the unanimous vote approach about foreign policy and the unique authorized organ is European Council where the decisions are taken by presidents or prime ministers, EU would be considered as classical international organization. The questions on whether

new authorizations will be given to Commission or how much power the member states will give to the Union are crucial.

On the other hand EU, if it wants to be influential to realize independent military actions in accordance with UN resolutions, it has to increase its capacity and upgrade its legislation. Immobility of EU to security problems in its territory, which has mentioned peace, democracy and human rights in its treaties, is worth to analyze. As NATO and EU have mostly the same members, the probability of EU's assignment by UN is getting lower. Once members will authorize the Union on foreign policy and security, EU's prestige on the international platform will be increasing.

Moreover there are also some obstacles on developing a European common foreign policy. These are not only about *acquis communautaire*, but also governments' perception to theme. It happened on Kosovo conflict, the main subject of this study. Members that couldn't move together before and during the intervention have undertaken some tasks in the interim administration in Kosova. Countries that face problems on minorities within their territories disagreed to new states after Yugoslavia and initiated a campaign against the official recognition of Kosovo. Declaration of independence of Kosovo considered as unacceptable by Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus as it has similarities with Cyprus dispute and also by Spain as it would stand as a sample for Catalan and Bask minorities. Therefore CFSP, which is a accumulation of countries' foreign policies, lapsed.

Key Words

EU   CFSP   ESDP   Kosovo
NATO

ÖZET

Yazar	: Şenol DÜLGER
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	:
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VIII + 201
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Kamuran REÇBER

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARA MÜDAHALE YETKİSİ:

KOSOVA ÖRNEĞİ

AB'nin askeri ve siyasi kapasitesinin önündeki engellerin anlatıldığı, daha sonra bu hususların Kosova sorunu esnasında karşılaşılan pratiğinin aktarıldığı bu çalışmada görülmektedir ki AB üyesi devletler egemenlik olgusuna büyük önem atfetmekte ve bu egemenlik yetkilerini kaybetmek istememektedirler. Bu durum, üyelerin gerçekleştirdikleri eylem ve işlemler dikkate alındığında da görülebilmektedir. Üye devletler bir yandan uluslarüstü yapılanmaya doğru giderken başka alanlarda bunun tersi yönde bir hareketi gerçekleştirmektedirler. Örneğin üye devletler gümrük birliği konusundaki egemenlik yetkilerini devrederek uluslarüstü bir yapılanmaya gitmişlerdir; ancak dış politika konusunda bu türden bir egemenlik devrinden söz edilememektedir. Aksine, üyeler bu alandaki yetkilerini kendilerine saklamaktadır.

AB üyesi devletlerin Birliğin yapısına ilişkin bundan sonraki tutumları önemlidir. AB'nin dış politika alanında tesis ettiği kararların genellikle oybirliğiyle ve

sadece üye devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı AB Konseyi'nde alındığı düşünülürse; AB'nin bu alanda klasik bir uluslararası organizasyondan farklı olmadığı görülecektir. Komisyona burada yeni görevler verilir verilmeyeceği ile bundan sonra dış politika alanında üye devletlerin Birliğe ne kadar yetki tanıyacağı önemli bir husustur.

Öte yandan AB, ekonomik anlamdaki gücünün yanı sıra BM kararlarına istinaden kendisine verilebilecek askeri görevleri diğer uluslararası kurumlardan bağımsız olarak gerçekleştirmeye muktedir olmayı hedefliyorsa, bu alandaki kapasitesini arttırması ve mevzuatını buna uygun hale getirmelidir. Barış, demokrasi, insan hakları ve kalıcı barış gibi kavramları kurucu andlaşmalarında işleyen AB'nin kendi kıtasındaki güvenlik sorunlarına müdahale konusunda hareketsiz kalmasının nedenlerini incelemek gerekmektedir. NATO ile AB'nin üyelerinin büyük oranda örtüşmesi, BM'nin olası bir görevlendirmesi durumunda Birliğin önünü tıkayan bir unsurdur. Üyelerin dış politika ve güvenlik alanını Birliğe daha fazla yetki vermesi, AB'nin uluslararası arenada birlik olarak hareket etmesini sağlayacağı için prestij arttırıcı da olacaktır.

Aynı şekilde AB içerisinde ortak bir dış politika geliştirilmesinin önünde de bazı engeller bulunmaktadır. Bunlar sadece mevzuata ilişkin değil, aynı zamanda üye ülkelerin dış politika konularına yönelik tutumlarıyla ilgilidir. Bu çalışmanın konusu olan Kosova konusunda da durum bu şekilde olmuştur. Kosova'ya müdahale öncesinde ve sırasında ortak hareket edemeyen Birlik üyeleri, Kosova'da kurulan özel yönetimde bazı görevler üstlenmişlerdir. Diğer taraftan kendi devlet ülkelerindeki azınlıklarla sorun yaşayan ülkeler, Yugoslavya'nın parçalanarak yerine yeni devletler kurulmasına karşı çıkmışlar, tanınma konusunda da olumsuz birer kampanya başlatmışlardır. Kosova'nın bağımsızlık ilanı, Kıbrıs sorunuyla ilişkilendirildiği için Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından; ülkedeki Katalan ve Bask azınlığa örnek teşkil edeceği düşüncesiyle İspanya tarafından kabul edilemez bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler

AB   ODGP   AGSP   Kosova   NATO

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN
ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARA MÜDAHALE YETKİSİ
KOSOVA ÖRNEĞİ**

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM – EGEMENLİK TEORİSİ

1. Teorik Çerçeve.....	4
2. Tarih Boyunca Egemenlik Kavramına Yönelik Farklı Yaklaşımlar.....	13
2.1. İlk Çağda Egemenlik Kavramı.....	14
2.2. Orta Çağdan Günümüze Kadar Olan Dönem.....	17
2.3. Egemenlik Kavramının Gelişimi.....	20
2.3.1. Niccolo Machiavelli ve Jean Bodin'in Egemenlik Kavramı.....	21
2.3.2. Althusius ve Thomas Hobbes'un Egemenlik Yaklaşımı.....	23
2.3.3. Jean Jacques Rousseau'da Egemenlik.....	26
2.3.4. Hugo Grotius'un Egemenlik Anlayışı.....	29
3. Egemenlik Türleri.....	31
3.1. Egemenlik – Dış Egemenlik Ayrımı.....	31
3.2.1. İç Egemenlik.....	32
3.2.2. Dış Egemenlik.....	33
3.2. Modern Uluslararası Sistemde Egemenlik.....	35
4. AB'de Egemenlik Anlayışı ve Kavramı.....	39
4.1. AB Hukukunda Egemenlik Kavramı.....	40
4.2. ABKA'da Egemenlik Kavramı.....	42

İKİNCİ BÖLÜM – AB VE EGEMENLİK

1. AB'den Önce Egemenlik Konusuna Yaklaşımlar.....	44
1.1. Avrupa'da Siyasi İşbirliğine Yönelik Gelişmeler.....	44
1.1.1. Avrupa'da İşbirliği Fikirleri.....	44
1.1.2. İşbirliği Çabaları.....	48
1.1.2.1. İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Olan Dönem.....	48
1.1.2.2. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonraki Dönem.....	51
1.2. İşbirliği ve Bütünleşme Çabalarının Kurumsal Tesisleri.....	57
2. Avrupa'da Siyasi İşbirliği Oluşturma Denemeleri.....	63
2.1. Bütünleşme Fikirleri.....	63
2.2. Kurucu Andlaşmalarda Değişiklikler.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM – ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR VE AB

1. Uluslararası Uyuşmazlıklar ve Uluslararası Kuruluşların Tutumları.....	74
2. AB'nin Uluslararası Uyuşmazlıklara Müdahale Yetkisi.....	76
2.1. ABKA İtibarıyla.....	77
2.2. Ortak Dış Politika Tesis Ederken Bazı Alınan Temel Prensipler.....	89
2.3. BAB'ın Savunma Konularında AB ile Olan İlişkileri.....	94
3. AGSP-BAB-NATO.....	98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM – KOSOVA SORUNU VE AB

1. Kosova Sorunu ve Soruna Uluslararası Müdahale.....	103
1.1 Kosova'nın Önemi.....	103
1.2. Dağılma Öncesinde Bölgede Şiddetin Tırmanışı.....	105
1.3. Balkanlarda Savaşın Başlaması.....	112
2. Yugoslavya Krizi Sırasında AB'nin Tutumu.....	115
3. Kosova'da Durum.....	120
3.1. Kosova Sorunu Sırasında AB'nin Rolü.....	126
3.2. Harekat Sonrası Kosova'da Durum ve Bağımsızlık.....	148
GENEL DEĞERLENDİRME.....	157
KAYNAKÇA.....	163

GİRİŞ

Dünya tarihinin gidişatını yönlendiren en önemli olaylar Avrupa kıtasında cereyan etmiştir. Sadece kültürel ve bilimsel alanda değil, aynı zamanda siyasal ve düşünsel alanda da Avrupa'nın ciddi bir bilgi birikimi bulunmaktadır. Devlet ve egemenlik kavramlarının pratik anlamda uygulama alanı bulduğu ve egemenin yetkilerinin sorgulandığı bu coğrafyadaki gelişmeler, devletler arası ilişkilerin de temel yönlendiricisi olmuştur.

Çalışmanın konusu olarak "Avrupa Birliği'nin (AB) Uluslararası Uyuşmazlıklara Müdahale Yetkisi" belirlenmiştir. Bu kapsamda Avrupa'da bir birlik oluşturulmasına yönelik fikir akımları ve buna istinaden AB'nin kuruluşu, egemenlik teorisi dikkate alınarak çalışmaya yansıtılmıştır. Özellikle Maastricht Andlaşması'ndan sonra hayata geçirilmeye başlanan siyasi işbirliği süreci ve bundan sonra değişen mevzuata da dikkat çekilmiştir. Yürürlükteki andlaşma hükümlerinde ODGP alanındaki düzenlemelere yoğunlaşarak sözkonusu alandaki işbirliğinin derinleşme hızı hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Üye devletlerin egemenlik yetkilerinden vazgeçmemesi, özellikle dış ilişkiler alanında devletlerin karar verme haklarını saklı tutması, ODGP'nin uluslarüstü bir yapıya kavuşmamasına neden olmaktadır. AB üyesi ülkeler arasında dış politika konularına yönelik derin farklılıklar, beraber hareket etme kabiliyetlerini ortadan kaldıran bir faktör olmasının yanı sıra Birliğin uluslararası ilişkiler konularında prestij kaybetmesine de sebebiyet vermektedir.

Öte yandan AB'nin uluslararası uyuşmazlıklara müdahale yetkisinin uygulamasının ve başarısızlığının Kosova'daki kriz sırasında test edildiği düşünüldüğünden, çalışmanın son bölümünde Birliğin bu soruna genel yaklaşımının nasıl olduğu, üye devletlerin ODGP alanında ortak bir karar tesis edilmesine yönelik ciddi bir iradelerinin olmadığı, öte yandan gündemdeki uluslararası gelişmelere karşı birbirlerinden bağımsız birer dış politika geliştirdiklerine dikkat çekilmiştir.

AB'nin ekonomik anlamdaki gelişmişliğinin, siyasi alandaki etkinlikle bütünleştirilemediğine dikkat çekilerek AB'nin derinleşme çabalarına hız vermesi önerisinde bulunulmuştur. Çalışmada AB'nin Kosova sorununa yönelik ortak bir tutum takınamaması, kendi coğrafyasındaki bu krize müdahale konusunda güdük kalması, bölgedeki etkinliğinin kriz sonrasındaki yeniden inşa çalışmalarıyla bölgeye yönelik mali yardımlarla kısıtlı kalması, son olarak Kosova'nın bağımsızlık sürecinde üye devletlerin eşgüdümünden uzak politikalar yürüterek AB'nin prestijinin azalmasına neden olduğu hususu açıklanmaya çalışılmıştır.

Egemenlik teorisiyle ilgili genel bilgilerin verildiği çalışmanın birinci bölümünde tarihsel süreç içerisinde egemenlik kavramını geliştiren ve mevcut şekline getiren düşünürlerin görüşleri anlatılmıştır. Modern sistemdeki egemenlik anlayışının yanı sıra çalışmanın odağındaki AB'nin ve üyelerin egemenlik konusuna yaklaşımları ifade edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü Avrupa'daki işbirliği çabalarının tarihinin incelenmesine ayrılmıştır. Avrupa'da siyasi işbirliği kurulmasına yönelik çeşitli fikirler ve bazı girişimlere de yer verilerek birlik oluşturma çabalarının tarihi açıklanmaya çalışılmıştır. AT ve sonrasında AB içerisinde üye ülkeler arasında ODGP alanındaki işbirliği çalışmalarının kurucu anlaşmalardaki yansıması da ortaya konulmuştur.

Uluslararası uyuşmazlıkların tanımının ve konuya ilişkin BMKA kapsamındaki düzenlemelerin de incelendiği üçüncü bölümde ABKA'da ODGP'ye yönelik mevzuatında üzerinde durulmuştur. Daha önce ODGP alanında AB'nin 'ordu kolu' vazifesi gören BAB'a da atıfta bulunarak Birliğin konuya yönelik genel yaklaşımları anlatılmıştır.

Çalışmanın en temel bölümü olan dördüncü bölümünde Kosova sorunun genel bir anlatımının yanı sıra bölgede barış ve güvenliği tehlikeye düşüren şiddet olayları sırasında uluslararası toplumun genel tutumu da aktarılmıştır. Diğer taraftan AB'nin

gerek sorun sırasında gerekse de hareket sonrasında ortaya çıkan bağımsızlık durumunun da üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın bütününde AB üyelerinin ODGP alanında egemenlik yetkilerini saklı tutması ve bunun doğal sonucu olarak ortak hareket edememesi anlatılmıştır. Dış politika alanında ortak hareket edemeyen AB'nin uluslararası uyuşmazlıklara müdahale yetkisinin mevzuat alanında yeterli derinliğe erişmemesine rağmen gelişme kaydettiği, pratik anlamda ise bu müdahale yetkisinin uygulanamayacağı vurgulanmıştır. Kosova sorunu sırasında da bu durumun netliği görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİK TEORİSİ

Devletin varlığının asli unsurları arasında sayılan egemenlik, birçok teorisyenin katkılarıyla gelişmiştir. Bu bölümde genel olarak çalışmaya ışık tutmak üzere egemenlik teorisinin altyapısı oluşturulmaya çalışılacaktır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

İnsanoğlu geçmişten beri isteklerinin ve arzularının kurbanı olmuştur. İnsan, sınır tanımayan, doymak bilmeyen egosu sayesinde sürekli olarak daha fazlasını istemiş, daha fazlasını isterken de istediği şeyin kime ait olduğunu pek sorgulamamıştır. Dünya üzerinde kıt olan kaynaklardan hep daha fazla payı talep etmiş, kendisinin olmayanları da istemiş, onlara göz koymuş ve fırsatını bulduğunda bunları ele geçirmek için harekete geçmekten çekinmemiştir. İsteklerini ve arzularını karşılar ve bu yolla egosunu tatmin ederken dolaylı olarak bazı sorunlara da sebebiyet vermiştir.

Bu istekler sadece bireysel ihtiyaca yönelik istekler değildir. Kaldı ki her insan kendi temel ihtiyaçlarını (yeme-içme, barınma, giyinme, vs.) karşılayabilme yetisine az veya çok sahiptir. Ancak insanoğlunun sınır tanımayan istekleri, Maslow'un ihtiyaçlar piramidinin tepesine doğru sorun alâmetleri göstermiştir. Yani ne zaman ki insanoğlu, ihtiyaçlar hiyerarşisinin en alt basamaklarını oluşturan temel ihtiyaçlarını karşılamıştır, o zaman bir sonraki hedefini sosyal prestij ve iktidar hırsı olarak belirlemiştir. Bu isteği de, çoğu zaman karşılanamayan, karşılandığında ise insani ve sosyal sorunların nüvesini teşkil eden bir görüntü arz etmiştir.¹

---

¹ Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidinin alt basamaklarında fizyolojik ihtiyaçlar, bireysel güvenlik talepleri, aile ve aidiyet bağları gibi hususlar bulunmaktadır. Daha sonar ise saygınlık, başarı, kendine güven, yaratıcılık gibi ihtiyaçlar belirlemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.

http://kenosisdown2earth.files.wordpress.com/2008/01/maslows_hierarchy_of_needs.png 21.01.2009.

İnsanoğlunun sınır tanımayan isteklerinin en belli başlıları, iktidar ve şan kazanma istekleridir. Şan kazanmanın en kolay yolu ise iktidar kazanmaktır.² Takdir edilmelidir ki iktidara sahip olmak, çoğu zaman sosyal prestije, saygınlığa, toplumun önderliğine, onlar ve beraberindekiler için hayatlarını devam ettirmeye yönelik gerekliliklerin büyük bir kısmına hitap etmektedir.

“İktidar ise boşluktan nefret eder.”³ Zira insan sahip olduklarının değil, sahip olamadıklarının peşinde koşar ve onlara sahip olma isteğiyle yanıp tutuşur. Bu şekilde değerlendirilecek olursa insan, sahip olduğu iktidarı veya yetkiyi maksimum noktaya çıkarmak için elinden geleni yapar. Hatta mevcut yetkisini daha da genişletmek için fırsatlar arar ve yakaladığı fırsatları da her ne pahasına olursa olsun değerlendirmek ister.⁴

Bu nedenle en eski çağlardan beri insan topluluklarında iktidar dağılımı eşitsizliği hep var olmuştur. Eşitsizlik kısmen insan doğasında bulunan nedenlere, kısmen de dış zorunluluğa dayanmaktadır. Dış zorunluluk, bir devletin, daha güçlü olan başka bir devlet tarafından belli haklarının (ekonomik, kültürel, siyasi, vb.) kullanımının engellenmesi, haklarının kısmen yönetilmesi veya vesayet altına alınması⁵ veya sözkonusu devletin bilfiil işgal edilmesi şeklinde vukuu bulabilir. Bu şekilde iktidar dağılımındaki eşitsizlik durumu korunmuş olup, sadece dengeye yeni ve dışsal aktörler

---

² Bertrand Russell, **İktidar**, Çeviren: Mete Ergin, İstanbul: Cem Yayınevi, 3. Baskı, Ocak-1999, ss.10-11.

³ Michael Hardt - Antonio Negri, **İmparatorluk**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 5.Basım, 2003, s.37.

⁴ Rusya Eski Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Venezüella Devlet Başkanı Hugo Chavez'in görev sürelerinin uzatılması yönünde talepler gündeme gelmiştir. Geçmişte bu konuda talepleri olan değişik politikacılar ve/veya erk sahipleri olmuştur. Bu isteklerin tabandan gelen bir istekle mi, yoksa üst kademelerdeki bireylerin şahsi menfaatleri dolayısıyla mı olduğu sorgulanması gereken bir husustur. Konuyla ilgili olarak bkz. <http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=44&Yil=2006&Ay=5> 05.05.2010; <http://www.foxnews.com/story/0,2933,447946,00.html> 05.05.2010; http://www.sras.org/extending_russia_presidential_term 05.05.2010.

⁵ BM içerisindeki vesayet rejimi için bkz. Mehmet Genç, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, Bursa: I. Cilt, Ezgi Kitabevi, 1998, s. 168.

müdahil olmuştur. Bir devlet işgal edildiğinde veya manda yönetimi altına alındığında, yasama ve yürütme gücü işgalcilerin denetimine tâbi tutulacaktır.

Öte yandan bir ülkenin sömürge haline getirilmeden önceki yönetim süreci ile sömürge sonrası durum arasında sadece bu yetkilerin kullanım şeklinde ve kullanan kişilerde bir değişiklik söz konusudur. Yetkilerin işgalci güçler veya antidemokratik odaklar tarafından paylaşılması arasındaki fark, rejimin adıyla ilgilidir ki buna egemenlik yetkilerinin dağılımı şeklindeki varyasyonlar dolayısıyla karar verilmektedir.

Diğer taraftan bütün toplu girişimler, ancak yönetici bir kuruluş altında gerçekleşebilir. Örneğin bir ev yapılacaksa, evin planları üzerinde birinin karar vermesi gerekmektedir. Demiryolları üzerinde tren işletilecekse, varış-kalkış saatlerini gösteren tarife makinistlerin inisiyatifine bırakılmamaktadır. Yeni bir yol yapılacaksa, yolun geçeceği güzergâh biri tarafından belirlenmelidir. Demokratik yollardan seçilmiş bir hükümet de önceden belirlenen kanunlara uymalıdır.⁶ Hangi yönetim sisteminden veya rejimden bahsedilirse yöneten-yönetilen ilişkisinin varlığı yadsınmaz. Bu nedenle egemen (yönetim ehliyetine sahip olan) ile diğerleri (genel olarak yönetilenler) arasındaki ilişki analiz edilmeye değer görülmektedir.

Tarih boyunca egemenliğin kimde olduğu, yönetenin ne gibi yetkileri olduğu, bu yetkilerin sınırsız olup olmadığı, sınırlı ise sınırının ne olduğu, meşruiyet kaynağının ne olduğu, uygulamadaki sorunları varlığı, var olan sorunların nasıl çözülebileceği konularında birçok kitap ve makale yayınlanmış; bir o kadar da fikir ileri sürülmüştür. Egemenliğin kimde olduğu tartışmasına girmeksizin belirtmek gerekir ki; yönetme yetkisine sahip olan egemenlerin yapı ve şekline göre rejimler ve yönetim şekilleri de bazı farklılıklar göstermektedir:

---

⁶ Russel, a.g.e., s.17. Öte yandan meşruiyet konusu, Weber'in devlet tanımında önemli bir yer tutmaktadır. Weber'e göre devlet, *belli bir topraksal alanda fiziksel gücün meşru kullanımını tekelinde bulunduran bir insan topluluğudur*. Faruk Yalvaç, *Devlet*, Derleyen: Atilla Eralp, **Devlet ve Ötesi – Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül-2005, ss. 15-52.

Egemenlik yetkilerinin tek bir kişide olduğu yönetim şekline *monarşi*, egemenliğin bir grup veya zümrenin yetki alanında olduğu yönetim modeline *aristokrasi*, son olarak egemenliğin tüm halka ait olduğu yönetim şekline ise *demokrasi* denmektedir.⁷ Burada egemen bir kurum olarak tanımlanan devlet, egemenliğin nasıl icra edileceğini ve kimin emredip kimin itaat edeceğini belirleyen bir hukuk düzeni olması anlamında bir hukuk devletidir.⁸

Devletin yukarıda bahsedilen özellikleri tarihsel anlamda incelenirse, dünya siyasetine yön veren güçlerin Avrupa'yı merkeze alan anlayışıyla başbaşa kalınacaktır. Diplomasi ve siyaseti yönlendiren gelişmelerin Avrupa kıtasında daha yoğun bir şekilde yaşanması, birçok düşünsel akımda ve teoride olduğu gibi, egemenliğe yönelik teorik yaklaşımların da Avrupalı düşünürler tarafından ortaya konulmasını ve geliştirilmesini tetiklemiştir. Çalışmanın devamında bu düşünürlerin görüşlerine başvurulacak ve sözkonusu siyasi gelişmelere de atıfta bulunularak gerekli referanslar ortaya konulacaktır.

Egemenin kim olduğu ve olması gerektiği tartışmaları bir yana, Avrupa'da siyasal iktidarın bölündüğü bir sistemi ifade eden feodalizmden ulus-devlete geçişte önemli rol oynayan bir anlayış, dönemin mutlak monarşilerini gerçek egemen devletler olarak algılamaktadır. Çünkü egemenlik, mutlak, bölünmez ve sınırlanamaz nitelikleriyle⁹ bir tek kişiye, yani monarka ait¹⁰ olması halinde en iyi açıklamasını

---

⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi ve bazı ünlü düşünürlerin görüşleri için bkz. Manfred G. Schmidt, **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çeviren: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Birinci Basım, Ekim-2001, Ankara, ss.27-30, 52-53, 66-67.

⁸ Süleyman Ruhi Aydemir, "**Hans Kelsen'in Saf Hukuk Teorisi ve Devlet Anlayışı**", http://www.insanbilimleri.com/makaleler/hukuk/hans_kelsen.htm 12.02.2006.

⁹ A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi, 5. Baskı, 1995, s. 10; Ahmet Gürbüz, **J.J.Rousseau ve Toplum Sözleşmesi Kuramının Değeri**, <http://e-sosder.com/dergidetay.php?id=86> 12.02.2006.

¹⁰ Monarşinin en iyi yönetim şekli olduğu yönündeki düşüncenin en büyük savunucularından birisi Thomas Hobbes'tir. Thomas Hobbes, Leviathan isimli kitabında bu konuyla ilgili olarak geniş bir bilgi

bulmaktaydı. Egemenliğin bir grup/zümre tarafından paylaşıldığı aristokrasi ile tüm halka ait olduğu demokrasi rejiminin, egemenliğin bölünmezliği ilkesiyle çelişmesi nedeniyle teoriyi tam olarak açıklayamadığı fikri ileri sürülmüştü. Buna göre egemen gücü ne ülke içinde ne de ülke dışında sınırlayan herhangi bir güç bulunmamaktadır. Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları'nın ardından yapılan Westfalya Barışı (1648), bu egemenlik anlayışını¹¹ temel almıştır. Westfalya modeli, dünyanın egemen devletlerden oluştuğu görüşüne dayanır.¹²

Avrupa'da ulus-devletlerin yükselişe geçmeye başladığı Fransız İhtilali'nden¹³ önceki siyasî konjonktür göz önünde bulundurulursa, Westfalya modeli ve o dönemin egemenlik anlayışı net bir şekilde anlaşılacaktır. Bu tarihten sonra gelişen yeni dönem, her devletin içeride tek egemen olduğu, dışarıda ise kendi egemenliğini idame ettirmek için diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmek ve güçler dengesi sistemi¹⁴ içerisindeki

---

sunmuştur. Bkz. Schmidt, a.g.e., s: 45–48; Mehmet Ali Ağaoğulları - Levent Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İstanbul: İmge Kitabevi, 3. Baskı, Kasım 2004, s.225–246; Mehmet Semih Gemalmaz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul: Beta Yayınları, 2.Baskı, 1997, s.29.

¹¹ Francis Fukuyama, **Devletin İnşası, 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1.Baskı, Mart–2005, ss.111–112.

¹² Oktay Uygun, **Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi**, www.anayasa.gov.tr/anyarg20/ayrg2003.htm 20.01.2006; yine uluslararası toplum modeli de öncelikle birlikte egemen devletler arasında ortak hareket kuralları koyan 1648 Westfalya Barışı ve 18 ve 19.yy.ların diğer uluslararası anlaşmalarından üretilmiştir. Bkz. Jennifer Jackson Preece, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, İstanbul: Donkişot Yayınları, 1.Basım, Eylül–2001, s.11; Çağdaş Keyder, **Memâlik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2004, ss. 210–213.

¹³ Fransız İhtilali ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Eric Hobsbawn, **The Age of Revolution 1788-1848**, New York: Vintage Books, A Division of Random House, Inc., August-1996, ss. 53-76. Ayrıca bkz. Erdoğan Alkan, **1789 Devrim Şarkıları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül-1997, ss. 23-31, 62-70.

¹⁴ Güçler dengesi sistemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Yayınları, Birinci Baskı, Ocak–2004, s: 36–54; Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: 3. Baskı, Alfa Yayınları, 1999, ss. 84–86.

yerini kapma durumunda kaldığı bir dönemdir.¹⁵ Westfalya Anlaşması öncesinde Avrupa'da devam eden derebeylik dönemindeki aşırı âdemi merkeziyetçi sistem¹⁶, Rönesans ve Reform hareketleri sonrasında yavaş yavaş ortadan kaybolmaya başlamıştır. Orta Çağın sonundan itibaren dost ya da düşman konumunda olan devletler bir kral etrafında birleşerek milli devletler kurmuşlardır. Bu dönemde, Avrupa çapında karışıklık ve düzensizlik ortamı sonucunda cereyan eden Otuz Yıl Savaşları sonunda, milli ve dini inançlara saygı gösterilmesi, dini eşitlik ve dini azınlıkların korunması esasları kabul edilmiştir.¹⁷ Westfalya Barışı ile modern milletlerarası toplumun temelleri atılmıştır.¹⁸ Avrupa Prenslikleri, değişen koşullara uyumlu yeni bir düzen arayışı içine girdiklerinde, uluslararası toplum yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Yeni devlet sisteminin ayırıcı vasfı, milliyetçilik ve hükümdarın kişisel egemenliği olmuştur.¹⁹ Böylece sistemde egemen devletlerin üzerinde hiçbir güç kalmamıştır. Bunun yerine Avrupa devletlerinin tek bir siyasi sistemin parçası olduğu fikri yerleşmiştir. Bu yeni sistemin temelleri egemenlik kavramı ve kuvvet dengesi esasları üzerine oturtulmuştur.²⁰ Ayrıca ulusal egemenlik ve bunlarla birlikte gelen haklar (eşit egemenlik, içişlerine müdahale etmeme, diplomasi uygulamaları, savaş kural ve gelenekleri vb.) kurulmakta olan uluslararası düzenin yasal temellerini oluşturmuştur.²¹

---

¹⁵ Albert Sorel, **Avrupa ve Fransız İhtilali**, Çeviren: Nahid Sırrı Örik, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1949, s: 4–8; Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler 1492–1992**, Çeviren: Özden Arıkan, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1995, ss. 201–254.

¹⁶ Âdemi merkeziyet sistemi ile ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, **İdare Hukuku Ders Notları**, Bursa: Ekin Kitabevi, 1999, ss.36–40.

¹⁷ Mehmet Gönülöbol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1964, s.12.

¹⁸ İbrahim Canbolat, **Alman Dış Politikası**, Bursa: Alfa Yayınları, Yeniden Düzenlenmiş 2. Baskı, 1999, s.2, 17; Keyder, a.g.e., s. 212.

¹⁹ Gönülöbol, a.g.e., s.14; Keyder, a.g.e., 213. Marksist söylemde ise egemen sınıfın işlevi, *toplumsal sömürü ilişkileri aracılığıyla toplumsal sömürü işini örgütlemek* şeklinde ifade edilmektedir. Burada siyaset egemen sınıfın tekelindedir. Daha fazla bilgi için bkz. Cem Eroğul, **Devlet Nedir**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, Eylül-2002, ss. 51-55.

²⁰ Aynı yer, s.15.

²¹ Preece, a.g.e., s.12.

Yukarıda özetlenilmeye çalışılan gelişmelerin merkezinde bulunan egemenlik kavramı, tarihsel süreç içerisinde yeni yeni kullanılmaya başlanan bir kavram olmasına rağmen, uluslararası literatürdeki yerini oldukça kolay almıştır. Şüphesiz bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi, yukarıda anlatılan psikolojik faktörle ilişkili olacak şekilde, “egemenlik” kavramının bıraktığı etki ve bu kavramın bağlamı ile ilgilidir.

Günümüzde Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde de oldukça popüler bir kavram olan egemenlik kavramı, kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren uluslararası alanda birçok gelişmenin ve olayın temel nedeni olmuştur. Siyasi yelpazenin neresinde durursa dursun her politikacı, kendi politikasını ve/veya ideolojisini bu doğrultuda şekillendirmeye çalışmaktadır. Sağ veya sol eğilimli politikacılar veya siyasi partiler bile sıklıkla egemenlik kavramına atıfta bulunarak politika yapmaktadırlar.²²

AB bağlamında çok farklı bir konuya işaret eden egemenlik kavramı, çalışmanın bütününde AB, dolayısıyla Avrupa Toplulukları (AT) içerisinde gerçekleşen egemenlik devrinin seyrinin yanı sıra AB içerisinde egemenlik yetkilerinin izlerinin en açık şekilde görüldüğü Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) örnek olaylar çerçevesinde işlenmeye çalışılacaktır.

AB, uluslararası bir örgüt olarak klasik devletlerarası işbirliği şeklinde nitelenebilecek özelliklerinin yanı sıra ortaya koyduğu uluslarüstü nitelikte beraber nevi şahsına münhasır/sui generis bir yapı arz etmektedir. Kurucu anlaşmalar göz önünde bulundurulduğunda AB/AT klasik devletlerarası hukuk sözleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulduğunda, kurucu anlaşma olan Roma Anlaşması, imzacı devletler tarafından imzalandıktan sonra doğrudan

---

²² Bu konuda verilecek en güzel örnek, Bülent Ecevit’in, kendi iktidarı döneminde ortaya attığı “Milliyetçi Sol” ifadesidir. Mehmet Latif Salihoglu, “Ecevit Sağ Tabanı, Demirel Sol Tabanı Böldü” <http://www.yeniasya.com.tr/2005/07/26/yazarlar/lsalihoglu.htm> 15.08.2005; Uğur Cilasun, “Türk Solunu Anlamak için Bir Deneme”, http://www.shp.org.tr/basin_goster.asp?ID=93 14.08.2005; Gökçe Fırat, Komprador Değil Ulusal Sol, <http://www.turksolu.org/37/basyazi37.htm> 01.02.2006.

yürürlük kazanmamış, iç hukukta onaylandıktan sonra yürürlüğe girmiştir.²³ Bundan sonra üye devletlerin kendi aralarında imzaladığı bu türden uluslararası anlaşmalar, üyelerin iç hukuklarında onay sürecine tâbi tutulmuştur.

Yukarıda atıfta bulunulan iç hukuktaki onay süreci, topluluk hukukunun tam anlamıyla supranasyonel olmadığına bir işaretidir. Bu ise devletlerin, bazı konularda egemenlik yetkilerinden feragat etmek istememelerinin bir işaretidir. AB entegrasyon süreci içerisinde egemenliğin devredilmesinden en az bahsedilen, bahsedildiğinde de en fazla sorun yaratan konu olan AGSP ve AB'nin uluslararası uyumsuzluklar karşısında takındığı tavır ile Birlik içerisinde bu tavrın belirlenip uygulamaya konulması süreci çalışmanın hassasiyetini ve önemini vurgulamaktadır. Zira AB içerisinde gerçekleşen AB Anayasası krizi ve birliğin kurucu üyelerinden olan Fransa ve Hollanda'nın referandumda 'ret' oyu vermeleri, "Avrupa Birleşik Devletleri"²⁴ yolundaki AB'ye çok önemli bir darbe indirmiştir. Son olarak 2008 yılı ortalarında İrlanda'nın Lizbon Andlaşması'nı referandumda veto etmesi bu süreci daha olumsuz bir duruma getirmiştir.²⁵ Genişleme konusuna atıfta bulunarak, ancak ekonomik birlik ve Euro bölgesindeki ekonomik sorunlar ile buna bağlı olarak gelişen makro ekonomik istikrarsızlık ve işsizlik, AB'nin siyasal bütünleşmesinin önündeki engeller olarak durmaktadır. Bu çalışma hazırlandığında birliğin bazı üyeleri²⁶ referandumu askıya

---

²³ Emin Bora Yörükoğlu, **Avrupa Topluluğu Hukuku**,

http://www.ankahukuk.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1036&Itemid=113

12.11.2005

²⁴ Bu konuda tarihte oldukça fazla görüş ortaya atılmış ve tartışılmıştır. Bu görüşlerin bazıları için bkz. Mehmet Genç, **Avrupa Toplulukları'nın Kurumsal ve Hukuksal Yapısı**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993, ss. 5-10.

²⁵ İrlanda 2001 yılında Nice Andlaşması'nı da veto etmiştir. Bkz. Erhan Akdemir, "İrlanda AB'yi Veto Etti: Varsillaşmaya Evet, Egemenlik Devrine Hayır..." <http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=1196> 12.10.2008.

²⁶ Litvanya, Belçika, Kıbrıs, Estonya, Lüksemburg, Malta, Finlandiya, Macaristan, Slovenya, İtalya Yunanistan, Slovakya, İspanya, Avusturya, Almanya, Letonya AB Anayasasını onaylarken; Danimarka, Portekiz, İngiltere, Çek Cumhuriyeti, İrlanda ve Portekiz anayasanın onaylanması için yapmayı düşündükleri referandumları, Polonya ve İsveç ise parlamento oylamalarını askıya aldıklarını ilan

almış, bazıları oylamayı siyasi bir krize sebebiyet vermemek için halk oyuna sunmaksızın sadece meclis kararıyla geçirmiş, bazıları ise oylama prosedürü hakkında ortaya çıkacak muhtemel siyasi istikrarsızlığı genele yaymak için, anayasanın Topluluk bazında genel bir oylamaya tutulup sonucun kümülatif toplamda ortaya çıkması gibi farklı bir formül önermiştir.²⁷

AB, dış politika konularında derin bir konsensüs yakalayabilmiş değildir. Bazı konularda uzlaşma sergileyen, ortak hareket eden, ortak tavırlar ve stratejiler geliştiren, bu stratejileri de hayata geçiren AB, bazı konularda ise bir türlü karar tesis edememekte, tesis edilse bile sözkonusu kararlar Birliğin bazı ülkelerinin çekince ve/veya itirazıyla karşılaşabilmektedir. Bu ise, birlik üyesi devletlerin, beraberce hareket etmelerini engelleyen ve alınacak kararın yeteri kadar güçlü ve etkili bir karar olmasının önünü tıkayan bir husustur. Bunun sonucu olarak bazı devletler, dış politikalarında kendi başlarına hareket etmekte ve ona göre tutum takınmaktadırlar.

Örneğin, birliğin iki önemli üyesi olan İngiltere ve Fransa²⁸ sık sık bu tür ayrılıklara düşmektedir. Bunun en son örneği Irak'a yapılan müdahaledir. Amerika

---

etmişlerdi. <http://www.infomag.com.tr/content.asp?id=14847> 12.12.2006,

http://bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/06/050617_eu_summit_referandum.shtml 12.12.2006,

<http://www.ktto.net/ab/turkce/n20050905.html> 12.12.2006;

<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/3954327.stm> 12.12.2006;

<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=41486> 12.12.2006.

²⁷ Avusturya Başbakanı Wolfgang Schüssel'in anayasanın AB genelinde oylanıp sonucun değerlendirilmesine yönelik görüşü için bkz: EU Constitution Letter,

www.fedtrust.co.uk/admin/uploads/News_Nov_04.pdf 12.12.2006.

²⁸ Fransa'nın Irak konusunda ABD ve İngiltere ile düştüğü fikir ayrılığı, dış basına da yansımıştır. Bkz: Beyza Bermant, "Bitmeyen Irak Sorunu", www.elyadal.org/pivolka/01/irak.htm 25.12.2006; ayrıca bazı gazete manşetleri için de bkz.

www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/disbasinbaslik/2002/10/03x10x02.HTM 25.12.2006. Bunun yanı sıra İngiltere ile Fransa arasındaki çekişmenin arka planının çok daha gerilere dayandığını belirtmek gerekmektedir. Bu iki devlet arasındaki birbirlerinin varlığını ortadan kaldırmaya varan olumsuz

Birleşik Devletleri'nin (ABD) yanında Irak'a yapılan müdahaleye askeri ve politik desteğini sunan İngiltere'nin aksine Fransa, (belki başka nedenlerle) bu olaya askeri ve politik destek vermemiştir. Sözkonusu politikaları icra ederken her iki devlet de birlik adına hareket etmemiş, doğal olarak eylem ve işlemlerinden kendi devletleri sorumlu olmuştur.

Ancak İran'ın nükleer araştırmaları karşısında AB'nin birlik olarak takındığı bir tavrın varlığından bahsetmek hatalı bir söylem olmaz.²⁹ AB Üçlüsünün İran yönetimine yaptığı barış girişimleri, AB'nin tüm üyelerinin desteğiyle gerçekleştirilmektedir. Burada hatırlatılması gereken husus, İran'ın nükleer faaliyetlerinin sadece AB ülkeleri tarafından değil, aşağı yukarı tüm ülkeler tarafından durdurulmak istenmesidir. Yani AB, spesifik konularda ortak bir tavır oluşturma konusunda sıkıntı yaşamakta, ancak genel bir konsensüsün kolaylıkla oluşturulabileceği genel konularda süreci hızlandırmaktadır.

2. Tarih Boyunca Egemenlik Kavramına Yönelik Farklı Yaklaşımlar

Egemenlik kavramının derinliği okuyucunun bakış açısına, düşüncelerine, hayat tarzına, yaşadığı ülkeye ve o ülkenin rejimine, vatandaşlarının gelir dağılımına ve eğitim seviyesine göre farklı şekillerde anlaşılmasına yol açmaktadır. Sözgelimi konuya ekonomik bir perspektiften yaklaşan birey, egemenliği dışarıdan bir baskı veya telkin olmaksızın ekonomik konularda bağımsız hareket edebilme yetisi olarak algılamak; kültürel bir çerçevede konuyu işlemeye çalışan birey ise egemenliği içinde yaşadığı

---

düşünceler ile ilgili olarak ayrıca bkz. Albert Sorel, **Avrupa ve Fransız İhtilali I**, Çeviren: Nahid Sırrı Örik, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, ss. 83, 108, 109, 110.

²⁹ İran, nükleer programına hız veriyor, Zaman Gazetesi, 4 Şubat 2006; AB İran taslağını hazırladı, Radikal Gazetesi, 19 Ocak 2006; ABD ve AB, İran konusunda Çin ve Rusya'yı ikna etti, http://www.maksimum.com/haberler/h/abd_ve_ab_iran_konusunda.php, 01.02.2006; AB, İran'ı Güvenlik Konseyi'ne Havale Ediyor, www.voanews.com/turkish/2006-01-12-voa15.cfm, 01.12.2006; AB de İran'a Baskıyı Arttırdı, <http://www.ntvmsnbc.com/news/359677.asp>, 01.02.2006.

kültürel değerlerin korunması ve bu değerlere dışarıdan herhangi bir müdahalenin olmaması şeklinde algılayabilmektedir.

Ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlerin tetiklediği “değişim” kavramının etkisiyle egemenlik kavramında da bazı algı farklılıkları olmuştur. Egemenlik kavramı tarihsel süreç içerisinde bir gelişim ve değişim yaşamıştır. Değişik düşünürlerin konuya farklı perspektifte yaklaşmasıyla da yeni kavramsal açılımlar ortaya çıkmıştır. Öyleyse sözkonusu kavramın içinden geçtiği bu sürece ilişkin bazı bilgileri ortaya koymakta yarar vardır.

2.1. İlk Çağda Egemenlik Kavramı

İlk çağ itibarıyla düşündüğümüzde, günümüzdeki şekliyle bir egemenlik kavramından bahsetmek oldukça güçtür.³⁰ O dönemki siyasal yapılar içerisinde – en azından büyük çoğunluğunda – söz söyleme hakkına sahip olan “egemenlerle” mücadele etmeye muktedir olan herhangi bir güç yoktur. Hatta öyle ki bu çağda, devlet adamları, yurttaşların yararına olacak şekilde, iç huzuru sağlama amacıyla³¹ yalana ve düzene bile başvurabilme hakkını dahi kendilerinde görmektedirler.³²

En eski hukuk düzenlemeleri olarak bilinen Hamurabi kanunlarında egemenlik gücünün göksel/ilahi bir irade tarafından verildiği söylenmektedir. Egemenin gücünün ilahi bir temele dayandırılması, toplumun birliğinin sağlanmasına, itaatsizliğin önlenmesine ve meşruiyetin oluşturulmasına hizmet etmektedir.³³

---

³⁰ Barış Özdal-Mehmet Genç, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri**, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2005, s. 4.

³¹ Gönlübol, a.g.e., s. 9.

³² Platon, **Devlet**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, Haziran–2000, s. 134–135. Bunun yanı sıra devletin egemenliğini ve halka karşı gerektiğinde zor kullanma yetkisini Orta Çağ’da ve hatta günümüzde bile görmek mümkündür. Bkz. Tilly, a.g.e., s.57.

³³ Niyazi Öktem – Ahmet Ulvi Türkbağ, **Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, Der Yayınları, İstanbul, 2009, 4.Baskı, ss. 41-43. Ayrıca teokratik egemenlik teorileri olan doğaüstü ilahi hukuk doktrini ile

Öte yandan Antik Yunan dönemi, doğrudan demokrasinin uygulandığı dönemdir. Sitede yaşayan vatandaşlar, “agora” denilen meydanlarda toplanır ve kararları bu şekilde alırlardı.³⁴ Atina demokrasisi de denilen bu sistem Eski Yunan şehir devletlerinin tamamında uygulanmamasına rağmen demokrasi kuramları açısından önemli bir girişim olarak kaydedilmektedir.³⁵ Burada demokratik devlet yönetimi, diğer devlet şekillerinden temel kararlara katılanların sayısının çokluğu ile ayrılmaktadır. Yani monarşik ve aristokratik rejimlerde karar verenlerin sayısı ile demokrasilerde kararlara katılım oranı arasındaki fark belirleyicidir.

Roma’da ise siyasal yapının başında seçimle işbaşına gelen ve ömür boyu bu görevde kalan bir kral (rex) vardı. *Imperium* (yürütme erki) yetkisine sahip olan kral, başrahiplik, başyargıçlık, başkomutanlık gibi yetkileri de yürütmekteydi.³⁶ Kralın altında iki meclis vardı. Kralı seçen meclis, yurttaşların *curia*’lar olarak katıldıkları *comitia curiata* idi. Ancak kralın yetkilerini kötüye kullanması sonucu ortaya diktatörlük benzeri bir düzen meydana gelmiş ve cumhuriyet ilan edilerek konsüllük kurumu ortaya çıkmıştır.³⁷

---

prodivensiyel hukuk doktrini için bkz. Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, Aralık, 1992; Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, a.g.e., Recai Galip Okandan, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul: İÜHFY, 1976.

³⁴ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2004, ss.115–116. Modern dünyada Atina demokrasısından beri en demokratik yöntemin teknoloji aracılığıyla sağlandığına dair görüşler için bkz. Jon Meacham, *The Story of Power*, **Newsweek**, Vol. CLII, No. 26/ Vol. CLIII, No. 1, 29 December 2008 – 5 January 2009, ss.32-35.

³⁵ Schmidt, a.g.e., s. 25. Diğer taraftan belirtmek gerekir ki burada seçkin bir sistem öngörülmektedir. Soylu sınıfa dahil olanlar vatandaş olarak kabul edilmekte ve sadece bunlara oy hakkı verilmektedir. Kadınlar ve kölelerin herhangi bir oy hakkı bulunmamaktadır.

³⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları – Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara: İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ekim–1998, s. 17.

³⁷ Roma’daki siyasi düzeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ağaoğulları-Köker, *İmparatorluk...*, a.g.e., ss.17-23.

Yukarıda da aktarmaya çalıştığımız gibi ilk çağlarda egemenlik kavramı, yönetenlerin yönetilenler üzerinde kurduğu bir çeşit üstünlüktür.³⁸ Sözkonusu zaman dilimine istinaden tartışılan konu bu üstünlük değil, yönetimin ve onun eylemlerinin sınırları ve niteliğidir.³⁹

Klasik anlamda siyaset bilimi çerçevesinde “egemenlik” kavramı şu şekilde tanımlanabilmektedir.⁴⁰ “*Sadece devletin sahip olup, diğer sosyal kurumların sahip olmadığı en üst karar alma ve uygulama yetkisi, iktidarı.*” Sözkonusu tanımlama egemenliğin ilk ortaya çıkış şeklidir ki bu “mutlak” bir tanımdır. Ama unutulmaması gereken bir husus, bu dönemde egemenlik kavramının sadece bir pratiğe dayanmasıdır. Yani kavramsal olarak literatüre girmeden önce egemenlik, siyasi yapıların ve bu yapıların başında bulunan yöneticilerin kullandıkları yetkidir. Bu yetkiden bir kavram olarak bahsedilmesi için ise Machievelli’ye ve esas olarak ondan sonra gelen Jean Bodin’e kadar beklenilmesi gerekecektir.

Devlet yapısının daha çok şehir devletleri veya büyük imparatorluklar şeklinde varlık gösterdiği bu dönemde devletler, varlıklarını çok uzun seneler devam ettirmektedirler. Mısır, Çin, Roma, Pers İmparatorlukları buna örnek gösterilebilir. Bunun yanı sıra kurulan küçük devletler varlıklarını kısa sürede tamamlamakta ve toprakları ise çevresindeki devlet/devletler tarafından paylaşılmak suretiyle ortadan kaldırılmaktadır. Bu durum, sözkonusu dönemde egemenliğin kolay kolay el

---

³⁸ Platon, a.g.e., ss. 96–97. Platon kurmaya çalıştığı ideal devletinde iç huzuru ve istikrarı yakalamak için şu hikayeyi anlatmaktadır: “*Gerçekte siz, silahlarınız, bütün eşyalarınızla birlikte yerin altında yetiştiniz, yoğrulduunuz. Toprak, bir ana gibi, iyice büyüttükten sonra yeryüzüne çıkarttı sizi. Üstünde yaşadığımız toprak sizleri büyüten, emziren ananızdır. Ona saldıran olursa korumak boynunuzun borcudur. Yurttaşlarınız da aynı toprağın çocukları ve kardeşlerinizdir. Bu toplumun birer parçası olan sizler, birbirinizin kardeşisiniz.*”

³⁹ Mehmet Genç, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri, Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuatlar**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Yayın No: 16, 1997, s. 2.

⁴⁰ Okan Gümüş - Aziz Sevi, **Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ankara: Polat Yayınları, 1.Baskı, 1996, s.231.

değiştirmediğini ve esas egemen gęcün, gęcünü korumak ve idame ettirmek için büyük gayretler içine girdiğini, bunda da büyük oranda başarılı olduğunu göstermektedir.

Buna ilişkin olarak kadim döneme ait bir kavram olan “*pax romana*”, hükmetme yetkisine sahip olanın geliştirdiği ve kendi egemenliğini sürdürülebilir kılmak için ortaya koyduğu stratejilerin en önemlilerinden biridir.⁴¹ Kadim döneme işaret eden bu kavramın benzer bir uygulanişı, Osmanlı barışı (“*pax ottomana*”) olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda da görölmektedir.

2.2. Orta Çağdan Günümüze Kadar Olan Dönem

Egemenlik kavramı, 16. y.y.da Avrupa’da feodaliteden ulus-devlete geçiş sürecinde ortaya çıkmıştır.⁴² Ancak bundan önce İtalyan devlet adamı Machiavelli, devletin ve dolayısıyla egemenin son tahlilde tek denetleyici iktidar aracı olmasına yönelik görüşlerini ortaya koymuştur.⁴³ Machiavelli, politik olanı iktidarla ve iktidarın somut kurumsal görünümü olan devletle özdeşleştirmiştir. Daha önceleri şehir devletlerinde olan egemenliği kavramsal olarak ulus-devletlere doğru kaydırmıştır. Bu durum siyaset bilimi incelemeleri açısından önemli bir kilometre taşıdır.

Machiavelli’nin getirdiği noktada egemenlik, devletin varlığı ve işleyişi açısından kritik öneme sahiptir. Gözler’e göre ise egemenlik, bir devlet kurmak için

---

⁴¹ Pax Romana hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Seyfi Öğün, **Türk Politik Kültürü**, Bursa: Alfa Yayınları, Bursa, 2000, s.54-60. <http://www.ancientworlds.net/aw/Group/139585> 05.11.2006;

<http://www.unrv.com/early-empire/pax-romana.php> 05.11.2006; Ağaoğulları-Köker, “İmparatorluktan.....”, s.25: “Romalı ozan Vergilius Aeneas adlı destanında şöyle dile getirmektedir: “Unutma Romalı, ulusları yönetmek sana düşer. Senin görevlerin şunlar olacak: Barışçı yoldan töreleri kabul ettirmek, boyun eğenleri esirgemek ve gururları savaşla uslandırmak.”

⁴² Uygun, a.g.e., s.1.

⁴³ Ali Yaşar Sarıbay – Süleyman Seyfi Öğün, **Politik Bilim**, Alfa Yayınları, Eylül-1999, 2. Baskı, ss. 23-24.

gerekli olan üç unsurdan biridir.⁴⁴ Bu şekilde düşünülduğünde egemenlik kavramının aslında devletin varlığıyla yaşıt olduğu ve varlığını da değişim/dönüşüm göstererek devam ettirdiği görülecektir.

Orta Çağ süresince Avrupa’da egemenlik mücadelesi monarşiler, feodal düzeni savunanlar, Papalık ve imparatorluklar arasında geçmiştir. Bu dönem Avrupa kıtasında mutlak bir bölünmüşlüğü canlandırmaktadır. Öyle ki Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın dağılması sonrasında ortaya çıkan durum ve bağımsızlık iddiası olan diğer etnik grupların bağımsızlıkları tanınsa bile, Avrupa’da 1492’nin siyasal bölünmüşlüğünü andıran bir görünüm ortaya çıkamaz.⁴⁵ Sermaye birikimi sağlamış olan bölgelerde merkezi bir yönetim modeli kurup bunu işleme koymak çok kolay olmamıştır. Venedik, Palermo, Cenevre gibi bazı yerlerde ise bu durum şehir devleti oluşturulması şeklinde gerçekleşmiştir.⁴⁶

Parçalara ayrılmış, bölünmüşlük gösteren yapılar daha sonraları ulusal bir kültür yaratma, ulusal politika geliştirme, sınırlar içerisinde homojen bir dil konuşup, homojen

---

⁴⁴ Diğer unsurlar toprak parçası ve insan topluluğudur. Egemenlik konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, a.g.e., s.29-38, 42-59; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, a.g.e., s. 12; Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Gözden Geçirilmiş 2.Bası, Turhan Kitabevi, 2004, s.40-148; Sadık Tüzel, **Anayasa Hukuku**, İzmir: Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, Yayın No:64-4, 3.Baskı, 1969, s.70; Metin Ayışığı, “**Ulusal Egemenlik ve Atatürk**”, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_06.html 10.01.2006.

⁴⁵ Tilly, a.g.e., s.49.

⁴⁶ Aynı yer. s.55–58. Adı geçen İtalyan şehir devletleri için bir parantez açmak yararlı olacaktır: Orta Çağ süresince doğu ticaret yolları Arapların denetiminde bulunmaktaydı. Ekonomik hayatın yanı sıra bilim ve kültür de Arap-İslam dünyasının ağırlığı sözkonusuydu. Sermayenin ve bilginin toplanmaya başladığı bu bölgeyle en sıkı ilişkileri kuran Avrupalılar, taşımacılık ve ticarete Avrupa’nın en ileri konumunda bulunan Venedikliler ve Cenevizlilerdir. Venedik ve Ceneviz, yüzölçümü itibarıyla olmasa da ekonomik güç verilerine göre dönemin pek çok Avrupa devletinden daha gelişmiş ve iyi durumdaydı. Bu konuda fazla bilgi için bkz. Sigrid Hunke, **Allah’ın Güneşi Avrupa’nın Üzerinde**, İstanbul: Altın Kitaplar, Ocak-2001, 1. Basım, ss.17-25.

bir kültüre sahip olma çabalarına girişmişlerdir⁴⁷. Ulus-devlet veya pekişmiş devlet⁴⁸ adı verilen bu sistem, özellikle 1648 Westfalya Barışı ile daha fazla görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde içeride ve dışarıda bağımsız olan, serbest hareket edebilen ve kararlar alıp bunları uygulayabilen siyasi yapılanmalar tesis edilmiştir.⁴⁹ Andlaşmalarla tesis edilen karşılıklı saygı ilkesiyle ülkeler, içsel ve dışsal kimlikler⁵⁰ olarak ulus-devletler olarak sistemdeki yerlerini almışlardır.

Gerçekleşmesiyle birlikte yeni bir çağın kapılarını açan Fransız İhtilali, birçok alanda önemli gelişmelere de sebebiyet vermiştir. İhtilalden önce Fransa, monarşik bir devlet yapısına sahip, feodalitenin, aristokratların ve kilise babalarının oldukça etkin ve kuvvetli olduğu bir durumdaydı. Tabanı da içine alan ihtilal hareketinden sonra ortaya çıkan yapıda devlet otoritesi merkeze alınmış ve egemenlik kavramı ise yavaş yavaş şekillendirilmeye başlanmıştır.⁵¹ İhtilali takip eden süreçte birden fazla milleti bünyesinde toplayan geniş coğrafyalara hükmeden imparatorluklarda dağılma ve çözülme süreci başlamıştır.

Egemenlik kavramının ve egemen ulus-devlet sürecinin deformasyona ve köklü bir değişime tâbi tutulması AB sürecinde de sözkonusu olmuştur. AB, kurulduğu tarihten bu yana üyelerinin ulusal egemenlik yetkilerini azaltmaktadır⁵². Üye ülkelerden üst otoriteye transfer edilen yetkilerin bulunduğunu, bunun yanı sıra üst otoritenin tesis

---

⁴⁷ Tilly, a.g.e., ss.54–55.

⁴⁸ Aynı eser, s.61. Tilly'e göre pekişmiş devlet; büyük, farklılaşmış, heterojen bölgeleri doğrudan yöneten, maliye, para, yargı, yasama, askerlik ve kültür alanlarında yurttaşlarına üniter bir sistem uygulama iddiasındaki devlettir.

⁴⁹ Uygun, a.g.m., s.1.

⁵⁰ Paul A. Kovert, **Ulusal Kimlik: İçsel ve Dışsal**, Derleyenler: Erol Göka – Işık Kuşçu, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, ss.57–59.

⁵¹ Guérin, a.g.e., ss.186–203.

⁵² A. Işıl Karakaş, *Avrupa Birliği'nde Egemenlik Yetkilerinin Devredilmesi Sorunsalı*, **Avrupa Birliği Hukuku**, Türkçe'ye çeviren ve yayına hazırlayan: İdil Işıl Gül - Lami Bertan Tokuzlu, *Avrupa Birliği Hukuku Semineri*, İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu – İstanbul, 10–12 Ekim 2002, Şefik Matbaası, 2003, ss. 43–50.

ettiği bazı kararların üye devletlerde bağlayıcı bir etki yarattığını ifade eden uluslarüstü⁵³ bir düzen oluşturulmaktadır. AB örneğinde sınırlı bir doğası olan bu uluslarüstü düzen, sisteme katılan devletlerin iç hukuklarında tesis edilen normların vasıtasıyla ortaya çıkmıştır.⁵⁴

Egemenlik kavramının içerik itibarıyla gelişimi tarihsel olarak kısaca yukarıda özetlediğimiz şekildedir. Egemenlik kavramının bu değişiminde, Avrupa'da siyasi düşünce akımlarına önemli katkılar koymuş, sadece kendi dönemi ve çağdaşı olan düşünürleri değil, kendisinden sonraki düşünür, akademisyen ve bilim adamlarını büyük ölçüde etkileyen fikir adamlarının rolleri elbette azımsanmayacak ölçüdedir. Bu nedenle bu kavramın gelişimine katkıda bulunan birkaç düşünürü burada anmak yararlı olacaktır.

2.3. Egemenlik Kavramının Gelişimi

Siyasete yönelik çeşitli kavramların içeriğinin doldurulup şekillendirilmesinde hiç kuşkusuz teorisyenler önemli roller oynamışlardır. Kavramı daha anlaşılır kılabilmek ve kavramın gelişimini takip edebilmek için önemli bazı isimlerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

2.3.1. Niccolo Machiavelli ile Jean Bodin'in Egemenlik Kavramı

Niccolo Machiavelli, modern devlet ve egemenlik olgusunu kavramlaştırmadan kullanmıştır . Devletin faaliyetlerini tanımlarken dini bir kenara bırakan ve onun yerine

---

⁵³ Dag Lokrantz-Bernitz (Stockholm Üniversitesi Hukuk Fakültesi), *Egemenliğin Devri, Avrupa Birliği Hukuku*, Türkçeye çeviren ve yayına hazırlayan: İdil Işıl Gül - Lami Bertan Tokuzlu, *Avrupa Birliği Hukuku Semineri*, İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu – İstanbul, 10–12 Ekim 2002, Şefik Matbaası, 2003, ss. 50–55.

⁵⁴ Bkz. Genç-Özdağ, a.g.e., ss.39–42. Bu konu çalışmanın bütünü içerisinde ayrıntıyla inceleneceği için burada özet mahiyetinde bir takım bilgiler aktarmakla yetinilmektedir. AB üyesi devletlerin kendi egemenlik yetkilerini bir üst otoriteye devri için çıkardıkları kanunlar için bkz. Karakaş, a.g.m., ss. 47–50.

politikayı getiren Machiavelli, düşüncelerini ifade ederken meşruiyet endişesi taşımamaktadır. Onun için esas amaç, devletin maksimum faydayı elde etmesidir ve bu amaca ulaşırken moral değerlerin görmezden gelinebileceğini aktarmaktadır.

Machiavelli'ye göre İtalya'da egemenliğin tesis edilmesinin önündeki yegane engel kilisenin varlığıdır. Bu nedenle devletin varlığını devam ettirmesinde uhrevi otoritenin yerini dünyevi bir makamın alması gerektiğini belirtmiştir. Bu haliyle Machiavelli, iktidarın Tanrıdan geldiğine ilişkin söylemi de değiştirmiştir.

Eskiden beri de facto olarak kullanılan bir kavram olmasına rağmen hukuki bir kavram olarak egemenlikten ilk bahseden düşünür, sınıf mücadelesinin en etkin şekilde görüldüğü⁵⁵ Fransa'daki Fransız İhtilali'nin fikir babalarından olan ve feodal düzenden mutlak merkezi monarşilere geçişi simgeleyen düşünür olarak görülen Jean Bodin'dir.⁵⁶

Bodin, bir yandan hayran olduğu fakat “ahlak dışı” düşüncelerinden korktuğu Machiavelli'nin savlarını çürütmek⁵⁷, öte yandan siyaset konusu bakımından döneminin Aristoteles'i olmak gibi iki amaç gütmüştür.⁵⁸

Bodin, egemenliği “*yurttaşlar üzerindeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güç*” olarak tanımlayarak⁵⁹ aynı zamanda bu kavramın niteliklerini de sıralamıştır. Ona

---

⁵⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Guérin, **Fransa'da Sınıf Mücadelesi 1793–1795**, Çeviren: Yavuz Alogan, İstanbul: Yazın Yayıncılık, Kasım–1986.

⁵⁶ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, 2. Baskı, 1991, s.117; Bülent Daver, “*Ulusal Egemenlik Kavramına Genel Bir Bakış*”, **1. Milli Egemenlik Sempozyumu**, Ankara: TBMM Basımevi, Nisan–1985, s.13.

⁵⁷ Bodin, Machievelli'ye sürekli olarak ahlak konulu göndermeler ve eleştiriler yaptığını ilişkin bkz. Gemalmaz, a.g.e., s.19.

⁵⁸ Ağaogulları-Köker, *Kral-Devlet...*, a.g.e., s. 14.

⁵⁹ Aynı yer. s. 26–36; Yusuf Şevki Hakyemez, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı, Doğuşu, Gelişimi ve Kavramsal Çerçevesi**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2004, s.29.

göre egemenliğin ve mutlak erkin temel noktası, genel olarak bütün uyruklara onaylarını almaksızın direktifler vermekte yatmaktadır.⁶⁰

Bodin'in egemenlik tanımında sadece kavramın bir boyutu ele alınmış ve iç egemenlik boyutunun dışına çıkılmamıştır. Bu dönemin koşullarıyla modern devletin temellerinin atılması noktasında, önceliğin devletin işlerinde olması bir anlamda doğaldır. Çünkü Bodin'de egemenlik kavramı, Avrupa'nın nihai olarak ulus-devletlere ayrılmasından ve mutlak hükümdarlıkla toplumsal sınıflar arasındaki mücadeleden doğmaktadır. Bu nedenle bir devlet, öncelikle kendi içerisindeki düzeni sağlamayı amaçlamaktadır.⁶¹ Ülke dışından herhangi bir gücün egemenliğe müdahale etmesi veya egemenliği devralması, sözkonusu dönemde uygulanmakta olan Westfalya sistemi içerisinde işgal veya işlerine müdahale olarak algılanmaktadır. Sistem üzerinde kalıcı tahribatlara sebebiyet vermesi dolayısıyla istenmeyen bu durum, diplomatik barışçıl ve/veya barışçıl olmayan yollarla sistemin devamı yönünde sonuca bağlanmaktadır.

Burada egemenlik, mutlak, sürekli ve devredilemeyen bir kavram olarak şekillendirilmiştir. Egemen ise gerek ülke içinde gerekse ülke dışında son sözü söyleme hakkına sahip olan makam olarak tasarlanmıştır.⁶² Egemenliğin sözkonusu tanımı ve egemenin bu sınırlar içerisindeki konumu, mutlak monarşinin var olduğu durumlarda daha iyi tanımlanabilmektedir. Zira Bodin, krallık rejimini en ideal rejim olarak nitelendirmiştir. Bodin'e göre egemenliğin bölünemez doğası, onun tek bir kişide, yani monarkta toplanmasının kaçınılmaz olmasını gerektirmektedir. Egemenliğin monarkta toplanması, monarkı aynı zamanda egemen konumuna da getirmektedir. Bu durumda egemenlik ile devleti özdeşleştiren Bodin, yer yer egemenlik ile egemeni de karıştırmıştır.⁶³

---

⁶⁰ Uygun, a.g.e., s.4.

⁶¹ Hakyemez, a.g.e., s.29.

⁶² Rene-Jean Dupuy, **Uluslararası Hukuk**, Çeviren: Selahattin Bağdatlı, İstanbul: İletişim Yayınları, Presses Universitaires De France, 1. Basım, Ekim-1992, s. 37.

⁶³ Ağaogulları-Köker, Kral-Devlet.....,a.g.e., s.62.

Egemenin ve egemenliğin sınırlanması ise, tanrısal ve doğal yasalarla⁶⁴, temel yasalarla ve ekonomik konularla sınırlanabilir.⁶⁵ Ancak Bodin burada bir ayrıma, daha doğrusu bir çelişkiye düşmüştür. Bodin hem egemenin sınırsız yetkileri olduğundan bahsetmekte hem de egemenin yetkilerinin, yönetilenlerin bazı hakları tarafından kısıtlanabileceğini söylemektedir. Egemenin “doğası gereği” sınır tanımayan yetkilerinin sistem açısından sorun teşkil etmesi ihtimaline yönelik Bodin, bu yetkilerin uygulanmasının muhatabı olan halk tarafından sınırlanabileceğini ortaya koymaktadır. Bu ise, egemenin “sınırsız” yetkilerinin sınırlarını ortaya koyması bakımından ilginçtir.

2.3.2. Althusius ve Thomas Hobbes’un Egemenlik Yaklaşımı

Alman düşünür Althusius siyasetin uygulama alanını genişletmiştir. Buna göre siyaset yalnızca devlete içkin değildir. Aileden başlamak üzere devlete gelinceye kadar var olan çeşitli insan kümeleri de siyasetin ilgi alanı içine girmiştir.⁶⁶ Doğa durumunda “*homo homini lupus/insan insanın kurdudur*” diyerek insanın kötü olan doğasını ortaya koyan⁶⁷ Hobbes ise maddeci görüşü doğrultusunda felsefe ve dolayısıyla siyaseti metafizik ve dinin etkisinden uzaklaştırmıştır.⁶⁸

Althusius egemenliği⁶⁹ “devletin, yani res publica’nın, üyelerinin ruhsal ve bedensel esenliği için gerekli her şeyi yapmaya yönelik üstün ve evrensel erk” olarak

---

⁶⁴ Siyasal iktidarın meşruluk temelleri genellikle gökyüzünde aranmış ve yönetici çoğu zaman Tanrı’nın yeryüzündeki görüntüsü olarak telakki edilmiştir. Bkz. Hakan Akman, **Siyasal İktidar ve Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri**, www.angelfire.com/folk/sosyo0/siyasaliktidar.htm 02.02.2006.

⁶⁵ Ağaoğulları-Köker, Kral-Devlet..., a.g.e., ss. 36-40.

⁶⁶ Aynı eser, s.70.

⁶⁷ M. Tevfik Gülsoy, “John Locke’un Siyaset Teorisinin Temel Kavramları ve Yasama Gücü”, <http://www.jura.uni-sb.de/turkish/TGuelsoy1.html> 10.02.2006.

⁶⁸ Ağaoğulları-Köker, Kral-Devlet..., a.g.e., s.177.

⁶⁹ Daniel J. Elazar, “Althusius and Federalism as Grand Design”, <http://www.icpa.org/dje/articles2/althus-fed.htm> 10.02.2006.

tanımlamaktadır. Bu tanımla beraber Althusius, hem egemenliğin tanımını vermiş hem de egemenliğin sınırlarını ortaya koymuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere egemenliği “yurttaşlar üzerindeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güç” şeklinde tanımlayan Bodin, egemenliği egemenin tekeline vermiş; sınırları ve sürekliliği ise tartışılır halde bırakmıştır. Althusius’un egemenlik anlayışıyla Bodin’in egemenlik anlayışı da bir takım farklılıklar göstermektedir.

Öncelikle Bodin’in egemenliğin sınırının, egemenin vicdanı olarak belirlenmesine karşı çıkan Althusius, egemenliğin sahibinin ya da bir başka deyişle kaynağının sadece ve sadece halk olabileceğini belirtmiş; egemenin ya da kralın ise sadece yönetici konumunda olduğunu vurgulamıştır. Althusius’a göre egemenlik toplumun genelinin sahipliğindedir. Kral ya da yönetici sadece bu yetkiyi kullanmak üzere belirlenmiş ve her an değiştirilebilecek bir obje konumuna getirilmiştir. Bu durumda iktidar olan yönetici, sadece kendisine verilen yetkiyi kullanan ve bir bakıma kendisine meşruluk kazandıran halkın temsilcisi konumundadır. Bir başka deyişle halk, egemenliğin mutlak sahibi olarak mevcut iktidara meşruluk kazandırmaktadır. Tersten bakıldığında ise halkın desteğini yitiren bir yönetici egemen olmaktan uzaklaşmaktadır.

Hobbes ise, doğa durumunda insanların birbirlerine üstünlük sağlamak ve güç elde etmek amacıyla çaba sarf edeceğini, bu yüzden de doğal olarak “kötü” olan insan doğasının genel durumu istikrarsızlaştıracağını ileri sürmüştür.⁷⁰ Bu durumdan kurtulmak için vatandaşların kendi egemenliklerinden feragat edip birbirlerine zarar verebilecek olan iradelerinin toplamını yeri geldiğinde kendi rızaları hilafına bir üst otoriteye devretmelerini önermiştir.⁷¹ Leviathan adını verdiği bu prototip, Hobbes’un

---

⁷⁰ James R. Hurtgen, **Hobbes' Theory of Sovereignty in Leviathan**,
http://www.reasonpapers.com/pdf/05/rp_5_5.pdf 02.07.2010.

⁷¹ Yıldırım Torun, **Hugo Grotius’un Hukuk ve Siyaset Felsefesi**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, Yayın No: 233, Sivil İnişiyatif: 9, 1.Baskı, 2005, s.25; Hakyemez, a.g.e., s.32.

sınır tanımayan egemen kavramını ortaya koyan bir modeldir. Burada tüm yönetme güçlerini elinde tutan ve her şeye rağmen egemen olan bir güç sembolize edilmektedir.⁷²

Bir başka açıdan bakılırsa Althusius, devlet ve halkı egemenlik kavramı altında birleştirmek suretiyle devleti, halka ait ve halk tarafından idare edilen ve kendisine ait olan egemenliği kullanan bir makam haline dönüştürmüştür.⁷³ Bu şekilde Althusius, egemenliği dolaylı olarak da olsa devlete ait bir unsur olarak tanımlamış ve kavrama farklı bir derinlik kazandırmıştır.⁷⁴ Söz konusu kavramı sistematik olarak inceleyen Hobbes egemenliği halk için, halk adına kullanılan, ama halk tarafından kullanılmayan bir temsiliyet haline dönüştürmüştür.⁷⁵

Hobbes'un kuramında beliren mutlak iktidar anlayışı, gerçekte modern devletin kendisine işaret etmektedir.⁷⁶ Hobbes düşüncesinde egemenin belli bazı özellikleri vardır. Buna göre egemen mutlak ve ondan daha üstün bir erk yoktur. Egemenin erki süreklidir ve bölünemez. Egemen yasaları yapar ve yaptığı yasalara bağımlı değildir.⁷⁷ Öyleyse bu yasaların muhataplarının bunlara uymak gibi bir zorunluluğu bulunmaktadır.

---

⁷² Yalvaç, *Devlet, ...*, s. 20.

⁷³ Cicero, Roma İmparatorluğu'nun en önemli özelliği olarak karma bir yönetim modelinin olmasını göstermiştir. Roma Anayasası'na göre iktidar, *potestas* (halk egemenliği) ile *auctoritas* (aristokratların gücü) in bir potada eritilmesinden müteşekkildir ve karma özellik gösteren, dengeli bir anayasadır. Böylece hiçbir taraf gücü elinde toplayamayacak ve her iki tarafa da orantılı güç verilecektir. Cicero'nun devlet ve iktidar anlayışı konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ağaoğulları – Köker, *İmparatorluktan...*, op.cit., ss. 53-55; Gemalmaz, a.g.e., s.6.

⁷⁴ Genç, *İnsan Hakları...*, a.g.e., s.8.

⁷⁵ Cemal Bali Akal, **Sivil Toplumun Tanrısı**, İstanbul: Afa Yayınları, 1.Basım, Ekim-1990, ss.118-119.

⁷⁶ Ağaoğulları, *Kral-Devlet...*, a.g.e., s.165.

⁷⁷ Aynı yer, s.230-238.

2.3.3. Jean Jacques Rousseau'da Egemenlik

Jean Jacques Rousseau, milli egemenlik konusundaki önemli eseri olan “*Toplum Sözleşmesi*”nde siyasal toplumun temelini başlangıçta onu bir araya getiren insanlar arasında akdedilen bir sözleşmeye dayandırmaktadır.⁷⁸ Bu sözleşmeye tâbi olan kişilerin iradelerinin birleşmesi ve kaynaşması sonucunda ise “*genel irade*” kavramına ulaşılmaktadır.⁷⁹

Hegel de tarihsel süreçte bireylerin iradelerinin önemini yadsımadan “*volkgeist-halk tini*” kavramına atıfta bulunmuştur. Ona göre halk tini, devleti oluşturan ve temsil eden bir kavramı ifade etmektedir.⁸⁰ Bu şekilde düşünüldüğünde milli egemenliğin vatandaşların iradelerinin toplamı değil, bu iradenin sentezi olduğu sonucuna varılır. Buna mukabil olarak da söz konusu egemenlik tektir, bölünemez ve paylaşılamaz bir iradedir.⁸¹ Öte yandan burada yönetenler ve yönetilenler arasında da bir anlaşma olduğundan bahsedilebilir. Zira yöneticiler adil olmakla ve yetkilerini hukuka bağlayıp kendilerini denetime bağlamakla; yönetilenler ise yönetenin adaletsiz ve keyfiyetçi uygulamaları olmadığı sürece itaatkâr olmakla sorumludurlar.

Fransız İhtilali öncesinde yoğun bir şekilde işlenen ve halk tarafından da yoğun destek gören bu anlayışa göre egemenlik ancak ulusun temsilcileri eliyle kullanılabilir. Yönetenler yönetilenlerin desteğini alarak kendi egemenliklerini meşrulaştırmakta, yetkilerini hukuka uygun bir şekilde kullanmayı vaat ederek sistemin devamını sağlamaktadırlar. Buna karşın yönetilenler ise egemenliğin esas kaynağının kendileri

---

⁷⁸ Gözübüyük, a.g.e., ss. 55-56. C. E. Meriam Jr. **History of the Theory of Sovereignty Since Rousseau** <http://bblaacckk.net/sub/lib/lib/Meriam%20Jr.%20C%20E%20-%20History%20of%20the%20Theory%20of%20Sovereignty%20since%20Rousseau.pdf> 02.07.2010.

⁷⁹ Jean Jacques Rousseau, **Toplum Anlaşması**, İstanbul: Batı Klasikleri, MEB Yayınları, 1992.

⁸⁰ Faruk Yalvaç, **Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş**, Phoenix Yayınevi, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Dizisi – 3, Ankara, 2008, ss. 31- 36.

⁸¹ Gözübüyük, An. Huk. s.55. Ayrıca Rousseau'nun “egemenliğin devredilemezliği teorisi” hakkında daha fazla bilgi için bkz. J.J.Rousseau, **Toplum Anlaşması**, passim; Gözler, Kurucu İktidar, s.82.

olduğunun bilinciyle ancak sistemin devamında kendi çıkarları adına gördükleri sorumlulukla, yönetenin elindeki yetkilerin kullanılmasını kolaylaştıracak tutum ve davranışlar içerisinde olacaklardır.

Egemenliğin kaynağının ve sahibinin ulus olması, egemenliğin tüm vatandaşlar ya da bir bölümü tarafından kullanılması olan doğrudan veya yarı doğrudan demokrasi ile bağdaşmasına engeldir. Ulusal egemenliğin kullanılması, ancak temsili demokrasi yolu ile ulus temsilcileri eliyle olabilir.⁸² Özellikle 1848 İhtilalleri ile Avrupa’da yankı bulan milli egemenlik fikri, 20.yy.ın başlarından itibaren tüm dünyaya yayılmıştır.⁸³

Bu teoride egemenlik yine halka mal edilmektedir.⁸⁴ Ancak burada egemenliğin, halkın bir sentezi değil, bir toplamı olduğu fikrinden hareket edilir. Bu anlamda düşünülecek olursa, her gerçek kişi egemenlikte pay sahibidir.

Öte yandan halk egemenliği teorisinde egemenlik, bölünemez bir kavram olmaktan çıkarılmıştır. Burada egemenliğin halkın tamamının değil, halkın çoğunluğunun olduğu vurgulanmıştır. Burada egemenlik çoğunluk tarafından temsil edilir ve azınlık, çoğunluğa tâbi bir durumdadır. Egemenliğin bu bölünmüş yapısı her ne kadar içeride karar alma sürecini uzatır bir etki yaratsa da en demokratik yöntem olarak görülmektedir. Öte yandan egemenliğin tanımı itibarıyla halkın iradelerinin kümülatif bir toplamı olarak görülmesi ve bölünebilir yapısı, uluslararası hukukun yapısını çağrıştırdığı yorumu yapılabilir. Bilindiği üzere uluslararası hukukta da devletlerin tekil iradelerinin büyük önemi vardır. Ancak farklılık olarak uluslararası hukukta azınlığın çoğunluğa tâbiyeti diye bir husustan bahsedilememektedir.

---

⁸² Gözübüyük, a.g.e., s.56. Kemal Gözler, **Kurucu İktidar**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, ss. 63, 81, 94–96, 112.

⁸³ Vakur Versar, “*Batıda Egemenlik Kavramının Gelişimi*”, **1. Milli Egemenlik Sempozyumu**, Ankara: TBMM Basımevi, Nisan–1985, s.21.

⁸⁴ Yılmaz Aslan, **Hukuka Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Yayın No:17, Ekim–1991, ss.33–34.

Halk egemenliği ilkesi, ABD'nin 1787 tarihli Anayasasında yer alan ve öteden beri Anglo-Sakson ülkelerinde uygulanan ve 19.yy.ın ortalarından sonra da batı demokrasilerine yerleşmeye başlayan bir ilkedir. Abraham Lincoln'ın “*Demokrasi, halkın, halk tarafından halk için yönetimidir*” biçimindeki tanımı halk egemenliğine dayanan anlayışın açık bir örneğidir.⁸⁵

Halk egemenliği, milli egemenlik ilkesine göre bazı farklılıklar ve özellikler gösterir.⁸⁶

- Egemenlik halkın iradesidir. Buna göre, halkın iradesi halkı oluşturan bireylerin toplamıdır. Bunun doğal sonucu olarak her vatandaş, halk egemenliğinin paydaşıdır. Egemenlik, bu payların toplamıdır.
- Halk egemenliği bölünebilir, fakat devredilemez. Milli egemenlik anlayışından farklı olarak halk egemenliği, vatandaşlar arasında bölüşülmüştür. Halk egemenliğine bölümlü egemenlik de denir. Bölünmüş olmasına karşın, milli egemenlikte olduğu gibi kimseye devredilemez.
- Halk egemenliğinde, milli egemenlikten farklı olarak halk, egemenliği doğrudan kullanma hakkına sahip olduğu gibi⁸⁷, temsilcileri eliyle de kullanabilir; yarı doğrudan demokrasinin tüm araçlarından yararlanabilir. Temsilcilerin halk tarafından görevlerinden uzaklaştırılmaları da mümkündür.
- Halk egemenliğinde seçmenler bir görevi değil, bir hakkı yerine getirirler. Halk egemenliğinde temsilcileri seçmek bir haktır. Çünkü her seçmen, egemenlik hakkının bir bölümüne sahiptir; temsilcisini seçerken bu hakkını kullanır. Hiçbir vatandaş bu haktan, kural dışılıklar saklı kalmak kaydıyla (kamu sağlığı, kamu güvenliği, ulusal güvenlik gibi nedenlerle) yoksun bırakılamaz; genel seçim hakkı bunun doğal bir sonucudur.

---

⁸⁵ Gözübüyük, a.g.e., ss.56-57.

⁸⁶ Aynı yer.

⁸⁷ Ulusal egemenliğin tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışı hakkında genel bilgi için bkz. İlder Turan, “*Ulusal Egemenlik ve Siyasal Katılma*”, **1. Milli Egemenlik Sempozyumu**, Ankara: TBMM Basımevi, 24–25 Nisan 1985, s. 88–90.

Ulusal egemenlik soyut bir kavram iken; halk egemenliği kavramı ise biraz daha somuttur.

2.3.4. Hugo Grotius'un Egemenlik Anlayışı

Doğal hukuk savunucularından olan Grotius,⁸⁸ modern devletler hukukunun babası olarak mütalaa edilmiş ve bir dönemin fikri akımlarına öncülük etmiş olmasının yanı sıra, kendisinden sonraki birçok düşünüre de ilham kaynağı olmuştur. Grotius, devletin egemenliğinden ilk kez söz eden düşünür olmuştur.⁸⁹

Egemenliği, “eylemleri bir başkasının denetimine bağlı olmayan, yaptıkları bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınamayan bir güç” olarak tanımlayan Grotius'a göre egemenlik, aynı zamanda sınırsız, mutlak ve tek gücü de temsil etmektedir.⁹⁰ Grotius'a göre egemenliğin ortaklaşa taşıyıcısı devlettir. Egemenlik sınırsız, mutlak ve tek olan gücü temsil etmektedir: Egemenlik sınırsızdır, çünkü egemenliğin ifade ettiği güç, tanımı gereği, başkasının iradesine tâbi olmadığı ve bir başka irade tarafından geçersiz kılınmadığı gibi, ayrıca egemen gücü elinde tutanın “dilediği zaman iradesini değiştirebilme” özgürlüğü de bulunmaktadır. Egemenlik tektir, bölünemez: “Egemenlik, birbirine sıkıca bağlı parçalardan oluşmuş, özü bölünemez ve ‘kimseye hesap vermez’ en yüce gücü kapsayan bir bütündür.”⁹¹ Grotius'a göre egemenlik, herhangi bir gücün bir başkasının denetimi altında olmaması, gerçekleştirdiği eylemlerin bir başkasının iradesi çerçevesinde geçersiz kılınmamasıdır.⁹²

Uluslararası hukukun kurucusu olarak ün kazanan Hugo Grotious'un tasavvur ettiği uluslararası hukuk yapısında devletlerin kendi iradelerinin büyük bir etkisi vardır.

---

⁸⁸ Genç, İnsan Hakları..., a.g.e., s.8.

⁸⁹ Hakyemez, a.g.e., s.88.

⁹⁰ Özdal, a.g.e., ss.14, 101.

⁹¹ Ağaoğulları-Köker, Kral-Devlet..., a.g.e., s.102.

⁹² Torun, a.g.e., s.106.

Grotius uluslararası hukukun kaynağı olarak devletlerin kendi aralarında uzlaşarak ortaya koydukları andlaşmaları ve normları göstermektedir. Ona göre devletlerin kendi çıkarlarına hizmet etmek üzere oluşturdukları yasaları gibi devletlerin de anlaşması sonucu ortaya çıkan bazı kurallar bulunmaktadır. Bütün devletlerin kümülatif çıkarlarını yansıtan bu hukuk, devletlerin kendi iradelerinin birleşiminden müteşekkildir.⁹³ Öyleyse devletlerin iradelerini tam anlamıyla gösterdikleri bu hukuk, devletlerin egemenliklerinin bir nevi toplamından ibarettir.

Öte yandan bu hukuk, anlaşmaya katılmayan devletleri bağlayıcı bir nitelikte değildir. Örneğin çok sayıda devletin bir araya gelmesiyle oluşturdukları bir protokol, andlaşma veya deklarasyon, meydana gelen metne itiraz eden veya çekince koyan devlet veya devletler tarafından tanınmayabilmektedir. Bu durumda sözkonusu devlet veya devletler, meydana gelen metnin yaratacağı etkilerden kendilerini soyutlayabilmektedir. Halbuki benzer duruma iç hukukta rastlayamamaktayız. Zira yurttaşların bilgisi dışında kodifiye edilen bir hukuk normu, halkın bir bölümü tarafından kendi çıkarlarına aykırı addedilse bile bu kısım bireyler için bağlayıcı olmaya devam etmektedir. Çünkü yurttaşların bir kısmının hilafına da olsa devlet üst otorite konumundadır ve tesis ettiği normlara uyulmaması birtakım yaptırımları ve/veya cezai müeyyideyi gerektirebilmektedir. Bu bağlayıcılık sorunu, ulusal hukuk ile uluslararası hukuk arasındaki temel ayrımlardan biridir. Günümüzde meydana gelen birçok uluslararası olayda bu konuda bir eksiklik göze çarpmaktadır. Zira devletleri, tesis edilen normlara uymaya zorlayacak herhangi yazılı bir hukuk metni bulunmamaktadır. Bu durum devletlerarası ilişkilerde ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü konusunda sorun oluşturabilmektedir.

Yukarıda görüşlerini dile getirdiğimiz düşünürlerin yanı sıra Jean Jack Rousseau, Emmeric de Vattel, John Lock⁹⁴, Immanuel Kant, Francisco de Vitoria,

---

⁹³ Aynı yer, s. 70–79.

⁹⁴ M. Tefik Gülsoy, “John Locke’un Siyaset Teorisinin Temel Kavramları ve Yasama Gücü”, <http://www.jura.uni-sb.de/turkish/TGuelsoy1.html> 16.02.2006.

Seneca, Francisco Suarez, Karl Marx, Openheim, Hans Kelsen, Jurgen Habermas gibi birçok düşünür de devlet ve egemenlik kavramlarının içini doldurmaya çalışmış ve kendilerine göre bir sistematik oturtmaya çalışmışlardır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ismi geçen düşünürlerin egemenlik kavramı hakkındaki görüşlerini teker teker belirtmek yerine, bu görüşlerin bir nevi gruplandırmasını yapılmaya çalışılacaktır.

3. Egemenlik Türleri

Yukarıda genel olarak görüşlerini aktardığımız düşünürler, kendi fikirlerini oluştururlarken doğal olarak yaşadıkları dönemin koşullarının, kendi gereksinimlerinin ve doğup büyüdüleri çevrenin de etkisini göz önünde bulundurmuşlar ya da ister istemez bu koşulların etkisi altında kalmışlardır. Bu ise yaklaşımlar arasındaki farklılıkları açıklamaya yetmektedir.

Şu bir gerçektir ki odanın ortasında duran bir nesneyi, o nesnenin çevresinde oturan insanlar kendi bakış açılarına göre değerlendirir ve tanımlarlar. Ancak kişilerden görüneni başka bir nesneye benzetmeleri istendiğinde hepsi başka başka benzetmeler yapacaklardır. Bunu kişilerin geçmişleri, karakterleri ve beklentileri ile değerlendirmek gerekmektedir. Ancak tek bir kavramdan, ya da tek bir metinden farklı yorumlara, değerlendirmelere ulaşılması ve herkesin ulaştığı “bağlamın” değişik olduğunun görülmesi “politik dil”⁹⁵ olgusunu ve bu şekilde tek bir metinden farklı bağlamlar yaratıldığını anlatmaktadır.

3.1. İç Egemenlik – Dış Egemenlik Ayrımı

Egemenlik, hukuki ve siyasal boyutu olan bir kavramdır. Egemenliğin kime ait olduğu, ne şekillerde kullanılabileceği, egemenin yetkilerinin sınırlı olup olmadığı, sınırlıysa bunun nasıl belirlenip uygulamaya konulduğu gibi konular günümüz

---

⁹⁵ Ali Yaşar Sarıbay-Süleyman Seyfi Öğün, **Politikbilim**, Bursa: Alfa Yayınları, Eylül – 1999, ss.102-103.

devletlerinde hukuki metinlerle belirlenmiştir. Kanun koyucular tarafından tesis edilen metinler, bu konuda olası kavram kargaşalarını bertaraf etmek üzere düzenlenmişlerdir.

Bunun yanı sıra egemenliğin sınırı ve yapısı, ülkeler arasında bazı ihtilafların ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Öyle ki rekabetçi ortamda kendi çıkarlarını koruyan devletler arasında uyuşmazlıkların yaşanması ve bunun ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri etkilemesi dolayısıyla politik açılımlar gerekli olabilmektedir. Bunun için uluslararası hukukta egemenlik kavramının içinin doldurulması, akabinde de kavramın iç ve dış egemenlik olarak ayrı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Siyasi tarih itibarıyla düşünülecek olursa iç ve dış egemenlik⁹⁶ ayrımı, 1648 Westfalya Andlaşması⁹⁷ sonrasında oluşan yeni duruma işaret eder. En genel anlatımıyla devletin iç egemenliği anayasa hukukunu; dış egemenliği, bir başka deyişle diğer devletler açısından olan egemenliği, devletler hukukunu ilgilendirir.⁹⁸

3.1.1. İç Egemenlik

Genel itibarıyla iç egemenlik, bir devletin veya egemenin kendi devlet ülkesindeki egemenliğidir. Devletin ülke sınırları içerisindeki, yani kara sahası, karasuları ve hava sahası dahil olmak üzere, bütün diğer sosyal ve siyasal gruplara karşı olan üstünlüğünü ifade eder.⁹⁹ Bu alanlarda egemen gücün hiyerarşik olarak üzerinde herhangi bir kudret bulunmamaktadır. İç egemenlik kendi içerisinde ayrılmaktadır:

---

⁹⁶ Hayrettin Ökçesiz - “Hukuk Kültürünün Yapısını ‘Nomos-Physis’ (Toplum-Kültür-Doğa) Çerçevesinde Yedi Üçüzlü Bir Kurguyla Açıklama Şemasında Egemenliğin İrdelenmesi”, www.stksempozyumu.org/download/hayret_metin.pdf 12.02.2006; Serdar Tanilli, **Devlet ve Demokrasi – Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 8.Baskı, Haziran–1996, s.15; Tüzel, a.g.e., ss.70–71.

⁹⁷ İbrahim Canbolat, **Uluslararası Sistem Avrupa Birliği – Bir Dönüşümün Analizi**, Bursa: 2. Baskı, Alfa Yayınları, 1998, ss. 44–46.

⁹⁸ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s.12.

⁹⁹ Teziç, Anayasa Hukuku, s.117.

Egemenlik birinci anlamıyla, devlet iktidarının kendisini, yani bizatihi içeriğini, açıkçası kapsadığı yerleri ifade etmek için kullanılır. Örneğin Bodin'e göre egemenlik, devletin kanun yapmak, para basmak, vergi toplamak gibi yetkilerinden; yani egemenin yönettiği halk üzerinde egemenliğini hissettirmesinden oluşmaktadır.¹⁰⁰

İkinci anlamı itibarıyla ise egemenlik, devlet iktidarının kendisini değil, bu iktidarın bazı niteliklerini belirtir. Egemen iktidarın başlıca nitelikleri şunlardır¹⁰¹:

- Egemen iktidar, asli iktidardır. Egemen iktidar, bir başka iktidardan türememiştir; bir başka iktidar tarafından kurulmamıştır.
- Egemen iktidar, en üstün iktidardır.
- Egemen iktidar, sınırsız iktidardır.
- Egemen iktidar, tek ve bölünemez bir bütündür.
- Egemen iktidar, devir ve ferağ edilemez.

Anayasal açıdan düşünülecek olursa egemenlik, devlet hayatının hukuk düzenini belirleyen en yüksek iradedir.

3.1.2. Dış Egemenlik

Dış egemenlik kavramı daha çok uluslararası ilişkiler alanında sözkonusudur. Burada devletin kendi egemen sınırları içerisinde oluşturduğu ancak sınırları dışında uyguladığı dış politika geçerlidir.¹⁰² Dış egemenlikten kısaca, bir devletin diğer devletlerden aşağı konumda olmaması, başka devletlere tâbi olmaması ve devletin dış

---

¹⁰⁰ Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, a.g.e., ss. 48-49; Gözübüyük, a.g.e., s.12.

¹⁰¹ Gözler, aynı yer. Ayrıca Atilla Özer, "Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu", www.anayasa.gov.tr/anyarg20/aoyer.pdf 12.02.2006.

¹⁰² Fatih Tayfur, *Dış Politika*, Derleyen: Atilla Eralp, **Devlet ve Ötesi – Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül-2005, ss. 73-106.

ilişkilerinde diğer devletlerle eşit olması anlaşılmaktadır.¹⁰³ Dış egemenlikten kasıt bağımsızlıktır. Diğer bir ifadeyle uluslararası hukuk bakımından egemenlik kavramı, bağımsızlık kavramıyla aynı anlama gelmektedir.¹⁰⁴ Devletlerin bağımsızlığı ilkesinin “devletlerin egemen eşitliği” ve “içişlerine karışmama” gibi iki sonucu vardır.¹⁰⁵

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, uluslararası hukuk bakımından bütün devletlerin aynı hukuksal statüye sahip oldukları anlamında gelir. Yani askeri ve ekonomik bakımdan aralarında güç farkı ne olursa olsun, her devlet uluslararası hukuk nazarında haklar ve yükümlülükler bakımından eşittir. Öte yandan BM Güvenlik Konseyi’ndeki beş daimi üyenin veto yetkileri ve diledikleri anda kendilerini bağlayıcı kararların tesis edilmesini bloke edebilmesinin, yukarıda bahsedilen eşitlik ilkesiyle çelişip çelişmediği gibi bir soru ortaya atılabilir. Bu durumda gerek BM mevzuatında gerekse genel olarak uluslararası hukukta bulunan bir boşluk ortaya çıkmaktadır. Zira Güvenlik Konseyi’nde tesis edilen kararların tüm üye ülkeler üzerindeki bağlayıcı etkisi düşünüldüğünde, beş daimi üye haricindeki diğer üyelerin sahip olmadığı ve mevzuata göre hiçbir zaman olamayacağı bir hak sözkonusudur. Bahsi geçen durumun ise eşitlik ilkesiyle uyumlu olmadığını söylemek yersiz bir tutum olmayacaktır.

İçişlerine karışmama ilkesi ise Milletler Cemiyeti (MC) Sözleşmesiyle tanınmış ve BM Genel Kurulu’nun 21.12.1965 tarih ve 2131 sayılı kararıyla da kabul edilmiştir.¹⁰⁶ Buna istinaden William Coplin uluslararası politikada boy gösteren aktörleri “bağımsız siyasi birimler” olarak tanımlamıştır.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, a.g.e., ss.49–50.

¹⁰⁴ Teziç, a.g.e. s.117. Öyle ki Palmas Davası’na ilişkin 4.4.1928 tarihli hakem kararında aynen şu ifade bulunmaktadır: “Devletler arasındaki ilişkilerde egemenlik bağımsızlığı belirtmektedir.” Aktaran: Pazarcı, a.g.e., s.149.

¹⁰⁵ Teziç, a.g.e., s.117; Pazarcı, a.g.e., ss. 150-152.

¹⁰⁶ Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, a.g.e., s.49.

¹⁰⁷ William D. Coplin, International Politics, 3rd ed. (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1980, s.23; aktaran: Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: 2. Baskı, Filiz Kitabevi, 1995, s.525.

Sonuç itibarıyla dış egemenlik, devletin başka bir devlete bağımlı olmadığını, öteki devletlerle hukuken eşit olduğunu ifade eder. Egemen devletin iktidarı, bir başka devletin egemenliğinin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmaz. Zira bağımsız bir devletin varlığı, bir başka devletin egemenliği tarafından doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkileniyor veya zarar görüyorsa, o devlet için tam bağımsız ya da egemen demek mümkün değildir.

3.2. Modern Uluslararası Sistemde Egemenlik

Avrupa devletleri arasında ortak bir düzenin kurulmasını sağlayan 1648 Westfalya Andlaşması süreç içerisinde bazı değişimlere uğramıştır. Günümüzde devletler şimdiye kadar yukarıda anlatıldığı gibi ilişkilerini sadece hükümetler/yöneticiler düzeyinde gerçekleştirmemekte; aynı zamanda iç politika da dahil olmak üzere birbirlerini etkilemektedirler. Bir başka deyişle artık devletler, güç yaklaşımının esas alındığı, devletlerin sahip oldukları güce göre değerlendirildiği ve kapalı birer yapı olarak görüldüğü “bیلardo topu”¹⁰⁸ yerine; sadece egemen devletler arasındaki ilişkilerin temel alınmadığı, içsel ve dışsal tüm ilişkilerin girift bir hale geldiği “örümcek ağı” şeklinde nitelenmektedir.¹⁰⁹

İç egemenlik – dış egemenlik ayrımında da belirtildiği üzere, bir devletin tam bağımsız olabilmesi için, egemenliğinin ya da bu egemenin hüküm sürdüğü alanların, bir başka egemen devletin varlığı ile doğrudan veya dolaylı şekilde etkilenmemesi gerekmektedir. Ancak günümüzde uluslararası platform ve bu platformdaki gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, sadece sınır komşusu veya aynı bölge içinde bulunan bir ülkedeki iç gelişmeler değil, çok uzakta olan bir ülkedeki gelişme dahi ülkemizi etkileyebilmektedir. Örneğin 2001 mali krizi sırasında Türkiye ile Arjantin’in aynı anda IMF yardımını alması ve benzer “reçeteleri” uygulaması dolayısıyla, bu ülkelerden herhangi birindeki ekonomik parametrelerdeki herhangi bir olumlu değişiklik, aradaki

---

¹⁰⁸ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa: Alfa Yayınları, 2. Baskı, 2002, s.344.

¹⁰⁹ Aynı yer.

binlerce kilometre mesafeye rağmen diğerini de aynı şekilde etkilemiştir. Bu ise artık günümüzde salt egemenlikten bahsedilemeyeceğini ya da egemenlik kavramının mevcut sisteme adapte edilmesi gereğini anlatmaktadır. Karşılıklı bağımlılık¹¹⁰ olgusu tam da burada devreye girmektedir.

Devlet dışı aktörlerin de dünya politikalarını etkilemede başarılı ve önemli aktörler olduğunu; devletlerin tek birimden oluşan yekpare birer organ olmadığını; devletlerin zorunlu olarak rasyonel olmayıp politikalarını iç-pazarlık süreciyle belirlediğini ve uluslararası politika gündeminin oldukça yoğun olduğunu öne süren plüralistler¹¹¹, karar verme sürecinde devletlerin yalnız olmadıklarını ve bu konudaki iradelerinin pratik anlamda belli bazı sınırlamalara tâbi tutulduğunu vurgulamaktadırlar. Zira devletlerin karşılıklı bağımlılığı olgusu, aynı organizasyonlara üye olma, diğer ülkelerle daha fazla etkileşim içerisine girme ve yurt dışında olup bitenlere kayıtsız kalmama gibi bazı sonuçları çağırılmaktadır. Bu durumun devletin egemenliğinde nasıl bir etki yaptığı sorusu incelemeyi hak etmektedir. Denilebilir ki uluslararasılaşma olgusu, anayasa hukukunun eksen kavramları olarak “egemenlik” ve “meşruiyet” kavramları üzerinde sürekli bir sorgulamayı beraberinde getirmiştir.¹¹² Örneğin komşu ülkede gerçekleşen bir seçim ile yeni iktidarın söylemleri, diğer ülkede tutum ve politika değişikliğine neden olabilir. Aynı şekilde bir ülkenin tesis ettiği bir karar veya imza ettiği bir uluslararası sözleşme (örneğin Yunanistan’ın imzaladığı karasularını 12

---

¹¹⁰ Hakan Sabuncu, *Birlikte Hakimiyet Kavramının Birleşme ve Devralmalar Açısından Değerlendirilmesi*, Rekabet Kurumu, Ankara, 2003: www.rekabet.gov.tr/word/tezler/hakansabuncu.doc 15.02.2006.

¹¹¹ Paul R. Viotti – Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, New York: Macmillan Publishing Co., 2nd ed., 1993, s. 228–229.

¹¹² İbrahim O. Kaboğlu, “*Hukuktaki Küresel Eğilim*”:

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107579> 15.02.2006. Bunun yanı sıra, “egemenlik” kavramındaki erozyonu veya değişimi, “ulus egemenliği”nin, “sermaye egemenliği”ne yenilmesi olarak da algılayan yazarlar mevcuttur: Mustafa Bayram Mısırlı, “*İmparatorluk, Ulus-Devletler ve Egemenlik*”, <http://www.bianet.org/2002/12/09/13455.htm> 15.02.2006 ve <http://www.rizgari.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=499> 15.02.2006.

mile çıkararak BM Deniz Hukuku Sözleşmesi), diğer ülke tarafından egemenlik haklarına saldırı şeklinde algılanabilmektedir.

Diğer taraftan devletler, güvenlik, siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ihtiyaçlarını karşılamak veya çıkarlarını dengelemek için bir takım örgütlenmelere giderler. Bu ihtiyaçlarını karşılamak üzere bazı egemenlik haklarından bile feragat ederek uluslararası örgütlenmelere katılırlar. Bu örgütlerin organlarında belli kararların alınabilmesi ve bu kararların uygulanabilmesi için devletlerin egemenliklerinden feragat etmeleri ya da devlet iktidarının sınırlandırılmasına göz yummaları gerekmektedir.¹¹³ Yani bu alanda üye devletlerin kendi başlarına karar tesis etme hakları karşılıklı olarak terk edilmiş olmaktadır. Bununla beraber tesis edilen kararın uygulanmasında da tutarlı bir şekilde tek taraflı eylem ve işlemlerden bahsedilememektedir.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız gelişmelerin ışığında, eskisinden farklı bir kalıba giren egemenlik kavramının üzerinde en fazla durulan boyutu “devlet egemenliği”dir. Milli egemenlik ilkesinin özünde bulunan ve anayasanın makul ve sistematik bir yorumundan çıkarılan zımnî ve otonom bir sınıflandırma oluşturan “devlet egemenliği”¹¹⁴ siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplininde son birkaç asırdır kullanılan bir kavram olmuştur. İlk olarak Hobbes ve Bodin tarafından klasik haliyle kullanılan devlet egemenliği kavramı, devletin kişiliğine sıkı sıkıya bağlı bir kavram olarak görülmüştür.¹¹⁵ Daha sonraları ise Locke ve Rousseau tarafından

---

¹¹³ Dupuy, a.g.e., s.86-87; ayrıca A. Işıl Karakaş, *Avrupa Birliği'nde Egemenlik Yetkilerinin Devredilmesi Sorunsalı, Avrupa Birliği Hukuku*, Türkçe'ye çeviren ve yayına hazırlayan: İdil Işıl Gül , Lami Bertan Tokuzlu, *Avrupa Birliği Hukuku Semineri*, İsveç Başkonsolosluğu – İstanbul, 10-12 Ekim 2002, Şefik Matbaası, İstanbul, 2003, s.52.

¹¹⁴ Kemal Gözler, *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, Mayıs-1999, s.160.

¹¹⁵ Özdal, a.g.e., s.26.

geliştirilen halk egemenliği kavramı¹¹⁶ ortaya konulmuştur. Devlet egemenliği kavramının gelişiminde esas itibarıyla Fransız ve Alman Hukuk Ekolleri etkili olmuştur.

Egemenliği, devlet iradesine bağlı, kendinden üstün ve rakip bir kudret tanımayan mutlak bir otorite olarak tanımlayan Fransız ekolünün yanı sıra Alman ekolü, egemenliğin mutlak bir karakter taşımadığını ve devletin serbest iradesi ile kendisinin tâbi olduğu sınırları belirlediğini ortaya koymuştur.¹¹⁷

Günümüzde içeriği hızla değişmeye başlayan ve giderek anlam erozyonuna uğrayan devletin egemenliği kavramı, teorik olarak hâlâ gündemdeki yerini korumaktadır. Devletin egemenliğini aşındıran birçok faktörün yanı sıra hukuki ve fiili sınırlamalara tâbi tutulması sonucu devlete ait olan egemenlik kavramı en üstün ve en mutlak olma özelliklerini koruyamamıştır.

Devletin önemi ve gerekliliği, egemenliğin uluslarüstü alana geçişi, uluslararası meşruiyet arayışı, uluslararası ölçekte hukuk ve demokrasi arayışı ile küreselleşme gibi faktörlerin¹¹⁸ yanı sıra yargısal alanda yargıçları bir davanın çözümüne giderken - uluslarüstü etkiler sebebiyle - bir başka ülkede benzer bir duruma ilişkin alınan bir kararı göz önünde bulundurma zorunluluğunda bırakabilmektedir.¹¹⁹

---

¹¹⁶ M. Tefvik Gülsoy, “John Locke’un Siyaset Teorisinin Temel Kavramları ve Yasama Gücü”, <http://www.jura.uni-sb.de/turkish/TGuelsoy1.html> 16.02.2006 ve Metin AYIŞIĞI, “Ulusal Egemenlik ve Atatürk”, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_06.html 20.02.2006.

¹¹⁷ Fransız ve Alman Hukuk Ekollerinin Devlet egemenliğine yaklaşımları için bkz: Hakyemez, a.g.e. s.84; Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Metodolojisi**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2.Baskı, Temmuz–1999, s.180–197; Atilla Özer, “Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu”, www.anayasa.gov.tr/anyarg20/aozer.pdf 12.02.2006.

¹¹⁸ Kaboğlu, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107579> 15.02.2006.

¹¹⁹ Kaboğlu, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107579> 15.02.2006; ayrıca uluslararası sözleşmelerin anayasanın üstünde değerlendirilmesi ile ilgili “dış anayasaüstüçülük” kavramı ile ilgili olarak bkz. Gözler, *Anayasa Normlarının...*, a.g.e., ss.113-118.

Daha da önemli olarak “hukuk devleti”, “demokrasi”, “insan hakları”¹²⁰ gibi uluslararası çapta değer atfedilen kavramlar da devletin egemenliğini zayıflatan faktörler arasında sayılabilir. Bu konuda insan hakları ihlali yapan veya yaptığı iddia edilen devletler, uluslararası platformda kınanabilmekte, çeşitli yaptırımlarla ve/veya dayatmalarla karşılaşabilmekte ve sonuç olarak en azından genel kabul gören yasal mevzuatı benimsemeye zorlanabilmektedir. Ancak mevzuatın benimsenmesinin doğrudan uygulamaya geçiril(e)meyeceği şeklinde bir görüş ile söylenebilir ki devletin iradesi yine de en etkili unsurdur. Devlet bu mevzuatın uygulanmasını tüzükler ve yönetmeliklerle belirtmedikçe bu konuda uygulama olmayacak, ancak öte taraftan dış baskılar bir nebze olsun susturulmuş olacaktır.

Uluslararası örgütlenmelere ve üyelerinin egemenliklerine yaptığı etkiler itibarıyla AB, klasik devletlerarası işbirliği özelliklerinin yanı sıra bünyesinde barındırdığı Topluluklar açısından belirli konu ve alanlarda sahip olduğu uluslararası özellikleriyle tüm diğer uluslararası örgütlerden farklılık göstermektedir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde AB içerisinde egemenlik kavramı konusunda birtakım bilgiler aktarılacaktır.

4. AB’de Egemenlik Anlayışı ve Kavramı

Avrupa’daki devletler arasındaki ilişkileri belirleyen “devlet egemenliği” kavramı, ifadesini güçler dengesi sisteminde¹²¹ bulmuştur.¹²² Bu dönemde devletlerin ikili veya çok taraflı ittifaklar kurma yoluna gidip kendi güvenliklerini bu şekilde tesis ettiği görülmektedir. Sistemdeki devletlerden biri tüm diğerlerini alaşağı edemediği gibi bu devletlerden bir tanesinin yok olmasına da izin verilmez.

---

¹²⁰ Gemalmaz, a.g.e., s.397.

¹²¹ Güçler dengesi sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...*, a.g.e. s.108; Arı, *Irak, İran...*, a.g.e., ss.49-51.

¹²² Güçler dengesinin uygulanması ve Osmanlı Devletinin takip ettiği denge politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1995**, Ankara: Genişletilmiş 12.Baskı, Alkım Yayınları, 1996, ss.43–48.

MC ve BM örneğinde diğer uluslararası örgütlere ve bu örgütlerin yapılarına bakıldığında¹²³ sözkonusu uluslararası kuruluşlara üyeliğin egemenlik yetkilerinden feragat etmeyi gerektirmediği ve yine bu uluslararası örgütlere üyeliğin klasik işbirliği metoduyla gerçekleştiği tespit edilebilmektedir.

AB'nin nevi şahsına münhasır yapısı, üye devletlerden birlik kurumlarına yönelik egemenlik devri ile bu devrin¹²⁴ AB'yi zaman zaman uluslararası platformda tekil bir aktör olarak göstermesi, ayrıca AB'nin uluslararası politikayı etkileme süreci incelenmeye değer bir konudur. Bu nedenle çalışmamızda AB'ye üye olan devletlerin devrettiği egemenlik ile bu egemenlik devriyle Birlik/Topluluk kurumlarının tesis ettiği normların Birlik üyesi ülkelerde yarattığı etkiden ziyade; bu normların Birlik politikalarını dolaylı/doğrudan etkilemeye muktedir uluslararası gelişmelere nasıl etki ettiği, bu gelişmelere karşı AB'nin karar alma süreci, Birlik kurumlarının yetkilendirildiği alanların (ileride belirteceğimiz üzere zorunlu olarak) sınırlı doğası ve bu sınırlı alanların daha ileride AB'yi dış ve daha da önemlisi iç siyasi baskılara muhatap bırakabileceği ve AB'nin varlık nedenini aksatacağı incelenecektir.

4.1. AB Hukukunda Egemenlik Kavramı

Diğer tüm uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları gibi, Avrupa Toplulukları'nı (AKÇT¹²⁵, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET), AT¹²⁶) kuran

---

¹²³ Bkz. Genç, *Birleşmiş Milletler...*, passim (ilgili bölümler).

¹²⁴ AB üyelerinin Topluluk kurumlarına egemenlik devrine ilişkin getirmiş olduğu sınırlamalar için bkz. Ayşe Füsün ARSAVA, **Egemenlik Haklarının Devrine Getirilen Sınırlamalar**, Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2/2001, ss.193–200.

¹²⁵ AKÇT'nin kurulması ve daha sonraki gelişmeler için bkz. John Pinder, **European Community – The Building of Union**, New York: Oxford University Press, 1991, s.3; Klaus-Dieter Borchardt, **Topluluk Hukukunun ABC'si**, Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1995, s.5-6; Ayşe Roy, **Şu AB Neyin Nesi?**, İstanbul: TURKAB AB İşbirliği Derneği Yayını, AB Bilinci Serisi:1, 4.Baskı, 2003, s.2-3

¹²⁶ **AB Kurumları – Avrupa Bütünleşmesinin Anahtarı**, Ankara: Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000, s.1.

andlaşmalar da klasik uluslararası hukuk normlarına¹²⁷ göre akdedilmiştir. Yani akdedilen andlaşma, sadece altında imzası bulunan devletleri bağlayıcı bir etkiye sahiptir. Nitekim Toplulukların kurucu andlaşmaları için klasik uluslararası andlaşmalarda olduğu gibi iç hukukta onay prosedürü işletilmiştir.

Tesis edilen andlaşmalar uyarınca kurulan AB'nin yetki kullanma yetkisi incelendiğinde, kurucu andlaşmaları itibarıyla Birliğin tüzel kişilikleri olduğu görülecektir.¹²⁸ Üye devletler tarafından uluslararası hukuk sujesi olarak tesis edilen Topluluklara devredilen egemenlik yetkileri, Toplulukları yetkilendirildikleri alanlarda supranasyonel¹²⁹ karaktere büründürmüştür. Yani Topluluklar, yetkilendirildikleri alanlar itibarıyla üyesi olan devletlerin iç hukuklarında onaylanmasına gerek kalmaksızın birtakım eylem ve işlemler yapabilme yetkisine sahip olmaktadır. Bu süreci kısaltması ve uluslararası politikada üyelerin ortak bir kararı gibi görülmesi dolayısıyla önemli bir husustur.

Öte yandan Birlik, karar alma organlarının aldıkları kararlar itibarıyla üye devletler karşısında güçlü bir konuma gelmektedir. Açıklamaya çalıştığımız üzere AB,

---

¹²⁷ Ayşe Füsün Arsava, **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Uluslararası Alanda Uygulanmasından Kaynaklanan Sorunlar**, Ankara: AÜSBF Yayınları, Yayın No:545, 1985, s.3. Uluslararası örgütlerin kurucu anlaşmaları itibarıyla bir hukuk kişiliğine sahip olması ve devamı için bkz. Mahmut Göçer, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Nisan-Haziran-2002, Ankara: A.Ü.SBF Yayınları: 57-2, s.12-13.

¹²⁸ Kurucu andlaşmalar itibarıyla toplulukların tüzel kişiliğe sahip olduğu gösteren maddeler şunlardır: AKÇTKA md.6, AAETKA md.184-185, ATKA md.281-282. Mehmet Genç, *Avrupa Toplulukları...*, a.g.e., s.30; Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Bursa: Ezgi Kitabevi, Kasım-2003, s.3; Haluk Günöğür, **Avrupa Topluluğu Hukuku**, Avrupa Ekonomik Dayanışma Merkezi Yayınları, Ankara: 3.Baskı, 1996, s.5-6; Arsava, a.g.e., ss.4-9; <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=969>.

¹²⁹ "Supranasyonalite" kavramı AKÇT Kurucu Andlaşması'nda kullanılmıştır. Avrupa Savunma Topluluğu md.20'de bu kavram, Topluluğu karakterize eden bir kavram olarak kullanılmasına karşın, Avrupa Savunma Topluluğu'nun başarısızlığa uğraması üzerine, bu kavrama Roma Andlaşması ve "Füzyon Andlaşması"nda yer verilmemiştir. Arsava, a.g.e., s.76.

yetkilendirildikleri alanlar itibarıyla kısmen uluslarüstü özellik arz ederken kısmen de klasik uluslararası işbirliği örgütü olarak algılanabilmektedir.¹³⁰

Üyelerin egemenlik yetkileri itibarıyla AB'nin uluslarüstü bir özellik gösterdiği alanlar genel olarak şu şekilde sıralanabilir: dört temel özgürlük alanı (malların, kişilerin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı), tarım, ticaret, rekabet, enerji, para gibi ortak politikalar.¹³¹ Bu alanlarda devletler kendi çıkarları doğrultusunda egemenlik feragatinde bulunmuş ve işbirliği yapma gereği duymuşlardır.

4.2. AB Kurucu Andlaşması'nda (ABKA) Egemenlik Kavramı

Yukarıda da belirtildiği gibi AB, devletler arasında dikkate değer bir yeniliğe işaret eder. Topluluk kurumları, konvansiyonel uluslararası organizasyonlardan daha güçlüdür ve gelişime yönelik daha güçlü bir yaklaşım ortaya koyarlar.¹³² Ancak bu noktaya gelinmesi, kuruluş sürecinde ve öncesinde sıkıntılı bir dönemin ardından gerçekleşmiştir.

Maastricht Andlaşması ve öncesindeki gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, “topluluk” kavramından “birlik” kavramına doğru bir geçişin olduğu görülmektedir. “Karşılıklılık”¹³³ prensibi çerçevesinde Topluluk karar organlarına devri sonucu daha önceleri siyasi bütünleşme yanlısı Fransa ve Almanya ile milli egemenlik konusunda katı görüşleri olan İngiltere ve Danimarka arasında var olan çekişme, şimdilik bütünleşme yanlıları lehine sonlanmıştır.

---

¹³⁰ Reçber, Avrupa Birliği Mevzuatı, a.g.e., s.4; Kamuran Reçber, **Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1.Baskı, 2002, ss.146-147; Arsava, a.g.e., ss. 9-19.

¹³¹ Kamuran Reçber, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2004, s.149; Genç, Avrupa Topluluklarının...a.g.e., ss.24-28; Canbolat, a.g.e., ss.102-103; Roy, a.g.e., s.11.

¹³² Pinder, a.g.e, s.1, 208.

¹³³ Arsava, a.g.e., s.4.

07.02.1992 tarihinde imzalanan ve 01.11.1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile AB üyesi devletler arasındaki ilişkiler daha da derinleşmiştir. Kurucu Anlaşma 3 sütun üzerine inşa edilmiştir. Bunlar:¹³⁴ AT, Ortak dış politika ve güvenlik politikası ile savunma ve adalet ve içişleridir. Ancak Lizbon Andlaşması sonrasında AB'nin üzerine kurulduğu bu sütun anlayışı ortadan kaldırılmıştır.

---

¹³⁴ Özdal, a.g.e. s.32–35; Mehmet Genç-Kamuran Reçber, “*Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri*”, **Bilimin Işığında Aydınlanma Seminerleri**, Bursa:17.04.2003–19.06.2003, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları: 4, 2003, s.36; Ayşe Füsun Arsava, **Amsterdam Anlaşmasının Ortak Hükümlerinin Analizi**, <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pubs.aspx?x=2&y=2>. Ayrıca bkz. Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, 2005, s.3; Ayşe Füsun ARSAVA, **Amsterdam Anlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları** (Makaleler Derlemesi), Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No:589, 2000, s.31. Kamuran REÇBER, AB Kurucu Antlaşması Düzenlemeleri İtibarıyla AB Üyesi Devletler Arasında Ortak Dış Politika, Güvenlik ve Savunma Konularında Uzlaşma Var mı?” **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 3, Eylül 2002, s.116; Reçber, Avrupa Birliği Mevzuatı, 2. Baskı, a.g.e. s.18–31; **Amsterdam Antlaşması, “Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları”**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları:162, Haziran–2000, s.97–103.

İKİNCİ BÖLÜM

AB VE EGEMENLİK

Bu bölümde AB sürecinde egemenlik kavramına ilişkin getirilen yaklaşımlar ile bu gelişmeleri inceleyeceğiz.

1. AB'DEN ÖNCE EGEMENLİK KONUSUNA YAKLAŞIMLAR

Modern devlet kavramının ilk önce Avrupa kıtası içerisinde ifadesini bulması dolayısıyla bu kıta içerisinde gerçekleşen bazı gelişmeleri aktarmak yararlı olacaktır. Bu bölümde Avrupa'da işbirliği çabaları ve buna ilişkin fikirler genel olarak dile getirilecektir.

1.1. Avrupa'da Siyasi İşbirliğine Yönelik Gelişmeler

Siyasi tarihin en dikkat çekici olaylarının yaşandığı kıtada egemenlik gibi bir kavramın nasıl şekillendiğine ilişkin çeşitli devlet adamları ve düşünürler kendi fikirlerini beyan etmişlerdir. Bu görüşlerin bazıları kağıt üzerinde kalırken bazıları ise kısmi uygulama imkanına kavuşmuştur.

1.1.1. Avrupa'da İşbirliği Fikirleri

Avrupa deyince akla gelenler sadece dünya kara miktarının % 2.4'ünü, dünya nüfusunun % 6.5'ini oluşturan, dünyanın en zengin 7 ülkesinden dördünü (Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere) barındıran, dünyadaki GSMH'nin 1/3'ünü üreten, dünya ticaretinin % 40'ını gerçekleştiren bir kıta olduğu değildir.¹³⁵ Kıta Avrupası, tarihten bu yana birçok önemli gelişmeye ev sahipliği yapmıştır. Gerek sanat ve kültür alanındaki gelişmeler, gerek bilim alanındaki gelişmeler, gerekse de siyaset ve tarih alanındaki gelişmeler, tarihteki birçok olayın nedeni veya sonucu olmuştur. Roma İmparatorluğu,

---

¹³⁵ Meryem Koray, **Avrupa Toplum Modeli**, İstanbul: İmge Kitabevi, 2.Baskı, 2005, s. 237.

Kavimler Göçü'nün yıkıma uğrattığı toplum/topluluklar, din savaşları, engizisyon mahkemeleri, soykırım(lar)¹³⁶, sömürgeci devletler, üzerinde güneş batmayan imparatorluk(lar), Rönesans, Reform, Berlin Duvarı, Faşizm, demokrasi, eşitlik, ihtilaller, egemenlik devri gibi kavramlar, kaynak itibarıyla Avrupa'yı gösteren kavramlardır.¹³⁷ Yukarıda sayılan tüm bu özel gelişmeler, Avrupa'nın geçirdiği sancılı evreleri ortaya koymasının yanı sıra kıtanın dünya tarihindeki önemini de vurgulamaktadır. Belirtmek gerekir ki AB, savaşlardan ve istikrarsızlıklardan bıkmış halkların, kalıcı barış istemiyle şekillenmiştir.

Avrupa'nın istikrarsız ve savaşlarla dolu tarihinden sıkılan ve ortak bir Avrupa mirası ve kültürü oluşturulması düşüncesinde olan birçok düşünür, devlet adamı, siyasetçi, iş adamı ve akademisyen Avrupa'daki halkların birleşip tek bir vücut olması gerektiğini belirtmişlerdir.¹³⁸ Avrupa'da tarih boyunca bu türden fikirleri dile getiren birçok düşünür olmuştur. Burada tüm bu değerli fikir babalarını saymak yerine sadece en önemli görülen bazılarının isimleri ve görüşleri özetlenecektir.

---

¹³⁶ Soykırım deyince akla ilk gelen konu, Nazi Almanyası'nın Yahudilere karşı uyguladığı soykırımdır. Ancak bunun yanı sıra, Bosna'da yapılan kıyımlar da soykırım olarak nitelenebilir. Bkz. İbrahim Canbolat, **Küreselleşen Dünya ve Türkiye**, Bursa: Vipaş Yayınları, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın no: 192, 1. Baskı, 2002, s. 40; İbrahim Canbolat, **Savaş ve Barış Arasında Dünya**, Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi, 1. Baskı, 2003, s. 58; Gündüz Aktan, **Unutulan Soykırımlar**, Radikal Gazetesi, 26.04.2005.

¹³⁷ Koray, a.g.e., 2005, s.235; ayrıca Avrupa terimi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Falk Pingel, **Avrupa Evi**, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Mayıs 2004, s. 43-47.

¹³⁸ Hakan Yılmaz, *Türkiye'nin Avrupa Kültüründeki Yeri – Avrupa'nın Kültürel Sınırlarının Çizilmesi*, **Toplumsal Tarih Dergisi**, İstanbul: Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Sayı: 130, Ekim-2004, s. 36-41; ayrıca Avrupa tarihinin ve kültürünün Avrupa kıtasındaki ders kitaplarında nasıl gösterildiği ve ne türlü bir ajitasyonun uygulandığının görülmesi için bkz.Recep Boztemur, *20. yüzyılda Avrupa Tarihi Öğrenimi ve Öğretimi – Tarih Ders Kitapları ve Avrupa Tarihi*, **Toplumsal Tarih Dergisi**, İstanbul: Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Sayı: 117, Eylül 2003, s.50-55.

Döneminin önemli isimlerinden olan ve evresel bir otorite kurulmasını isteyen *Dante*, her biri kendi topraklarının tek efendisi olan prensler arasında oluşabilecek anlaşmazlıkları çözecek bir otoritenin gerekli olduğunun altını çizmiştir.¹³⁹ *Pierre Dubois* (14. yy.ın ikinci yarısı), Avrupa’da İmparatorluklar ile Kilise arasındaki uzlaşmazlıktan kaynaklanan anarşi ortamına karşı fikirler öne sürmüştür. Ayrıca bir uyuşmazlık mahkemesinin kurulup tüm Avrupa devletlerinin bu yüce mahkemenin kararlarına sadık kalmasını, sadık kalmayanlara ise müeyyide uygulanmasını isteyen Dubois, Türklere karşı savaşın, bir ‘öteki’ kavramı yaratacağı için bütünleşmeye yardımcı olacağını ileri sürmüştür.¹⁴⁰ Tüm orduların lağvedilmesi gerektiğini öne süren *Emeric Cruce*, Türkleri de kapsayan ve her devletin temsilcilerinden oluşan bir meclisin, sorunları ve anlaşmazlıkları tartışarak barışçı çözümler üretmeleri fikrini ortaya atmıştır.¹⁴¹ *Abbe de Saint-Pierre*, ortaya attıktan 236 yıl sonra gerçekleştirilen önerisinde, AB benzeri bir oluşum düşüncesiyle Lahey’de kalıcı barışı tesis edecek bir kongre toplanmasını istemiştir.¹⁴² Öte yandan *Kont Coudenhove-Kalergi* Avrupa’da federatif bir örgütlenmeyi savunmuş ve “Pan-Europa” fikrini ileri sürmüştür.¹⁴³

---

¹³⁹ Denis De Rougemon, **Europe Unites**, http://www.europeanspirit.gr/rougemont_europe.html, 25.02.2006.

¹⁴⁰ Mustafa Soykut, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa’nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)**, İstanbul: 2007, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, ss.105-108, 177-182; ayrıca bkz. Niyazi Öktem – Turhan Ilgaz, **Pierre Dubois’nın Anı ve Görüşleri: Galatasaraylı Bir Monsenyör**, İstanbul: Zaman Yayınları, 2001, op.cit.

¹⁴¹ **Introduction To International Law**, <http://www.wvlegal.com/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=64>, 02.09.2005; Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara: AÜSBF Yayın No: 236, 1975, s. 27.

¹⁴² Denis De Rougemon, **Europe Unites**, http://www.europeanspirit.gr/rougemont_europe.html, 25.02.2006; <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=5001766071>, 25.02.2006.

¹⁴³ Mehmet Genç, **Avrupa Örgütlenme Arayışında Avrupa Toplulukları**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basım Evi, U.Ü. Güçlendirme Vakfı Yayın No: 72, 1993, s. 5-7; Klaus-Dieter Borchardt, **Avrupa Bütünleşmesi**, www.deltur.cec.eu.int/kitap/kbutunlesme.rtf; Mehmet Özcan, *Avusturya Seçimleri Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi Hakkında Bir Değerlendirme*, **Yeni Türkiye Dergisi – AB Özel Sayısı**, Sayı: 35-36, 2000, s. 556.

Kıta içerisinde bu türden fikirler dile getirilmesine rağmen hayata geçirilmesi aşamasında devletlerin çıkarları, mevcut politik ve ekonomik durum gibi birçok faktörün etkisiyle bazı engellerle karşılaşmıştır. Hiç kuşkusuz böyle bir örgütlenme veya bir kurumsal yapı oluşturmak için ihtiyaç duyulan temel gereksinim, normlar ve sözkonusu normların kodifikasyonudur. Yani uluslararası bir yapı tesis etmek için, bu yapıya müdahil olacak ulusların kabul edebileceği bir yapının ve normlar manzumesinin oluşturulması gerekmektedir. İşte bahsedilen uluslararası hukukun temelini oluşturan isimlerden belki de en önemlisi, *Hugo Grotius*'tur.¹⁴⁴ Grotius'a göre, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde uymak zorunda oldukları bir takım kurallar vardır ve yöneticiler bu kurallara uymakla yükümlüdür. Grotius'un yaklaşımıyla devletler, self-determinasyon anlamında merkezi otoriteye sahip oldukları için bağımsızdırlar.¹⁴⁵

Hugo Grotius'un söylediği uluslararası hukuk kuralları, Westfalya'dan beri devam eden bir süreçtir. Bu süreç içerisinde devletler arası anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ile savaş hukuku konusunda birtakım kurallar koyan¹⁴⁶ 1899 ve 1907 La Haye Konferansları'nda benimsenen değerler hiç kuşkusuz önemli bir yer tutmaktadır ve Avrupa örgütlenme çabalarına olumlu bir etki yapmıştır. Savaşı hâlâ bir hak olarak görmesine ve savaşan tarafların birbirlerini tamamen yok etmelerini dahi yasaklamamasına rağmen La Haye Konferansları, savaşan tarafların hak ve görevlerini tanımlaması, savaş sırasında bazı maddelerin kullanımını men etmesi ve savaşan taraf ile savaşmayan taraf arasındaki farkı ortaya koyması bakımından önemli bir belgedir.

---

¹⁴⁴ Torun, a.g.e., s. 68.

¹⁴⁵ Aynı eser, s.72-73.

¹⁴⁶ Türkkaya Ataöv, *Savaş Suçları Uluslararası Mahkemesi: Jenosit Oturumu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/415/4604.pdf>, 12.05.2009; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2004, s.55; w3.balikesir.edu.tr/~akolbasi/LaHayeadaletdivani.doc, 01.02.2006.

1.1.2. İşbirliği Çabaları

Devletler arasında işbirliği çabaları, dönemsel ve çevresel koşulların etkisi altında farklılıklar göstermiştir. Avrupa'deki halklar arasında işbirliği oluşturulmasıyla ilgili olaylar aşağıda ifade edilmiştir.

1.1.2.1. İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Olan Dönem

Devletler arasındaki bütünleşme/işbirliği çabalarının tarihini oldukça eskiye götürmek mümkündür. Devletlerin kendi aralarında işbirliği yapmaları veya ciddi ve uzun soluklu örgütlenmelere gitmeleri, ekonomik, siyasi, askeri ve güvenlik nedenlerine dayandırılabilir.

Uluslararası yapıda anarşik düzen korkusu, devletleri işbirliği yapmaya iten önemli faktörlerden biridir.¹⁴⁷ Avrupa kıtasında da siyasi durum bu şekilde tecelli etmiştir. Avrupa'da güvenlik ve siyasi nedenlerle çeşitli devletler arasında kısa süreli ve değişken işbirliği veya müttefiklik ilişkileri kurulmuştur. 30 Yıl Savaşları'nın ardından imzalanan 1648 Westfalya Andlaşması'ndan¹⁴⁸ 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar işletildiği düşünülen güçler dengesi sisteminde Avrupa'da birçok devlet, diğer bir devletin aşırı bir şekilde güçlenmemesi ve sistemdeki tüm devletlere baskın hale gelmemesi amacıyla kendi aralarında kısa ve/veya orta vadeli işbirlikleri ve/veya ortaklıklar kurmuşlardır.¹⁴⁹

Örneğin Bismarck döneminde Almanya'nın izlediği diplomasi, denge politikasına önemli bir örnektir. Fransa ile girdiği savaştan galip çıkan Almanya, bu

---

¹⁴⁷ Robert Keohane, **After Hegemony**, Princeton University Press, Princeton, 1984, s. 54.

¹⁴⁸ Westfalya Anlaşması ile daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, 2009, 18. Baskı, ss. 98-101.

¹⁴⁹ Güçler dengesi sistemi ve bunun sistemin uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Bursa: Alfa Yayınları, 1.Baskı, 2004, s. 27–63.

devletin kendisiyle tekrar savaşa girmesini engellemek için Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Fransa'nın tek başına Almanya ile savaşa girmeye cesaret edemeyeceğini, Rusya ve Avusturya-Macaristan haricindeki diğer devletlerle müttefiklik ilişkisi geliştirmesinin ya konjonktür dolayısıyla olasılık dışı olacağını ya da Almanya açısından bir tehlike tehdit etmeyeceğini öngören Bismarck, bu iki devletle ilişkilerini sıkı tutmuştur.¹⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler arası barışın korunması ve işbirliğinin sağlanması için MC kurulmuştur.¹⁵¹ Galip devletlerin hamiliğini yaptığı MC'nin ömrü fazla uzun olamamıştır. MC'nin ancak kısa sayılacak bir süreliğine ayakta kalabilmesinin başlıca nedeni, savaş sonrasında kurulan yeni sistemin, galip devletlerin mağluplara karşı mutlak üstünlüğünü vurgulamasıdır. Savaştan galip çıkan devletler, savaşın faturasını yenilenlere kesmişler ve kalıcı barış ortamını bu şekilde bir cezalandırma yöntemiyle tesis etmeye yönelmişlerdir. Ancak bu sistem uzun erimli olmamış, mevcut sistemi kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmek isteyen devletlerin davranışları sonucu yeni bir dünya savaşının tohumları burada atılmıştır.

Her şeye rağmen MC, "Ortak Güvenlik Sistemi" kurmak ve savaşı engellemek için oluşturulmuştur. Öyle ki MC Misakı'nın 3. maddesinin 3. fıkrası, "*Cemiyetin faaliyet alanına giren veya dünya barışını ilgilendiren her soruna bakmaya yetkilidir*"¹⁵² diyerek Genel Kurul'un yetki alanını net bir şekilde ortaya koymuştur.

ABD, MC'nin üyesi olmamıştır. MC'nin büyük devletleri Avrupa kıtasında bulunmaktaydı. Bu anlamda dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand, 1929 yılında MC içinde Avrupa Federal Birliği adıyla bir birim kurulması fikrini ortaya

---

¹⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e., ss.19-23.

¹⁵¹ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919–1995**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, 9.Baskı, s. 94–98.

¹⁵² Bu madde ve MC Misakı'nın tam metni için bkz. Mehmet Genç, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1.Baskı, Ocak–1999, s- 3–10.

atmıştır.¹⁵³ Briand'ın Türkiye ve Sovyetler Birliği'ni dışarıda bırakan teklifi birçok Avrupa devleti tarafından hoş karşılanmamış ve Türkiye'nin "AB"ye alınmasına yönelik bir memorandum sunmuşlardır.¹⁵⁴

Ancak bu tarihten önce 1923 yılında Kont Coudenhove-Kalergi tarafından, Pan-Avrupa Hareketi adıyla bir örgüt kurulmuş ve Avrupa'daki işbirliği çabalarının en önemlilerinden biri gerçekleştirilmiştir. 1926 yılında Avrupa İşbirliği Derneği (Association for European Cooperation) adıyla Cenevre'de kurulan bir başka örgüt ise kısa sürede Paris, Berlin ve Londra gibi Avrupa'nın önde gelen kentlerinde şubeler açmış ve "Birleşik Avrupa" düşüncesinin yayılmasını sağlamıştır.¹⁵⁵

Daha sonra İngiltere Başbakanı Churchill ise bu düşünceleri desteklemek amacıyla 1930 ve 1938'de iki makale yazarak Avrupa'da ABD benzeri bir örgütlenmeye gidilmesini ve bunun adının Avrupa Birleşik Devletleri olmasını savunmuştur.¹⁵⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra ABD güdümünde ancak ABD'nin içinde olmadığı bir yapı olarak kurulan MC, kurulması planlanan barış ortamını tesis etmekte yetersiz kalmıştır. Bunun yanı sıra Almanya'nın tekrar güçlenip kendisi için bir tehdit oluşturmasını istemeyen Fransa ve diğer devletler, oluşturulan nisbi barış ortamının idame ettirilmesi konusunda başarılı olamamışlardır. Bunun sonucunda tarih

---

¹⁵³ *The European Prospect – A Union, not a unity*, <http://www.ellopos.net/politics/briand-union.htm> 19.09.2006.

¹⁵⁴ Gönlübol, Olaylarla...a.g.e., s.94-95. Bu sürecin sonunda Türkiye Briand-Kellog Paktı'nı imzalamış ve MC'ye katılmıştır. Okan Gümüş-Aziz Sevi, **Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ankara: Polat Yayınları, 1.Baskı, 1996, s. 478–479.

¹⁵⁵ Ülger, a.g.e. s.49.

¹⁵⁶ Lakin Churchill bu düşüncesini öne sürerken İngiltere'nin bu sürece etkin katılımını öngörmemekte, sadece dışarıdan destek olarak ifade etmektedir. Bu konu için ayrıca bkz. İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1.Baskı, Mayıs 2002, s.49; Özdal – Genç, a.g.e., s. 58-59.

boyunca dünya siyasetinin merkezinde yer alan Avrupa, İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen yeni dönemde, ABD ve Sovyetler Birliği gibi Avrupa kıtasında olmayan¹⁵⁷ iki devletin domine ettiği bir sistemin ortasında yer almış; bunun yanı sıra coğrafi ve ideolojik olarak ikiye bölünmüştür. Bu tarihten sonra Avrupa, filli olarak Batı ve Doğu Avrupa olarak anılmaya başlanmıştır; Batı Avrupa ABD'nin, Doğu Avrupa ise Sovyetler Birliği'nin hamiliğinde yoluna devam etmiştir.

1.1.2.2. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonraki Dönem

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortamda MC'nin yerine, bu sefer ABD'nin de kurucu üyesi olduğu BM kurulmuştur. Öte yandan Avrupa kıtasına yardım etmek amacıyla ABD'nin öncülüğünde savaşın yıkıcı etkilerinin silinmesi amacıyla mali yardım programları başlatılmıştır. Bu programları 1947 yılında Marshall Planı kapsamında verilen yardımlar izlemiştir.¹⁵⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin vardığı boyut, sadece ülke ekonomilerinin çöküntüye uğraması, halkın refah düzeyinin oldukça aşağılara düşmesi ve ülkede sıkıntı çeken halkın isyan etme düzeyine gelmesi değildi. Aynı zamanda fakirlikle birlikte etki alanını daha da genişletebilen komünizm tehlikesiyle beraber, sözkonusu ülkelerdeki rejimlerin devamının sıkıntıya girmesi, başta İtalya ve Fransa olmak üzere bu ülkelerdeki komünist partilerin güç kazanması, ayrıca da bu partilerin Kominform toplantılarına iştirak etmeleri, ABD'nin bu yardımları yapmasının siyasi

---

¹⁵⁷ Sovyetler Birliği politik olarak Avrupa kıtası içerisindeydi ve kaldı ki Birleşmiş Milletler (BM) gibi politik sahnenin yanı sıra, spor müsabakalarında da Avrupa ülkeleriyle mücadele içindeydi. SSCB'den önce de Rusların, tıpkı Türklerde olduğu gibi bir kimlik arayışları olmuş; kendilerini Doğu ile Batı arasında bir köprü konumunda görmüşlerdir ve kimlik arayışlarını bu doğrultuda şekillendirmişlerdir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Ömer Göksel İşyar, "Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri", **Doğu Batı Dergisi**, Kasım-Aralık-Ocak 2003-04, Yıl:7, Sayı: 25, Doğu Batı Yayınları, s.179-219.

¹⁵⁸ <http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php?searchstring=M&dict=es.dict>
05.02.2006.

arka planını oluşturmaktaydı.¹⁵⁹ Bu sebeple Avrupa’da komünizmin yayılmasından endişe eden ABD, Avrupa devletleri arasında işbirliği yapılması gerektiğini ve bu devletlerin birbirlerinin açıklarını kapamalarının hayati olduğunu vurgulayarak sözkonusu ülkelere (İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Danimarka ve İsveç) mali yardım yapmak üzere Dış Yardım Kanunu’nu çıkarmıştır. 16’lar olarak bilinen bu devletler 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’nı kurmuşlardır.¹⁶⁰

Bunun yanı sıra Avrupa’daki işbirliği ortamına etki eden bir diğer faktör ise 1946-1948 arası dönemde kurulan ve genel olarak teknik işbirliğini baz alan, ayrıca konu itibarıyla da sınırlı nitelikteki uluslararası örgütlenmelerdir. 1946 yılında kurulan ve BM ile uyumlulaştırılan gıda ve Tarım Organizasyonu (FAO), 1947’de kurulan Avrupa Ormancılık Komisyonu, yine aynı yıl kurulan BM Ekonomik ve Sosyal Meclisi bahsi geçen işbirliği ortamına katkıda bulunan oluşumlardır.¹⁶¹

Öte yandan 1947 yılında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Dunkirk Anlaşması ile esasen Almanya’nın tekrar bir tehdit olarak belirmesinin önüne geçilmesi hedeflenirken¹⁶²; zımnen ise Avrupa’da SSCB’nin artan etkisinin bertaraf edilmesine yönelik bir işbirliği çabası aranmaktadır. 1948 yılında ise Dunkirk Andlaşması’nın genişletilmiş versiyonu olan Brüksel anlaşması imzalanarak taraf devletler (İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg) arasında saldırmazlık sağlanmıştır. Ayrıca

---

¹⁵⁹ Fahir Armaoğlu, **20.yy. Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınevi, Genişletilmiş 12.Baskı, 2001, s.443–444.

¹⁶⁰ Bu konu hakkında bilgi için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Marshall_Plan%C4%B1 05.02.2006.

¹⁶¹ Özdal-Genç, a.g.e., s. 62.

¹⁶² Fransa’nın dış politikasının önemli bir kısmı, Almanya’nın sürekli kontrolünün sağlanmasına ayrılmıştır ve AB’ye giden yolun temel kilometre taşlarından birini teşkil etmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. A. Mert GÖKIRMAK, **Yeni Dünya Düzeni’nde AT-ABD Arası Güvenlik ve Dış Politika İlişkileri**, Danışman: Mehmet GENÇ, Bursa: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s.91–92.

taraf devletlerden bir tanesi saldırıya uğrarsa, diğer devletler yardıma geleceklerdi.¹⁶³ 1954 yılında Brüksel Andlaşmasının revize edilmesiyle kurulan Batı Avrupa Birliği (BAB), komünist emperyalizm tehlikesinin artması, ve bunun sonucu olarak ABD Senatosu'nun kabul ettiği Vanderberg Kararı ile¹⁶⁴ – ki bu karar ile ABD hükümetine barış zamanında da kıta dışındaki ülkelerle askeri ittifak kurma hakkı veriliyordu – Avrupa'daki güvenlik arayışları sonucu önemini kaybetmiş ve NATO'nun gölgesinde kalmıştır.

Ayrıca yukarıda adı geçen devletlerden İngiltere haricindeki diğer devletler, 2. Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline uğramışlar, ekonomik ve siyasi zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. İngiltere ise işgale uğramamasına rağmen, savaştan ekonomisine ve siyasetine büyük darbe yiyerek ayrılmıştı. Bu nedenle kurulan bu birlik, sürekli olarak ABD desteğine muhtaçtı ve ABD sürece dahil edilmeye çalışılıyordu. Bunu da NATO'nun kurulmasıyla başarmışlardı. 1948 Brüksel Andlaşması'na taraf devletlerle ABD ve Kanada arasında Almanya'nın Avrupa'da yarattığı tehlikenin dışında, yayılmacı politikalar izleyen Sovyetler Birliği'ne karşı da oluşturulacak bir askeri örgütün kurulması hususunda görüşmeler başlamış ve yapılan müzakereler sonucunda 1949 tarihinde NATO'yu kuran Washington Andlaşması imzalanmıştır.¹⁶⁵ BAB ile NATO'nun üyeleri ve amaçlarının büyük ölçüde benzeşmesi de BAB'ın işlevselliğini de facto olarak kaybetmesinde etkili olmuştur. BAB ile aynı amacı güden NATO, daha gelişmiş ve geniş kaynaklarıyla Avrupa savunmasını üstlenmiştir. Bu da BAB'ın Sovyetler Birliği'nin dağılmasına ve komünizmin çökmesine kadar işlevsiz kalmasına

---

¹⁶³ Armaoğlu, a.g.e., s. 445; NATO Kurucu Andlaşması olan 1949 Washington Andlaşması'nın 5.maddesi de buna benzer bir düzenleme içermektedir. Bu konu ve NATO'nun kuruluş süreci için bkz. **21.Yüzyılda NATO**, NATO Office of Information and Press, s. 4–5; Lord Robertson, **NATO Dergisi – Önsöz**, NATO Office of Information and Press – Distribution Unit, Sonbahar 2001, s.3; **NATO in the 21st Century**, NATO Office of Information and Press, s.4–5. Ayrıca Kuzey Atlantik Anlaşması'nın tam metni için bkz. <http://www.nato.int/docu/basic/txt/treaty.htm> 15.05.2006.

¹⁶⁴ Bu kararın tam metni için bkz. <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decad040.htm> 05.09.2006.

¹⁶⁵ Ülger, a.g.e., s. 50-51; Özdal-Genç, a.g.e., s.63-64.

neden olmuştur. Avrupa ülkelerinin savunma girişimlerine daha ileride değineceğimiz için burada bu konuyu irdeleniyoruz.

Avrupa'daki devletlerin siyasi ve güvenlik konularında gerçekleştirdiği işbirliği çabaları, her ne kadar bütünleşme çabaları ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilse de biz çalışmanın salahiyeti açısından bu konuları ayrı ayrı işleyeceğiz.

Bu dönemde Avrupa devletleri arasında işbirliği ortamının geliştirilmesine yönelik genel bir uzlaşma olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Zira devletler, kendi aralarındaki sorun veya anlaşmazlıkların “sıfır toplamlı” bir şekilde ve karşı tarafa dikte edilerek kalıcı çözüme kavuşmasının sözkonusu olmadığını kavramış durumdadır. Bunun yerine sorunlarını uzlaşmacı ve diplomatik müzakerelerle, karşılıklı ödün vererek çözmeye çalışmaktadırlar. Üzerinde anlaşılacak ortak bir paydanın bulunması ve bu paydanın kuvvetlendirilerek vazgeçilemeyecek hale getirilmesi, diğer unsurların da bertaraf edilmesine neden olacaktır. Bu devletler arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilerek birbirlerinin dış alım-satımlarında daha fazla pay sahibi olmaları, bunun yanı sıra sosyal ve kültürel alanlarda daha derin işbirliği ortamları tesis etmeleri, devletlerin ilişkilerini gözden çıkaramayacak konuma getirmesi burada önemlidir. Zira bu şekilde devletler arasındaki işbirliği konularında bir artış sağlanabilecektir. Avrupa kıtası içinde kalıcı barışın tesisi, mevcut sisteme dahil edilen unsurlardan bir veya birkaç tanesinin yok edilmesiyle değil; aksine bir arada yaşama prensiplerine ve karşılıklı çıkar mantığına dayalı bir düşünce sistematığında yansımaları bulacaktır.

Bu dönemde devletlerin üzerinde anlaşamadığı esas konu, işbirliği ortamının tesis edilip edilmemesi değildir. Gündemi meşgul eden unsur, bu işbirliğinin boyutunun, derecesinin ve niteliğinin ne olması gerektiğine yönelik yönetsel tartışmalar olmuştur. Bu konuda da bazı Avrupa devletleri arasında düşünce itibarıyla bazı anlaşmazlıklar yaşanmıştır.¹⁶⁶ İngiltere ve İskandinav ülkelerinin başı çektiği bazı Avrupa devletleri

---

¹⁶⁶ Bu konuda kronolojik bilgi için bkz. <http://www.turkiyeavrupavakfi.org/1947.asp> 04.06.2006

klasik uluslararası işbirliği metodunun uygulanmasına yönelik bir bakış açısını benimserken – ki bunlara literatürde *internatinalistler*¹⁶⁷ denmektedir – devlet iradesi dışındaki iradelere karşı çıkmışlar ve klasik işbirliği sisteminin devamında ısrar etmişlerdir. Bazı devletler ise radikal bir yöntemi benimseyerek Avrupa Birleşik Devletleri’ni kuracak uluslararası bir örgütlenme modelini savunmuşlardır (*Federalistler*). Federalistlerle aynı hedefi belirlemelerine rağmen *Fonksiyonistler*¹⁶⁸, federalistlerin dikey örgütlenme görüşüne karşı çıkarak aşağıdan yukarıya bir işbirliği metodunu benimsemişlerdir. Bu görüşü savunanlar, AB’nin oluşturulmasından önce ekonomik yapının tesis edilmesi gerektiğini ve böylece birliğin alt yapısının oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu farklı görüşlerin uzlaştırılması ve ortak bir zeminde birleştirilmesi amacıyla 1948 yılında Den Haag’da bir Avrupa Kongresi toplanmış ve Avrupa örgütlenmesinin model olarak somutlaştırılması için Uluslararası Avrupa Birliği Hareketleri Komitesi-Batı Birliği Komitesi kurulmuştur.¹⁶⁹ Komitenin yaptığı çalışmalar sonucunda Fransa ve BeNeLux ülkelerinin (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) temsilcileri ile İngiltere ve İskandinav ülkelerinin temsilcilerinin savunduğu iki farklı model benimsenmiştir. Fransa ve BeNeLux ülkelerinin oluşturduğu ilk grup, yukarıda bahsettiğimiz Federalistler ile Fonksiyonistlerin uyumlulaştırma modeli savunulurken; ikinci grup ise klasik örgütlenme modelini savunmuştur.¹⁷⁰ Ardışık şekilde yapılan toplantılar ve konferanslar sonucunda, federalistlerin ve fonksiyonistlerin tüm itirazlarına rağmen, ikinci grubun görüşlerine uygun bir örgütlenme modeli benimsenmiş ve 05.05.1949’da

---

¹⁶⁷ Genç, Avrupa Örgütlenme..., a.g.e., s. 6.

¹⁶⁸ Ömer Göksel İŞYAR, *Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri*, http://www.dokumanlar.com/dokuman/2005_1/avrupa-orgutlenme-ve-butunlesme-arayislari-orneginde-uluslararasi-entegrasyon-modelleri-port86831dosya.asp 20.02.2006.

¹⁶⁹ Mehmet GENÇ, *Avrupa Birliği Üzerine Bir Çözümleme*, <http://strateji.cukurova.edu.tr/AVRUPA/genç.pdf> 03.02.2006; Özdal-Genç, a.g.e., s.65-69.

¹⁷⁰ Genç, Avrupa Örgütlenme..., a.g.e., s. 8.

imzalanan ve 03.08.1949'da yürürlüğe giren andlaşma ile de Avrupa Konseyi kurulmuştur.¹⁷¹

Avrupa Konseyi, aşağıda sıralayacağımız bazı nedenlerden ötürü Avrupa'daki alternatif örgütlenme arayışlarını güçlendirmiştir. Bu sebeple de çalışmamızın temel odağı olan AB'ye giden yolda önemli bir konumdadır. Sözkonusu sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İkinci Dünya Savaşı'na değin uluslararası sistemde geleneksel güç odağı konumundaki Batı Avrupa ülkelerinin, savaş sonrası büyük güç ve prestij kaybına uğraması ve ABD ile SSCB'nin ağırlıklı güç öğeleri olarak evrensel boyutlarda ve Avrupa'da devreye girmeleri;

2. SSCB'nin yayılmacılığı ve Soğuk Savaş'ın başlaması ile birlikte Batı Avrupa statükosunu tehdit eder nitelikte algılanması;

3. Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımsızlık savaşlarıyla veya 1946-47'lerde belirginleşen Doğu-Batı Bloğu rekabeti neticesinde eski kolonilerin bağımsızlaştırılması sürecinin yaygınlaştırılması ile ulusal devletlerin sayısal artışı ve evrensel boyutlarda ilişki yoğunluğunun Avrupa dışına kayması;

4. Savaş sırasında veya yukarıdaki etken nedeniyle Batı Avrupa ülkelerinin eski kolonilerini kaybetmeleri ve bu nedenle hammadde ihtiyacının giderilmesinde güçlüklerle karşılaşılması;

5. ABD'nin soğuk savaşın başlamasından sonra Batı Avrupa'nın güçlenmesine verdiği önem ve bu amaçla bütünleşme sürecini başlatması veya teşvik etmesi ve desteklemesi;

6. Batı Avrupa onarım sürecinin ABD'ye getirdiği yük;

7. Batı Avrupa ülkelerinin savaş sonrası ekonomik ve teknolojik olarak eski rekabet gücünden yoksun olmaları;

---

¹⁷¹ Burada kullanılan "Avrupa Konseyi" terimi ile AB'nin ana organlarından olan Avrupa Konseyi olarak da Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'ni birbirine karıştırmamak gerekir. Zira Avrupa Konseyi üyeleri ve yapısı itibariyle de tamamen farklı bir örgütlenmedir.

8. Batı Avrupa ülkeleri arası savaş olasılığını kontrol etme zorunluluğunu taraflarca algılanması;

9. Bloklaşmanın netleşmesiyle Batı Avrupa ülkelerinin bütünleşerek kendi çıkarlarına, bloklar arası politikaya güç ögesi olarak aktif katılma eğilimleri;

10. Avrupa'nın bütünleştirilmesi amacına engel teşkil eden siyasal yapı ve siyasal kültür farklılığının savaş sonrası bütün Batı Avrupa ülkelerinde benzeşen siyasal sistem niteliğine kavuşan parlamenter demokratik sistemlerle ortadan kalkmış olması;

11. Yatırım sermayesindeki darboğazlar;

12. Uzun savaş yıllarında Batı Avrupa ülkelerinin uzman ve emek gücünü belirli oranda kaybetmiş olması, dolayısıyla emek gücüne olan ihtiyaç vb. nitelikteki içsel dışsal faktörler Batı Avrupa örgütlenme arayışında yönlendirici güçte olmuştur.”
172

Avrupa Konseyi'nin kurulması federalist ve fonksiyonalist görüşlere sahip ulusal parlamentoları harekete geçirmiş ve bazı parlamentolarda “Federal Avrupa” sistemi benimsenmiştir. Bu gelişmelerin motive edici unsuruyla beraber 1951 Paris Andlaşması'na giden yolda önemli virajlar dönülmeye başlanmıştır.

1.2. İşbirliği ve Bütünleşme Çabalarının Kurumsal Tesisi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa kıtasındaki gelişmeler göz önünde bulundurularak savaşmaktan bıkmış halkların kalıcı barışın tesis edilmesine yönelik güçlü iradelerinin, günümüzde ortaya çıkan yapılanmayı destekleyici birer faktör olduğunun altı çizilmelidir.

Bu bağlamda savaş sonrası ortamda, statükoyu kendi lehine çevirmeye çalışarak son iki dünya savaşına sebebiyet vermiş ve her ikisinden de yenik ayrılmış Almanya'nın statüsü ve konumu hakkında karar verme zorunluluğu hâsıl olmuştur. Soğuk Savaşın başladığı yıllarda Almanya'nın temel egemenlik haklarına kavuşmasını destekleyen

---

¹⁷² Mehmet Genç, *Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Yayın No:72, 1993, s.9-10; Genç-Özdal, a.g.e., s.67-68.

lkeler olmuştur. Ancak bu konuda en büyük tereddüt yaşayan lke, Almanya ile tarih boyunca çok fazla savaş yapmış olan Fransa'dır.

Dönemin Fransa Ulusal Kurtuluş Komitesi yesi Jean Monnet tarafından ortaya atılan işbirliği fikri ile savaş sonrası Avrupa'da düzenin korunmasının güvencesinin Almanya'nın genişleme eğilimlerinin trplenmesinden ziyade, Almanya'yı Avrupa potası içerisinde eritmekten geçtiğini vurgulamıştır. Almanya'yı tamamen dışlamayacak, aksine sürece dahil edecek bir sistem arayışı sonucunda, 'fonksiyonalist' bir yöntemle ülkeler arasında savaşa neden olabilecek unsurları ortadan kaldıracı kalıcı formüller üretilmiştir. Bunun sonucunda da ye devletlerin sahip oldukları kömür ve elik madenlerinin ortak bir şekilde işletilmesini öneren 'AKÇT' isimli supranasyonel karakterli bir örgüt kurulması önerilmiştir.¹⁷³

Fransa Dışışleri Bakanı Robert Schuman'ın önerdiği plan sayesinde Almanya ve Fransa arasında kalıcı barışın temelleri atılmıştır.¹⁷⁴ Bu plana (Schuman Bildirisi) göre, Fransa ve Almanya arasında sürekli anlaşmazlık kaynağı olan kömür ve elik madenleri ortak işletime tâbi tutulacaktı.¹⁷⁵ Uluslarüstü zellik gösteren bu rgte, Avrupa'nın tüm demokratik devletlerinin ye olmasını önerilmiştir. Bu plan, Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından 1951 yılında imzalanan Paris Andlaşması ile kurulan AKÇT Kurucu Andlaşması ile yazılı hale getirilmiştir. Kurucu andlaşmalarla yetkilendirildiği alanlarda supranasyonel karaktere sahip olan AKÇT, imzacı devletlerden, kendi egemenlik alanlarında olan haklarından bir kısmını (burada kömür ve elik madenlerinin işletilmesi hakkı başta olmak üzere bu konudaki haklarını) bir st

---

¹⁷³ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul: Beta Yayım Dağıtım, 2002, s.2; F.H. Burak Erdenir, **Avrupa Kimliği Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe**, Ankara: Ümit Yayıncılık, Ocak-2005, s.103-104.

¹⁷⁴ <http://www.deltur.cec.eu.int/mali-sheets1.html> , 05.03.2006.

¹⁷⁵ 9 Mayıs 1950 tarihinde duyurulan Schuman Planı için bkz. **Güncel Haber**, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından yürütülen iletişim projesinin periyodik yayını, Mayıs 2005, Yayın no: 6, s. 6-7; ayrıca bu konuda yazılmış önemli bir makale için bkz. Jean Monnet, *Mmoires*, Paris: Fayard, 1976, eviren: W. Collins, Londra, 1976.

otoriteye, yani AKÇT organlarına aktarmalarını istemektedir. Genel anlamda düşünüldüğünde AKÇT, devletlerin ulusal yetkilerini bir üst otoriteye terk ederek ve bu otoritenin alacağı kararlara bağlı kalacaklarını kabul ederek oluşturdukları ilk ve en önemli uluslararası örgüttür.¹⁷⁶

Egemen devletlerin kendi egemenlik alanlarında yaptıkları bu feragat hiç şüphesiz ki tarihsel açıdan bir devrim niteliğindedir. Şimdiye kadar devletler, barışı sağlamanın bir yolu olarak sadece kendi münhasır ekonomik alanlarını ve egemenlik bölgelerini geliştirmeyi görmüşlerdi.¹⁷⁷ Ancak bu kez tarihin tekerrür etmediğini ve sözkonusu anlaşmaya imza atan devletlerin önemli bir farklılık gösterdiklerini görmek mümkündür. Devletler, kıta içerisinde kalıcı barışın tesis edilmesi için kendi egemenlik haklarının bir kısmını, “mütekabiliyet” esasına bağlı olarak bir üst otoriteye devretmişlerdir. Ancak buradaki egemenlik devrinin, egemenlik terki anlamına gelmediğini; egemenliğin devredilmesinin egemenlik haklarının kullanımının terk edilmesi olarak yorumlanmaması gerektiğini vurgulamak gerekmektedir.¹⁷⁸

Paris Andlaşması, taraf devletlerin iç hukuklarında benimsenen yöntemlere göre onay sürecine tâbi tutularak yürürlüğe girmiştir. Etki itibarıyla Paris Andlaşması uluslarüstü bir nitelik arz etse de, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi de klasik anlamda devletler arası bir andlaşma gibi onaylanmıştır. Ayrıca AKÇT’nin faaliyet alanı sınırlı bir özellik göstermektedir. AKÇT, sadece kömür ve çelik sektöründe yetki kullanma

---

¹⁷⁶ Cengiz Aktar, **Avrupa Yol Ayrımında Türkiye**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2.Baskı, 2002, s. 105–109.

¹⁷⁷ AT Komisyonu’nun 1984 tarihli raporunda şu şekilde bir ifade mevcuttu: “*Avrupa bütünleşmesi ancak Avrupalılar bunu istediğinde gerçekleşecektir. Avrupalılar ise bunu ancak Avrupa kimliği diye bir kavram olurlarsa isteyeceklerdir. Avrupa kimliği ise ancak Avrupalılar yeterli seviyede bilgilendirildikleri takdirde ortaya çıkacaktır.*” “Avrupa Birliği” kavramının yapaylığını ifade etmesi bakımından Jean Monnet’in bu birliği tanımlayan şu cümleleri de manidardır: “*Avrupa hiçbir zaman var olmadı...birilerinin onu gerçekten yaratması gerekir*”. Erdenir, a.g.e., s. 103-104.

¹⁷⁸ Ayşe Füsün Arsava, Egemenlik Haklarının *Devrine Getirilen Sınırlar*, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2/2001, ss. 193–200.

yetkisine sahip bir örgüt olarak donatılmıştır.¹⁷⁹ Kömür ve çelik sektöründe entegrasyonun sağlanmasını hedefleyen AKÇT'nin muhatapları üye devletler, kömür ve çelik işletmeleri ve sınırlı mahiyette gerçek kişilerdir. Burada belirtmeliyiz ki AKÇT Kurucu Andlaşması, 50 yıllık bir süre için tesis edilmiştir ve bu süre 23 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla sona ermiştir.

Paris Andlaşması'ndan sonra, 1952 yılında, yine aynı altı devlet arasında Avrupa Savunma Topluluğu Anlaşması imzalanmıştır. Fransa Başbakanı Pleven tarafından getirilen bu teklife göre; Avrupa Birleşik Devletleri istemiyle Avrupa savunmasını gerçekleştirecek bir Avrupa ordusu kurulması düşünülmekteydi. Ancak bu istek, Fransız Ulusal Meclisi'nin bu anlaşma metnini reddetmesi üzerine gerçekleşmemiştir. Fransa'nın ortaya koyup yine Fransa tarafından rafa kaldırılan Avrupa Savunma Topluluğu (AST) ve Avrupa Siyasal Birliği (ASB) girişiminin işbirliği ortamında yarattığı gerileme havası, Federal Almanya'nın 1955 yılında NATO'ya üyeliği ve siyasi bütünleşme ortamının ekonomik bütünleşmeyi önceleyemeyeceği düşüncesiyle son bulmuştur.

1-2 Haziran 1955 tarihlerinde İtalya'nın Messina kentinde AKÇT üyesi devletlerin dışişleri bakanlarının katıldığı toplantı sonucunda, üye devletler arasında ekonomik kalkınmanın paydalarını araştırmak üzere dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Henri Spaak önderliğinde bir komite kurulmuştur. Komitenin raporu, 29-30 Mayıs 1956 tarihinde Venedik'te yapılan toplantıda açıklanmış ve üye devletler tarafından kabul edilmiştir.¹⁸⁰ Taslak plan üzerinde yapılan ayrıntılı çalışmalar sonucunda 1957 tarihli Roma Andlaşması ile AAET Kurucu Andlaşması ve AET Kurucu Andlaşması imzalanmıştır.

---

¹⁷⁹ Sahir Özdemir, **Kavramlara İlişkin Açıklayıcı Not**, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Haziran 2001, <http://www.dpt.gov.tr/abigm/Yayinlar/KIAN.pdf> 15.01.2006; <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=954> 02.01.2006.

¹⁸⁰ Genç-Özdal, a.g.e., s. 47-48.

Genel kuruluş amacı, enerji sorununun çözümlenmesi, nükleer enerji sanayinin tesis edilmesi, gelişmesi ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlar için kullanılması ile enerji üretiminin arttırılması olan AAET, süresiz olarak akdedilen bir andlaşma sonucunda kurulmuştur. Genel olarak üye devletleri ve firmaları muhatap almaktadır.¹⁸¹

Kurucu andlaşmalar itibarıyla AET'nin görevi ise, ortak bir pazar kurarak ekonomik ve parasal bir birlik kurmak, ortak politikalar ve faaliyetler yürürlüğe koyarak Topluluğun bütünü içindeki ekonomik faaliyetlerin uyumlu, dengeli ve sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesini, yüksek seviyeli bir istihdam ve sosyal korumayı, kadınlar ile erkekler arasında eşitliği, enflasyonist olmayan ve sürdürülebilir bir büyümeyi, yüksek dereceli rekabet ve ekonomik performansların bütünleştirilmesini, çevrenin yüksek seviyede korunmasını ve kalitesinin yükseltilmesini, yaşam seviyesinin ve kalitenin arttırılmasını, üye devletler arasında ekonomik ve sosyal bütünleşmenin ve dayanışmanın iyileştirilmesini sağlamak olarak belirtilmiştir.¹⁸²

Roma Andlaşması'ndan sonra üye devletlerin üst otoriteye devrettikleri egemenlik haklarında bir artış olmuştur. Bu şekilde düşünüldüğünde Avrupa bütünleşmesine doğru atılan her adımda, devletlerin egemenlik yetkilerinin azaldığı, ama buna rağmen mütekabiliyet esası sözkonusu olduğu için devletlerin, bu egemenlik devrini kendileri için birer tehdit olarak algılamadıkları; tam tersine bu gelişmelerin devletler arasında kalıcı barış ortamının tesis edilmesinin yanı sıra ekonomik refah ortamının sağlanmasına da katkı sağladığı düşünülmüştür. Bu şekilde üye devletler arasında vazgeçilmesi zor bir bağ kurulmuştur. Bu bağ sadece ekonomik bir ilişkiden ibaret değil, aynı zamanda siyasi bir birliktelik niteliğindedir. Sözkonusu siyasi karakterin Topluluklar bazında daha somut olarak hissedilebilmesi için 1987 yılında imzalanan Tek Senede kadar beklenmesi gerekecektir. Üye devletler arasındaki ilişkinin büründüğü vazgeçilemez bu yeni nitelik, bu ilişkinin devamlılık göstermesini ve ilerleme kaydetmesini sağlamıştır.

---

¹⁸¹ Reçber, "Avrupa Birliği Mevzuatı", a.g.e., s. 4-5.

¹⁸² Aynı eser, s. 46-47.

Yukarıda kuruluş süreçleri özet mahiyetinde aktarılan topluluklar, gerek üyeleri gerekse de organları itibarıyla büyük bir benzerlik göstermelerine rağmen, düzenlenen konuları ve muhatapları itibarıyla farklılık göstermektedirler. Ancak her üç Topluluğun uzmanlık alanı farklı olmasına rağmen bu alanların birbirinden ayrılması ve karar alma sürecinin pratik olmaması nedeniyle, bu üç örgütün bazı kurumlarının birleştirilmesi düşünülmüştür. 1957 tarihinde Roma’da “Avrupa Toplulukları’nın Ortaklaşa Bazı Kurumlarına İlişkin Sözleşme” ve 1967 yılında Brüksel’de ise “Fusion (Birleşme) Andlaşması” ile her üç topluluğun kurumları birleştirilmiştir.¹⁸³

Kendi tüzel kişilikleriyle uluslararası hukuk sujesi özelliği olan, kurucu andlaşmaları itibarıyla yetkilendirildikleri alanlarda yetki kullanma yetkisine sahip supranasyonel karakterdeki bu Topluluklar, üye devletlerden kurumlara yönelik yapılan egemenlik devri ile üyeler karşısında daha etkin konuma geçmiştir. Üye devletlerin ekonomi ve maliye politikalarını yönlendirme yetisine sahip olan bu Topluluklar, diğer uluslararası örgütlerden ciddi farklılıklar göstermektedirler. Bununla birlikte kurulan düzenin doğası gereği üyeler arasında tesis edilen işbirliği ortamı sürekli olarak ilerleme kaydetmektedir. Bu ilerleme süreci ile Toplulukların ve dolayısıyla üye devletlerin ekonomi, gümrük, adalet ve içişleri, dış politika gibi konularda işbirliği yapmaları ihtiyacı belirginleşmiştir. Bu bağlamda da AKÇT, AAET ve AET Kurucu Andlaşmaları’nın tadil edilmesi gerekmiştir.

---

¹⁸³ “Avrupa Toplulukları’nın Ortaklaşa Bazı Kurumlarına İlişkin Sözleşme” ile Toplulukların ortak Parlamento ve Adalet Divanına sahip olmaları benimsenmiş, Fusion Andlaşması ile ise ortak Konye ve Komisyonların oluşturulması fikri benimsenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Genç, Avrupa Topluluklarının...,a.g.e., s.40-44; Haluk GÜNUĞUR, **Avrupa Toplulukları Hukuku**, Ankara: Avrupa Ekonomik Dayanışma Merkezi Yayınları, 3.Baskı, 1996, s.2; Gülören Tekinalp-Ünal Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, 2.Baskı, 2000, s.9.

2. Avrupa'da Siyasi İşbirliği Oluşturma Denemeleri

Avrupa'daki bütünleşme çabaları ile paralel olarak giden bir başka süreç ise siyasi ve dış politika konularındaki işbirliği sürecidir. Her ne kadar Avrupalı devletler arasında siyasi, güvenlik ve savunma temelli ilişkilerin geçmişi daha öncelere dayansa da Toplulukların kuruluşu ve Birlik Avrupası'na giden yolda – nihai bir sonuca ulaşmamıştır – önemli gelişme kaydedilmiştir. Bu gelişme çizgisi inişli çıkışlı bir grafik izlemiş ve önemli bazı siyasetçi ve düşünürün girişimleriyle bezenmiştir. Bu girişimlerden bazılarını kısaca anlatmakta fayda bulunmaktadır:

2.1. Bütünleşme Fikirleri

Dönemin İngiltere Başbakanı Churchill'in Avrupa Konseyi Asamblesi'nde ABD ve Kanada ile işbirliği içerisinde bir Avrupa ordusu oluşturulması düşüncesi¹⁸⁴ dönemin Fransa Başbakanı René Pleven tarafından bir plan olarak açıklanmıştır.¹⁸⁵ AKÇT model alınarak hazırlanan bu planda, uluslarüstü niteliğe sahip olacak örgüt kurulması fikri benimsenmiştir. Fransa ve İngiltere'ye, BeNeLux ülkelerinin de katılmasıyla 1948'de Brüksel'de AST'nin kurulmasına ilişkin imzalana anlaşma,¹⁸⁶ Fransa Ulusal Meclisi tarafından onaylandıktan sonra 1951 yılında Paris'te yapılan ve NATO üyesi devletlerin yanı sıra Almanya'nın da katıldığı toplantıda görüşülmüştür.¹⁸⁷ Tasarımın yürürlüğe girişi, bazı devletlerin bu anlaşmayı iç hukuklarında onaylamamaları nedeniyle başarılı olamamıştır. Başarısız olan bu girişimlerden sonra en azından ortak Avrupa savunması

---

¹⁸⁴ Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği**, İstanbul: Çınar Yayınları, 1996, s. 73.

¹⁸⁵ *History of European Integration Site: the Pleven Plan* <http://www.eu-history.leidenuniv.nl/index.php3?c=51> 15.09.2006.

¹⁸⁶ Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s.204.

¹⁸⁷ Çağrı Erhan, *NATO'nun Kuruluşu ve Gelişmesi*, Editör: Baskın Oran **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 543; Genç-Özdal, a.g.e., s.79. Bu metnin onay süreci için ayrıca bkz. Esra Ceyhan, *Avrupa Birliği'nde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası*, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar ve Yeni Bakışlar**, İstanbul: Der Yayınları, 1998, s.344; Ülger, a.g.e., s.53.

sağlamak amacıyla 1948 Brüksel Andlaşması'nın değiştirilmesiyle BAB kurulmuştur (1954).¹⁸⁸

1954 yılında İngiltere'nin çabalarıyla Avrupa'nın güvenliği için Paris'te bir konferans toplanmış ve bu konferans sonucunda üç anlaşma imzalanmıştır: Bunlardan birincisi Almanya'nın egemenlik haklarını iade etmiş ve bu ülke üzerindeki işgal statüsü sona erdirilmiştir. İkinci anlaşma ile Almanya'nın NATO'ya üyeliği kabul edilmiş ve son olarak 1948 Brüksel anlaşması değiştirilerek İtalya ve Almanya'nın katılımı ile BAB kurulmuştur. Maastricht Anlaşmasıyla da siyasi bir kimlik kazanan AT/AB ile BAB arasında da bir bağlantı kurulmuştur.

Öte yandan 1961 yılında Fransa'nın Danimarka Büyükelçisi Christian Fouchet başkanlığında bir komisyon, üyeler arasında siyasi birliğin amaçları bir rapor halinde (*Fouchet Planı*) ortaya koymuştur.¹⁸⁹

Fouchet Planlarının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra işbirliği yönündeki ilk adım, yine Fransız politikacıların girişimleriyle yayımlanmıştır. Oluşturulan *Davignon raporu*¹⁹⁰ siyasi işbirliğinin geliştirilmesine yönelik olmuştur.

1972 *Paris Zirvesi*'nde ise aralarındaki işbirliğinin etkinliğini arttıracak tedbirleri araştırmak için yeni bir rapor hazırlanmasına karar vermişlerdir. Üyelerin ortak tutum belirlememesi ilkesinin kabul edildiği¹⁹¹ zirvede önemli bazı kararlar tesis edilmiştir.

---

¹⁸⁸ Çakmak, a.g.e., s.204.

¹⁸⁹ Fouchet Planlarının tam metni için bkz. <http://www.ellopos.net/politics/fouchet.htm> 19.05.2006; <http://www.ena.lu/mce.cfm> 19.05.2006; Ülger, a.g.e., s. 60-62.

¹⁹⁰ Ülger, a.g.e., s. 91; <http://www.ellopos.net/politics/davignon.htm> 20.05.2006; <http://www.ena.lu/mce.cfm> 20.05.2006.

¹⁹¹ Ülger, a.g.e., s. 65; <http://www.ena.lu/mce.cfm> 20.06.2006.

1973 *Kopenhag Zirvesi* sonucunda da AT üyesi devletlerin devlet veya hükümet başkanlarının talimatıyla toplanan dışişleri bakanları, “Avrupa kimliğini” tanımlayan bir belge hazırlamışlardır.¹⁹²

1974 Paris Zirvesi’nde rapor hazırlamakla görevlendirilen *Tindemans*¹⁹³, Topluluk üyesi devletlerin kendi aralarında ekonomik ve parasal birlik kurmaları, Topluluk organlarında reform yapılması, ortak bir dış politika ile ortak bölgesel ve sosyal politikaların uygulanması ve 1980 yılından önce de birlik sürecinin tamamlanması önerdiği bir rapor hazırlamıştır.

İngiltere’nin dönem başkanlığı esnasında kabul edilen *Londra raporunda* da dış politika alanında ortak hareket etme becerisine ilişkin hususlar konuşulmuştur. Bu rapordan sonra dönemin Almanya Dışişleri Bakanı Genscher ve İtalya Dışişleri Bakanı Colombo tarafından Konsey’e Toplulukların daha etkin hale getirilmesi yönünde bir rapor (*Genscher- Colombo Raporu*) sunulmuştur.

1983 Stuttgart Zirvesi sonucunda yayınlanan *Stuttgart Bildirgesi*’nde¹⁹⁴, Avrupa Siyasi İşbirliği’nin güçlendirilmesi ve etkinliğinin artırılması için üye devletlerin dış politikalarının yanı sıra güvenliğin ekonomik ve siyasi boyutuna ilişkin konularda ortak eylem ve ortak tutum içinde olmaları gereğine işaret edilmiştir.

Kanımızca yukarıda bahsedilen girişimlerin siyasi olarak başarısız olmasının arkasında yatan en önemli neden, üye devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin henüz sıkı sıkıya kurulamamış olmasıdır. Zira güvenlik konularında işbirliği ortamının tesis edilmesi için sosyo-politik ve sosyoekonomik alanlarda daha yakın entegrasyon

---

¹⁹² <http://www.ena.lu/mce.cfm> 20.06.2006.

¹⁹³ <http://www.ena.lu/mce.cfm> 20.06.2006; http://cuej.u-strasbg.fr/archives/europe/europe_conclusion/cons_01_42/04_luxembourg_02_04_76.html 20.06.2006.

¹⁹⁴ http://cuej.u-strasbg.fr/archives/europe/europe_conclusion/cons_01_42/26_stuttgart_19_06_83.html 20.06.2006.

gerekmektedir. Sözkonusu entegrasyon seviyesinde artış görülse de ülkeler arasında dış politika konularındaki işbirliği seviyesinin, sözgelimi gümrük birliği alanına göre çok güdük kalması, buradaki ülkeler arasındaki entegrasyonun yeterli olmadığını veya bu alanlarda bir işbirliği vizyonuna sahip olmadığını anlatmaktadır.

2.2. Kurucu Andlaşmalarda Değişiklikler

Avrupa ülkeleri arasında ekonomik tabanlı olarak devam eden işbirliği hareketlerinin siyasi zemine kayması, sözkonusu ülkelerin karşılıklı güvenlerinin tesis edilmesi, daha da önemlisi karşılıklı ekonomik ilişkilerin artık gözden çıkarılamayacak kadar girift hale gelmesinden sonra olmuştur. Karşılıklı ticaretin artması, gümrük alanında işbirliğinin derinleşmesi ile daha sonra ortak para birimine geçilmesi, Birliğin üyeleri arasındaki siyasi ilişkilerinde gelişmesine temel teşkil etmiştir.

*Tek Avrupa Senedi*¹⁹⁵, 1986 yılında 12 üye devletin kurucu andlaşmalardaki tadilatla beraber Toplulukların AB'ye dönüştürülmesi yönünde iradelerinin olduğunu, bu doğrultuda Topluluk faaliyetlerinin yanı sıra dış politika konusunda da işbirliği prosedürünün işletileceğini ve bu bağlamda birçok konuda ortak hareket edileceğini taahhüt etmesi sözkonusudur.¹⁹⁶

Tek Avrupa Senedi itibarıyla üye devletler, genel çıkar arz eden dış politika konularında ortak hareket edebilmek ve tutumlarını birbirlerine yakınlaştırabilmek için koordineli çalışmayı ve görüş alışverişi yapmayı taahhüt etmişlerdir. Öte yandan koharens prensibine¹⁹⁷ zarar verebilecek her türlü eylemden ve davranıştan kaçınırlar.

---

¹⁹⁵ Tek Avrupa Senedi'nin orijinal tam metni için bkz.

<http://www.eudor.net/~N380RRqj/GUICHET862277/> 30.05.2006.

¹⁹⁶ Meltem Cansever, **Avrupa Tek Senedi**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Eylül 1987, s.1-2.

¹⁹⁷ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi almak için bkz.

http://www.fornet.info/documents/plenary1deWilde_Glume.pdf, 20.03.2006; <http://eu-coherence.wizard.pvda.nl/download.do/id/100141249/cd/true/> 20.03.2006.

AB'yi kuran *Maastricht Andlaşması*,¹⁹⁸ sonucunda Birlik üyeleri arasındaki ilişkiler daha da derinleşmiştir.¹⁹⁹ Kurucu andlaşmada da bazı revizyonlar yapan andlaşma Birliği üç ana sütun üzerine bina edilmiştir: AT; Ortak dış politika, güvenlik ve savunma; Adalet ve içişleri. Burada üye devletlerin, ortak bir dış politika oluşturma konusunda ihtiyatlı davrandıklarının vurgulanması gerekir. Belli konu başlıklarında entegrasyon düzeyi artırılır ve üyeler arasındaki işbirliği derinleştirilirken, dış politika konusu üye devletlerin münhasır egemenlik alanı addedildiği için uluslararası nitelik yerine daha fazla hükümetler arası nitelikte kalmıştır. Bu konuda BAB'ın canlandırılması önerilmiştir.²⁰⁰ Bu kapsamda önemli adımlardan biri 1992 Petersburg Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyon ile BAB'a üye olmak için AB üyeliği şart olarak getirilmiş ve BAB dolaylı olarak AB bünyesine katılmıştır.²⁰¹

1997 *Amsterdam Andlaşması*, AB'yi kuran Maastricht Andlaşması'nda bazı tadilatlar gerçekleştirmiştir. ODGP alanında Petersburg Deklarasyonu'ndaki hususlar AB'nin savunma politikasının kapsamına alınmıştır. Bu bağlamda Konsey Genel Sekreterine ODGP Yüksek Temsilcisi sıfatı verilerek koordinasyon ve eşgüdümü sağlama görevi yüklenmiştir.²⁰²

İşbirliği kararlarına rağmen Yugoslavya krizinde AB'nin ortak bir tutum takınamaması değişikliğin temel motivasyonu olmuştur. Zira kendi kıtası içerisinde meydana gelen bir insanlık dramına müdahale edilememesi, üye devletlerin tek bir politika etrafında toplanamaması, ayrıca bunun için herhangi bir altyapı ve kapasitenin olmaması bu değişiklikleri gerekli hale getirmiştir. Amsterdam Andlaşması ODGP'nin

---

¹⁹⁸ Maastricht Andlaşması'nın tam metni için bkz.

http://www.europarl.europa.eu/summits/maastricht/default_en.htm 09.09.2006.

¹⁹⁹ Nesrin Demir, **Avrupa Birliği Parlamentosu**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Eylül 2005, s.16-17.

²⁰⁰ http://www.europarl.europa.eu/summits/maastricht/default_en.htm 09.09.2006.

²⁰¹ Çakmak, a.g.e., s. 225-228.

²⁰² Amsterdam Andlaşması'nın tam metni için bkz. **Amsterdam Andlaşması, Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları**, İstanbul: İKV Yayınları, Yayın no: 162, Haziran 2000; ayrıca orijinal İngilizce versiyonu için bkz. <http://www.eudor.net/~Js6Wf33b/GUICHET862282/> 06.06.2006.

faaliyet alanını genişlemiştir; ancak üye devlet için hiçbir zaman tam anlamıyla etkin ve diğer devletler için caydırıcı olamamıştır. ODGP kararlarının eskeriyetle oybirliğiyle tesis edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰³

Birliğin en büyük genişleme dalgası öncesinde Birliğin kurumsal yapısında gerekli olan revizyonu yapan *Nice Andlaşması*'nın çalışmamızın konusuna getirdiği en önemli değişiklikler 7. madde ile ilgili düzenlemelerdir.²⁰⁴

Öte yandan Ortak Dışişleri ve Savunma Politikası alanındaki işbirliğinin bir ortak tutuma dayandırılarak bu tutumun en az sekiz ülke tarafından uygulanabilmesi ve karşı çıkan bir üye devletin veto kullanması sonucunda, Avrupa Konseyi tarafından da

---

²⁰³ **Amsterdam andlaşması, Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları**, İstanbul: İKV Yayınları, Yayın no: 162, Haziran 2000, s.97–103.

²⁰⁴ <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1264> 04.03.2006. Ayrıca AB Kurucu Andlaşması'nın 7. maddesi şu şekilde bir düzenlemeye sahipti: “*Madde 7: 1) Konsey, devlet veya hükümet başkanlarının bir araya gelmesiyle toplanarak ve üye devletlerin üçte birinin veya Komisyon'un önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu'nun onayını aldıktan sonra oybirliği esası ile hareket ederek ilgili üye devlet hükümetini gözlemlerini sunmak üzere davet ettikten sonra, Madde 6(1)'de belirtilen ilkelerin sözkonusu ülke tarafından ciddi ve sürekli olarak ihlal edildiğini tespit edebilir.*

2) Böyle bir tespitte bulunulması halinde Konsey, nitelikli çoğunluk esası ile hareket ederek üye devletin hükümet temsilcisinin Konsey'de oy kullanma hakkı dahil olmak üzere bu andlaşmanın sözkonusu üye devlete uygulanmasından doğan bazı hakların askıya alınmasına karar verebilir. Bunu yaparken Konsey, askıya alınan gerçek ve tüzel kişilerin hakları ve yükümlülükleri üzerindeki olası sonuçlarını dikkate alır.

Bu andlaşma uyarınca sözkonusu üye devletin yükümlülükleri, her durumda o devlet üzerinde bağlayıcı olmaya devam eder.

3) Konsey alınmasına neden olan durumda daha sonra değişiklikler meydana gelmesi halinde 2. paragraf uyarınca alınan önlemleri nitelikli çoğunluk ilkesi ile hareket ederek değiştirebilir veya geri alabilir.

4) Bu maddenin amaçları doğrultusunda Konsey, sözkonusu üye devletin hükümet temsilcisinin oyunu dikkate almadan hareket eder. Şahsen hazır bulunan veya temsil edilen üyelerin çekimser kalmaları, I. Bentte belirtilen kararların alınmasına engel olmaz. Nitelikli çoğunluk, Avrupa Topluluğu'nu kuran Andlaşmanın 205(2). Maddesinde belirtildiği gibi ilgili Konsey üyelerinin ağırlıklı oylarının aynı oranı olarak tanımlanır.

sözkonusu ülkenin ulusal çıkarlarının tehdit altında olabileceği onaylandıktan sonra ilgili uygulamanın askıya alınabilmesi hususu kararlaştırılmıştır.

*AB Anayasası*²⁰⁵, AB yasal düzeninin daha etkin bir işleyişe kavuşması amacıyla oluşturulmuştur. Genel olarak belirtmek gerekirse AB Anayasası'nın ODGP alanındaki temel özellikleri şu şekildedir:²⁰⁶

Dışişleri, savunma ve vergi kanunundaki değişiklikler için oy birliğinin aranması gerekmektedir. Anayasanın 294 ila 312. maddeleri ODGP konularına ayrılmıştır. Konseyin yine kritik önemde olduğu bu bölümde Birlik, uluslararası bir eylemde tutum takınması gerektiği durumlarda Konsey Başkanı aracılığıyla, Birlik politikasının ana hatlarını ortak koyacak olağanüstü toplantıya davet edilmektedir.²⁰⁷ Birliğin dış politika konularındaki eylem ve sorumluluklarının yerine getirilip getirilmediğini kontrol edecek Birlik Dışişleri Bakanı, Konsey ile beraber bu sorumluluğu yerine getirecektir.

Anayasanın 300. maddesinde, ODGP kapsamında tesis edilecek Avrupa kararının “oybirliği” ile tesis edilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁰⁸ Ayrıca yine aynı maddede, tesis edilen karara katılmaktan kaçınan bir ülkenin, bunu resmi bir deklarasyonla ilan edebileceğini bildirilmiştir. Bununla beraber yine bu ve devamındaki maddelerde nitelikli çoğunlukla karar tesis edilebilecek alanları tanımlamıştır.²⁰⁹ Bunun yanı sıra, tesis edilen Avrupa kararının, bir üye devletin ulusal politikasını doğrudan etkilediği öngörülürse, oylamanın yapılamayacağı belirtilmiştir. Üye olan her devlete açık olan Avrupa Savunma Ajansı da (311. madde gereğince) gerekli düzenlemeleri ve

---

²⁰⁵ AB Anayasasının İngilizce tam metni için bkz. http://europa.eu/constitution/en/lstoc1_en.htm 09.09.2006.

²⁰⁶ Aykut Çelebi, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, İstanbul: Metis Yayınları, 2002, ss.60-64.

²⁰⁷ AB Anayasası madde 295: http://europa.eu/constitution/en/ptoc66_en.htm 20.10.2006. Ayrıca bkz. Deniz Ilgaz, *Avrupa Anayasası ve Yetki Dağılımı*, **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1-2, 2004, ss. 141-153.

²⁰⁸ AB Anayasası madde 300: http://europa.eu/constitution/en/ptoc66_en.htm 20.10.2006.

²⁰⁹ AB Anayasası madde 300/2: http://europa.eu/constitution/en/ptoc66_en.htm 20.10.2006.

operasyonel hazırlıkları yapmakla yükümlüdür.²¹⁰ Bu şekilde düşünülecek olursa, AB Anayasası'nın da ODGP alanında egemenlik yetkilerinden çok fazla feragat talep etmediği ve bu alanı yine üye ülkelerin kendi inisiyatiflerini kullanabilecekleri bir duruma getirdikleri görülecektir.

*Lizbon Andlaşması*²¹¹, 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da düzenlenen referandumlarda Anayasa Andlaşması'nın reddedilmesinden ve Avrupa vatandaşlarının Avrupa projesi ile bağlarını yeniden kuracak ve Avrupa'nın kaderine karar vermelerini sağlayacak Avrupa'nın geleceği ile ilgili “yansıma süreci (period of reflection)” başlatılmasından sonra hayata geçirilmiştir.

Berlin'de gerçekleştirilen AB'nin 50. yıl kutlamaları sırasında AB liderleri AB'yi “2009 yılında gerçekleştirilecek AP seçimlerinden önce yenilenmiş ortak bir zemine” oturtmak için söz vermişlerdi.²¹²

13.12.2007 tarihinde imzalanan Lizbon (Reform) Antlaşması'nın onay sürecine 2009 yılındaki AP seçimleri öncesinde başlandı. “Geleceğin dünyasında kendi çıkarlarını ve hedeflerini temsil eden Avrupa'nın birleşmiş olduğu” vurgulanmıştır. Ayrıca AB'nin çifte sorumluluğunun olduğunun altı çizilerek sürekli değişen dünyada aktif bir oyuncu olarak ve daima büyüyen sorunlara rağmen rollerinin güvence altına alınması için AB'nin kapasitesinin geliştirilmesi ve yurttaşlarına karşı hesap verebilirliğinin artırılması gereği ifade edilmiştir.²¹³

---

²¹⁰ AB Anayasası madda 311: http://europa.eu/constitution/en/ptoc67_en.htm 20.10.2006.

²¹¹ Lizbon Andlaşması'nın tam metni için bkz. Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa: Mart-2010, ss.387-421. Ayrıca orijinal metin için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> 09.06.2010.

²¹² AB Konseyi'nin 21-22 Haziran 2007 tarihli basın bildirisi için bkz.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/07/2&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>. E.T. 25.09.2009.

²¹³ Aynı yer.

Lizbon Andlaşması'nın öngördüğü yenilikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:²¹⁴

- 6 aylık dönüşümlü başkanlık sisteminin yerine, üye ülkelerin oybirliğiyle atayacakları bir AB Konseyi Başkanı seçilecektir. Bu başkan, yılda dört kez toplanacak AB zirvelerine de başkanlık edecektir.
- Dış politikada tek sesliliğin ve harmoninin sağlanması amacıyla AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi, dışışleri bakanlarından oluşan Dış İlişkiler Konseyi toplantılarını yönetme görevine sahiptir. Bu makamdaki kişi, aynı zamanda AB Komisyonu Başkan Yardımcılığı görevini de yürütecektir.
- Dış politika konularında alınan kararlarda ikili çoğunluk sistemi yerine oybirliği esası uygulanacaktır.
- Üye ülkelerin ulusal parlamentoları, AB Komisyonu'nun hazırladığı yasa tasarılarını yeniden incelemek üzere geri gönderme yetkisine sahip olacaktır.

Bu haliyle AB'nin dış temsiliyeti konusunda kısmen de olsa süreklilik ve tek başlılık sağlanmış olmaktadır. Zira gerek AB Konseyi Başkanlığı gerekse Dış İlişkiler Konseyi toplantılarına liderlik etmekle yükümlü olan AB Komisyonu Başkan Yardımcısı pozisyonlarının güçlendirilmesi, Birliğin dışa karşı bütünlüğünü göstermesi bakımından önemli birer gelişmedir.

Ayrıca çifte çoğunluk sistemiyle alınan kararların sadece büyük devletlerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde olmamasına, Birliğin küçük devletlerini de içermeyen bir kararın tesisinin sözkonusu olamayacağına dair güvence verilmiştir.

Ancak bütçe, vergi ve dış politika gibi konularda oybirliği esasının devam etmesi, öte yandan ulusal parlamentolara Komisyon kararlarını geri gönderebilme yetkisi verilmesi, buraya kadar Birlikle ilgili söylediğimiz egemenlik devri sorunsalını tekrar açığa koyması açısından ilgi çekicidir.

---

²¹⁴ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>. E. T. 25.09.2009.

AB Anayasasının yürürlüğe girememesi üzerine üye devletler, mevcut müktesebatı elden geçirmek üzere üye devletler arasında bir konferans toplanmasını kararlaştırmışlardır. Kurucu andlaşmaların tadil edilmek suretiyle işbirliği alanlarını daha geliştirecek bir metin oluşturma gayreti, Birliğin bütünleşme yolunda kat ettiği yolu göstermesine rağmen bu konuda kesin bir başarıdan söz edilememektedir. İngiltere, Danimarka ve İrlanda gibi Birliğin egemenlik yetkilerinden feragat etmekte isteksiz kalan üyelerinin bu süreci aksatması muhtemel gözükmektedir. Kaldı ki Lizbon Andlaşması'nın onaylanmasına ilişkin İrlanda'da yapılan referandumdan olumsuz bir sonuç çıkması, İrlanda'nın bu konuda AB'den istisnaî taahhütler almasıyla aşılabılmıştır.²¹⁵

AB Anayasası ile kıyaslandığında Lizbon Andlaşması, federal yapıyı ve anayasal karakteri çağrıştıran pek çok unsuru (“Anayasa” ifadesi, “AB yasaları”, AB'nin sembolleri, AB hukukunun ulusal hukuklardan üstün olduğu ibaresi vb.) dışarıda bırakmakla beraber, dış politika ve güvenlik alanında radikal farklılıklar göstermemektedir. Dış politika alanında Anayasanın getirdiği AB Dışişleri Bakanlığı makamı yerine “Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi” makamı getirilmektedir, ancak çalışmalarında destek vermek üzere bir “Avrupa Dış Faaliyetler Servisi” (EEAS) oluşturulması da öngörülmektedir.²¹⁶

ODGP alanında getirilen diğer değişiklikler ise ortak eylemler ve ortak tutumlar ile ortak stratejiler yerine “kılavuz ilkeler” ve “kararlar” şeklinde yeni araçlar tesis edilmesidir. Buna göre Birlik, ODGP'yi genel kılavuz ilkeler belirlemek ve kararlar benimsemek suretiyle harekete geçirecektir.²¹⁷

---

²¹⁵ Reçber, a.g.e., s. 41-44.

²¹⁶ Angelet, Bruno and Ioannis Vrailas, *European Defence in the Wake of the Lisbon Treaty*, Egmont Paper 21, Brussels: Royal Institute for International Relations, 2008, <http://www.irri-kiib.be/paperegm/ep.21.pdf>. 09.06.2010.

²¹⁷ Alecu de Flers, Nicole, *The Provisions on CFSP and CSDP in the Lisbon Reform Treaty: Stumbling Blocks or Milestones?*, **Hebrew University International Law Research Paper**, No. 08-08 (September 3, 2008), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1262921. 09.06.2010.

Bunlara ilaveten Andlaşma, ortak savunma ve dayanışmaya ilişkin hükümler de içermektedir. Bir üye devletin saldırıya uğraması halinde diğerlerinin ona yardım etmekle yükümlü kılınması hükmü, NATO Kurucu Andlaşması'nın 5. maddesini çağrıştırabilmektedir. Ancak bu yükümlülüğün, bazı üyelerin kendilerine has güvenlik ve savunma politikalarına hanel getirmeyecek şekilde düzenlenmekte ve üstlenilen taahhütlerin de NATO kararlarıyla ters düşmemesi gerektiği öngörülmektedir. Başka bir deyişle, NATO'nun Avrupa savunmasındaki öncelikli ve öncü rolünün altı bir kez daha çizilmektedir. Üye devletlerin doğal ya da beşeri felaketslere ya da terör saldırısına uğraması halinde ellerindeki tüm imkânlarla dayanışma içine girmelerine ilişkin düzenlemeler de bulunmaktadır.²¹⁸

---

²¹⁸ Dagand, Sophie, *The Impact of the Lisbon Treaty on CFSP and ESDP*, **European Security Review**, No. 37 (February 2007), Brussels: ISIS Europe.
http://www.isis-europe.org/pdf/2008_artrel_150_esr37tol-mar08.pdf. 09.06.2010.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR VE AB

1. Uluslararası Uyuşmazlıklar ve Uluslararası Kuruluşların Tutumları

Kelime anlamı itibarıyla uyuşmazlık, iki veya daha fazla kişi veya grup arasında, bazen fiziksel şiddete varan karşıtlık, anlaşmazlık ve ihtilaf durumu olarak tanımlanmaktadır. Politik olarak ise uyuşmazlık, iki veya daha fazla insan grubu arasında devam eden düşmanlık halini ifade etmektedir. Rekabetçi durumlarda, iki veya daha fazla tarafın çıkarlarının uyuşmaması veya çatışması durumunda, taraflardan birinin, kendi çıkarları doğrultusunda diğerinin aleyhine yıkıcı tutum veya girişim sergilemesi olarak da ortaya konabilir.

Uluslararası uyuşmazlıkların çözümü ise, bu uyuşmazlıkların tarafları arasındaki çıkar çatışmalarının ortadan kaldırılması için gerçekleştirilen girişimleri belirtmektedir. Uyuşmazlıkların genel olarak iki şekilde çözülebileceğini iddia edebiliriz: Barışçıl veya barışçıl olmayan şekilde. Uyuşmazlıkların barışçıl olmayan şekillerde çözümü, cebri önlemler aracılığıyla çözülmesi anlamına gelmektedir. Askeri önlemler, savaşlar, vb. caydırıcı politikalar buna örnek gösterilebilir.

Öte yandan uyuşmazlıkların çözümü için esas öngörülen ve tavsiye edilen önlemler barışçı yöntemlerdir. BM Kurucu Andlaşması'nın (BMKA) VI.Bölüm 33-38. maddelerinde, uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesine ilişkin yöntemler sıralanmıştır.²¹⁹

Bu uyuşmazlığın çözümü için barışçıl yöntemlerin yeterli olmaması durumunda yapılması gerekenler de burada belirtilmiştir. Zira sözkonusu uyuşmazlığın uluslararası

---

²¹⁹ Uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü için 33. maddede sayılan yöntemler şunlardır: görüşme, soruşturma, ara bulma, uzlaşma, tahkim, yargı yolu. Genç, Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık...a.g.e., s.39.

barış ve güvenliği bozacak konuma gelmesi halinde, BMKA'nın 39-51. maddeleri işleme konulacaktır.²²⁰ BMKA, uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesis edilmesi için askeri önlemler dahil olmak üzere tüm zorlayıcı önlemleri alabilir.

Uluslararası barış ve güvenliği bozacak nitelikte bir fiilin vukuu bulması halinde BM Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için tavsiyelerde bulunabilir (BMKA md.39) ve durumun kötüleşmesini önlemek için geçici önlemler alabilir (BMKA md.40). BM'nin tüm üyeleri, Güvenlik Konseyi'nin tesis ettiği kararların uygulaması için davet edilir (BMKA md. 41). 41. maddede öngörülen önlemlerin (ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta telgraf, radyo ve diğer ulaştırma araçlarının tamamen veya kısmen kesintiye uğratılması ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi) yeterli olmaması durumunda Konsey, gerekli gördüğü her türlü teşebbüse geçebilir (BMKA md. 42). Tüm üyeler, alınan bu yeni önlemlerin uygulanması için gerekli kolaylıkları sağlayacaklar ve alınan kararları iç hukuk kuralları gereğince onaylanacaktır (BMKA md 43).

BM Güvenlik Konseyi, gerekmesi halinde, kendi yetkisi altında zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölge andlaşmalarını veya kuruluşlarını kullanır. Bununla beraber Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın, bölge andlaşmaları gereğince veya bölge kuruluşları tarafından hiçbir zorlayıcı harekete girişilmeyecektir (BMKA md.53).

Güvenlik Konseyi, her zaman uluslararası barış ve güvenliğin korunması için bölge andlaşmaları gereğince veya bölge kuruluşları tarafından girişilen veya tasarlanan her hareketten tamamıyla haberli bulundurulmalıdır (BMKA md. 54).

BMKA'nın amir hükümlerinde belirtildiği üzere, uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi için bölgesel kuruluşlar yetkilendirilebilir. Güvenlik Konseyi, bu türden bir yetkilendirme kararı tesis ederken, yetki verdiği bölgesel/uluslararası kuruluşun kapasitesini ve yetki kullanma yetkisini göz önünde bulunduracaktır. Zira uluslararası

---

²²⁰ Bu maddeler için ayrıca bkz. Aynı yer, s. 40-41.

güvenliği koruma veya tesis etme yeteneğini haiz olmayan herhangi bir kuruluşa bu türden bir yetkinin verilmesi abesle iştgal olacaktır. BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası güvenliğin tesisi için askeri önlemlerin uygulanması gerektiğine kanaat getirmesi durumunda, bu türden bir yetkiyi verebileceği bölgesel/uluslararası örgüt sayısı sınırlıdır. Bu türden ortak hareket gerçekleştirebilecek örgütler içerisinde en önemlisi NATO'dur. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ve veto mekanizması düşünülecek olursa (BMKA md. 23-32) NATO'nun Soğuk Savaş süresince yetkilendirildiği vaka sayısı çok fazla değildir.

Uluslararası barış ve güvenliği tesis etme konusunda kurucu anlaşmalarına amir hükümler koyan bir başka kurum olan AB, uluslararası uyuşmazlıklara müdahale etme konusunda NATO kadar başarılı değildir. Bunun nedenleri aşağıda daha net bir şekilde açıklanacaktır.

2. AB'nin Uluslararası Uyuşmazlıklara Müdahale Yetkisi

Hızı ve derinliği konusunda tatminsizlik uyandırmasına rağmen kapsam itibarıyla daha da genişleyen ortak güvenlik politikası, NATO'dan ayrı bir ortak askeri güvenlik ağı oluşturmaya yönelmişken AB sadece ekonomik bir ortaklık olduğu tezini çürütmektedir. En azından burada AB'nin kendisini sadece ekonomik alanla sınırlı bırakmak istemediği, aksine dış politika konularında da etkin olma arzusu taşıdığını göstermektedir. Ancak kanımızca bu arzunun temeli, Avrupa çapında ortak bir dış ve güvenlik politikası geliştirmekten ziyade, bu alandaki lokomotif ülkelerin diğer Avrupalı devletlerin kendi politikalarını desteklemelerini istemeleridir.

Uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklara müdahale edebilecek ve çevresindeki gelişmeler karşısında “ortak” bir politika geliştirebilecek kurumsal düzenlemelere sahip bir kurum olarak AB, sahip olduğu yetkiler ve yetki kullanma yetkisi itibarıyla incelemeye değer bir niteliktedir. AB'nin uluslararası uyuşmazlıklar ve ortak bir dış politika geliştirme konusunda sahip olduğu altyapıyı şu şekilde analiz edebiliriz:

2.1. ABKA İtibarıyla

ODGP, Birliğin ekonomik ve adli konularda gerçekleştirdiği başarılı uyumla beraber düşünülecek olursa, içeride tek devlet gibi algılanabilecek bir yapılanmanın, dışarıda bütünlük gösteren bir yapı olarak karşımıza çıkması anlamına gelir.²²¹ Bir başka deyişle ODGP, Birliğin mütecanis bir yapı arz etmesi için önemli sütunlardan biridir. Bu yöndeki düzenlemeler ABKA'da tesis edilmiştir.

ABKA'nın ODGP ile ilgili düzenlemelerinden ilki dibace kısmındadır. Buna göre “*Avrupa’da ve dünyada barışı, güvenliği ve ilerlemeyi desteklemek için Avrupa kimliğini ve bağımsızlığını güçlendirecek şekilde 42. maddenin düzenlemeleri uyarınca ortak bir savunmayı beraberinde getirecek ortak bir savunma politikasının nihai tanımını da kapsayacak şekilde, ortak bir dış politika ve güvenlik politikasını yürürlüğe koymaya....*” kararlıdılar.²²²

Birliğin dış politika önlemlerinin “kohaerenz” prensibi doğrultusunda alınacağı da bildirilmektedir. Bu çerçevede Birlik, tasarruf ve hukuku şekillendirme yetkisini kullanacaktır.²²³ ODGP, üçüncü taraflara karşı ortak bir duruşun gösterilebileceği en önemli alanlardan biridir. Bu şekilde üye devletlerin kendi dış politik duruşlarının tutarlı olmasına, en azından birbirleriyle çelişmemesine çalışılmaktadır.

Avrupa’da işbirliği hareketlerinin başladığı tarihten bu yana siyasi bütünleşme fikrinin sürekli işlendiği, bu yönde girişimlerin yapıldığı bilinmekle birlikte, bu yöndeki gelişmeler ulusal egemenlik alanlarının aşırı bir şekilde sınırlanacağı düşüncesi nedeniyle hareketle hayata geçirilememiştir. Ancak önceki bölümlerde anlatıldığı gibi

---

²²¹ Pascal Fontaine, **Europe in 12 Lessons**,

http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/move/47/index_en.htm 15.06.2006.

²²² Reçber, a.g.e., s. 388. Bu metnin eski hali için bkz. Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Bursa: Alfa Aktüel, Genişletilmiş II. Baskı, Eylül–2005, s.12–13.

²²³ Ayşe Füsün Arsava, *Ortak Dış ve Güvenlik Politikası*, **Amsterdam Anlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları**, Ankara: AÜ SBF Yayınları, Yayın No: 589, 1. Baskı, 2000, s. 70-71.

bu çerçevedeki söylemler sürekli olarak gündeme getirilmiştir. Bu şekilde düşünülecek olursa, andlaşma metinlerinin içerisindeki bu tür ifadelerin kabul edilmesi ve üye devletlerin ulusal hukukları tarafından onay sürecine tâbi tutulması, önemli birer ilerleme olarak nitelendirilebilir. Zira daha önceki metinlerde kullanılan ifadeler, çok geniş veya dar kapsamlı olduğu ve sorunlu addedildiği için reddedilmişti. Ancak üyelerin dış politika konularında uyumlu hareket etmelerine karar veren prensip kararı, ODGP alanında işbirliğinin arttığını göstermekle beraber bu hususun entegrasyon seviyesini arttırdığını söylemek iddialı bir söylem olacaktır. Bu işbirliği, üyelerin birbirleriyle farklı alanlarda olan sıkı ilişkilerinin bir yansıması şeklindedir. Ancak gümrük birliği, adalet ve içişleri gibi konulardaki entegrasyon seviyesi ile ODGP alanındaki işbirliği düzeyi kıyaslanamayacak şekilde ODGP aleyhindedir.²²⁴

Birlik, ortak payda olarak, hürriyet, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine bina edilmiştir. Bu çerçevede Birlik, kendi iç politikasının yanı sıra dış politikasını da benzer biçimde şekillendirmiştir.²²⁵

ABKA 7. maddede, ortak ilkeleri ihlal eden bir üye devlete yönelik olarak ortak bir eyleme geçilmesinin önündeki yasal prosedürler anlatılmaktadır.²²⁶ ABKA md.7/2 ve md.7/3'te, md.2'deki ortak ilkelerin ciddi ve sürekli bir şekilde ihlal edilmesi

---

²²⁴ Öte yandan dış politika ve güvenlik konularında işbirliğinin temelinde ekonomi konularındaki entegrasyon seviyesinin artmasına paralel olmasına ilişkin bkz. Oktay Tanrısever, *Güvenlik*, Derleyen: Atilla Eralp, **Devlet ve Ötesi – Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül-2005, ss. 107-123.

²²⁵ Bu konuda AB'nin kendi içerisinde de birtakım gelişmeler yaşanmış ve hatta Avusturya'nın seçilmiş Başbakanı istifaya zorlanmıştır. İrkçı yönelimleri olan ve 2000 yılı seçimlerinden galip ayrılan Joerg Haider, ortak bir tutum sonucunda makamından feragat etmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Özcan, *Avusturya Seçimler Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi Hakkında Bir Değerlendirme*, **Yeni Türkiye Dergisi**, AB Özel Sayısı, Sayı: 35-36, Yıl: 2000, s. 556. Bu makale aynı zamanda internette <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=20> adresinden de yayınlanmaktadır. (03.07.2006).

²²⁶ Reçber, a.g.e., s. 16; Ilgaz, a.g.m., s. 150.

durumunda Devlet veya Hükümet Başkanları düzeyinde toplanan Konseyin, üye devletlerin üçte birinin veya Komisyon'un önerisi üzerine ve AP'nin onayını aldıktan sonra *4/5 çoğunluk esası* ile hareket ederek, ilgili üye devlet hükümetini gözlemlerini sunmak üzere davet etme, ve sözkonusu ortak ilkelerin ciddi ve sürekli bir şekilde ihlal edildiğini tespit etme yetkisinden bahsedilmektedir. Lizbon Andlaşması'ndan önce burada *oybirliği* esası işlemekteydi. Ancak burada oybirliği esasından feragat edilerek ulus-üstü karaktere yaklaşmıştır.

Bir üye devletin, kendisine yönelik olarak diğer üye devletlerin birlikte hareket etme olasılığını kabul ettiği bu durum –teorik bazda bile olsa-, egemenlik devri itibarıyla kritik bir gelişmedir. Kaldı ki üye devletlerin kendilerine yönelik bu türden bağlayıcı bir eyleme girişilme ihtimalini önceden kabul etmeleri işbirliği seviyesindeki artışı göstermektedir.

Aynı maddenin 4. paragrafı ise, Konsey'in, herhangi bir üye devletin, sözkonusu ortak ilkeleri ciddi ve sürekli bir şekilde ihlal ettiğini tespit etmesi durumunda, *ağırlıklı çoğunluk esası* ile, bu ülkenin Konsey'de oy kullanma hakkı dahil olmak üzere bazı haklarını askıya alabileceğini belirlemektedir. Burada herhangi bir devletin çekimser kalması, alınan karara engel olamayacaktır. Bu ise üyelerin, dış politika ile ilgili konularda egemenlik haklarından nispeten de olsa feragat edebileceklerini veya en azından kendilerini bağlayabilecek kararlara engel olmayacaklarını göstermektedir. Öyle ki bu kapsamda alınacak bir karar Birlik adına alınmış olacak ve çekimser kalan üye devlet, bu kararın altına imza atmamakla birlikte bu şekilde bir karar tesis etmiş olan bir örgütlenme içerisinde kalmış olacaktır.

ABKA'nın 21 ila 46. maddeleri, ODGP ile Ortak Savunma ve Güvenlik Politikasına (OSGP) ilişkin düzenlemelere ayrılmıştır. ODGP ve OSGP kapsamında AB'nin etkinliğini arttırmaya çalışan bu düzenlemeler, beşinci başlık altında işlenmiştir.

ABKA'nın 21. maddesine göre Birliğin dış eyleminin amaçları şu şekilde sıralanmıştır:²²⁷

- Kendi bütünlüğünü, bağımsızlığını, güvenliğini, temel çıkarlarını ve değerlerini korumak;
- Uluslararası hukuk ilkelerini, insan haklarını, hukuk devletini ve demokrasiyi desteklemek ve güçlendirmek;
- Dış sınırlarla ilgili olanlar dahil olmak üzere, BMKA ilkeleri ile Helsinki Nihai Senvi ilkelerine ve Paris Şartı²²⁸ amaçlarına uygun olarak, uluslararası güvenliğı güçlendirmek, çatışmaları önlemek ve barışı korumak;
- Yoksulluğun sona erdirilmesi temelinde, gelişmekte olan devletlerin ekonomik, sosyal ve çevresel plana dayalı sürdürülebilir kalkınmasını desteklemek;
- Uluslararası ticaretteki engellerin aşamalı olarak kaldırılması dahil olmak üzere, tüm devletlerin Dünya ekonomik sisteminde entegrasyonunu teşvik etmek;
- Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak gayesiyle, Dünyanın doğal kaynaklarının sürekli yönetilmesi, çevre kalitesinin iyileştirilmesi ve korunması için uluslararası önlemlerin hazırlanmasına katkıda bulunmak;
- İnsan kaynaklı veya doğal felaketlere maruz kalan insanlara, ülkelere ve bölgelere yardım etmek;
- İyi bir dünya yönetimini ve güçlendirilmiş çok yönlü işbirliğine dayanan bir uluslararası sistemi güçlendirmek gayesiyle uluslararası ilişkilerin her alanında yüksek düzeyde bir işbirliğini sağlamaya çalışmak, eylemler ve ortak politikalar tanımlamak ve yürütmek.

Üye devletlerin ODGP'yi bağıllık ve karşılıklı dayanışma ruhu içerisinde destekleyeceklerini ortaya konulmaktadır. Üye devletler, *karşılıklılık (mütakabiliyet)*

---

²²⁷ Reçber, a.g.e., s. 402-403.

²²⁸ Jale Civelek, *Helsinki Son Senvi, Paris Şartı ve AGİT*, **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 1, 2006, ss. 1-23.

esasına göre yürüttükleri eylemlerinde uyum içinde hareket etmeli ve Birlik politikalarının etkinliğini zedeleyici herhangi bir eylem ve işlemde kaçınılmalıdır.

Bu madde düzenlemeleri itibarıyla düşünülecek olursa, ODGP'nin amaçları, genel yönlendirici ilkelerin tanımlanması, ortak stratejiler üzerine karar verilmesi, ortak eylemler uygulanması ve üye devletler arasında işbirliği ortamı yaratılması kanalıyla aktive edilebilir.

Burada altı çizilmesi gereken husus, ODGP'nin de tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi karşılıklılık esasına dayanmasıdır. Ancak üye devletler bu konuda “mütekabiliyet” esasının altını her fırsatta çizmek istemektedirler. Çünkü egemenlik yetkilerinin en keskin ve gözle görülebilir olduğu bu alanda devletler, kaybetmeyi göze alabilecekleri kadar egemenliği devretmek istemektedirler. Egemenlik devrinin boyutlarının belirlenmesinde “realpolitik”in etkili olduğunu söyleyebiliriz, ancak kanaatimize göre üye devletlerin yöneticileri, kendi halklarının tepkilerini her zaman göğüsleyemeyecekleri için hassasiyetin fazla olduğu bu alanda kendi çıkarlarına aykırı girişimlere olumlu yaklaşmayacaklardır. Bu nedenle Birlik olarak tesis edilen kararlarda üye devletlerin salt ve koşulsuz işbirlikçi davranmaları beklenmemelidir. İç kamuoyu baskısının, realpolitikın uygulanmasında karşılaşılan önemli bir engel olduğu düşünülürse, seçilmiş hükümetlerin bu konudaki faaliyet alanının sınırlandırılması söyleyebiliriz. Bununla beraber ODGP alanında gerçekleştirilecek her eylemin ve atılacak her adımın tüm üye devletlerin onayına tâbi tutulması sözkonusudur. Bu konuda yetki devrinin gerçekleştiği üst otoritenin tek başına karar alması olası değildir.

Oybirliği prensibinin geçerli olduğu bu alanda her ne kadar hukuki metinlerde işbirliği ve entegrasyonu vurgulayan yuvarlak ifadeler kullanılsa da, buradaki işbirliği teriminin, devletlerin birbirleriyle uyuşması ve karşılıklı ödün vermesi olarak mı, yoksa Birliğin bu konuda aktive edilebilmesi için üye devletlerin ikna edilmesi gerekliliğinden mi bahsettiği tartışmalıdır. Kanımızca burada geçerli olan ikinci varsayımdır. Zira pratikteki uygulamalar dikkate alındığında üye devletler bu konuda işbirliği yapmak

yerine, süreci kendi çıkarlarını maksimize edecek şekilde yönlendirmek olarak algıladıkları görülür.

AB ile müzakereleri başlatan ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinde oldukça önemli bir tarih olan 3 Ekim 2005 öncesinde Kıbrıs Rum Kesimi'nin duruşu bu konuya örnek gösterilebilir. Rum Kesimi, Türkiye Cumhuriyeti ile AB arasındaki müzakerelerin başlamasını kendi çıkarları doğrultusunda veto etmek istemiştir. Ancak Birliğin diğer üyeleri, bu konuda Rum Kesimi'ni yine kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmişlerdir. Burada Türkiye ile müzakerelerin başlaması kararını, sadece AB üyelerinin Rumları ikna süreci olarak görmemek gerekmektedir. Bu karar aynı zamanda diğer devletlerin, kendi çıkarları doğrultusunda bir karar tesis edilmesi için başlattıkları bir süreç olarak da değerlendirilmelidir. AB müktesebatı çerçevesinde tesis edilen kararlar, elbette ki bir diyalog neticesinde alınmaktadır. Bu diyalog süreci, ODGP alanında üyelerin devlet veya hükümet başkanları nezdinde yapılmakta ve bu şekilde alınan kararların daha bağlayıcı olması düşünülmektedir. Zirve toplantıları sırasında kapalı kapılar ardında gerçekleştirilen konuşmalar veya tartışmalar bir kenara bırakılacak olursa, saatler boyu süren müzakere süreçleri, sürecin ne kadar meşakkatli geçtiği ve alınan kararın ne kadar zorlanılarak alındığı konusunda birer ipucu teşkil eder. Kanaatimizce kararın alınmasının uzaması, üye devletlerin ulusal yetkilerinden, egemenlik alanlarından ve ulusal çıkarlarından vazgeçmekte çok fazla gönüllü olmamaları şeklinde değerlendirilebileceği gibi bazen bir konuda verilen "ödün"ün bir başka konuda elde edilen kazanç olabileceği de düşünülmelidir.

ABKA 24. madde çerçevesinde belirlenen ortak düzenlemelerde Birliğin, "*ortak güvenlik ve dış politika konusunda Birliğin yetkisi, ortak bir savunmaya gidebilecek olan ortak bir savunma politikasının tedrici tanımı da dahil olmak üzere Birliğin güvenliği ile ilgili tüm alanları*" kapsayan kararlar tesis edebileceği belirtilmiştir. ABKA'nın 24. maddesinin 1. paragrafı uyarınca bu madde düzenlemeleri kapsamında tesis edilecek kararların oybirliği esasıyla alınması gerekliliği belirtilmiştir. Burada karar tesis edecek makamın da Konsey tarafından tanımlanıp yürürlüğe konulacağı da

ortaya konulmaktadır. Bu politikanın uygulanmasından ise Birlik Yüksek Temsilcisi sorumludur.

ABKA 24. madde 2. fıkrasında Birliğin "*dış eylemin amaçları ve ilkeleri çerçevesinde, üye devletlerin faaliyetlerinin birlikte her zaman yükselen bir düzeye ulaşmasına, genel çıkarları yansıtan sorunların belirlenmesine ve üye devletlerin karşılıklı siyasi dayanışmalarının geliştirilmesine dayanan bir ortak dış politika*" tanımlaması, yürürlüğe koyması ve uygulaması öngörülmüştür. Karşılıklı dayanışma politikasına göre üye devletlerin bu politikayı koşulsuz ve aktif olarak desteklemeleri gereğinin de altı çizilmiştir.

Lizbon Andlaşması, ODGP alanındaki düzenlemelerde eskiye oranla köklü sayılabilecek değişiklikler meydana getirmiştir. Daha önce ortak eylemler, ortak tutumlar ve ortak stratejiler şeklinde ifade edilen faaliyetler, kurucu andlaşmalarda yapılan tadilatla beraber genel yönlendirmeler, ortak eylemler, ortak pozisyonlar olarak yeniden adlandırılmıştır. (ABKA 25. madde)

ABKA 26. maddede AB Konseyi'nin savunmaya etkileri olan konular dahil olmak üzere Birliğin stratejik çıkarlarını tanımlar, amaçlarını belirler ve ODGP'nin *genel yönlendirmelerini* tanımlayacağı anlatılmaktadır. Genel yönlendirmelere dayalı olarak tanımlanan bu politikanın bütünlüğü ve uyumundan Birlik Yüksek Temsilcisi sorumludur.

Lizbon Andlaşması'nın getirdiği yeniliklerden biri de *Birlik Yüksek Temsilcisi* makamının tesis edilmesidir. Yüksek Temsilci, ODGP'nin hazırlanmasına önerileriyle katkıda bulunur ve alınan kararların uygulanmasından sorumludur. ABKA 27. maddenin 2. fıkrasında belirtildiği üzere Yüksek Temsilci, ODGP alanında AB'yi temsil eder, üçüncü devletlerle diyalogu sürdürür ve uluslararası arenada Birlik adına konuşur. Yüksek Temsilci, görevlerini icra ederken, işleyişi ve organizasyonu Konsey'in bir kararıyla belirlenecek olan Avrupa Dış Eylem Servisi tarafından desteklenir.

ABKA 28. maddede ise Birliğin uluslararası bir eyleminin gerekli olduğu durumlarda Konseyin gerekli kararları tesis edeceğini ve bu kararların da üye devletlerin takındıkları tutumlar itibarıyla kendilerini bağladığını ortaya konulmaktadır.

ABKA 29. maddede Konseyin belirlediği *ortak pozisyonlar* tanımlanmaktadır: "*Konsey, tematik ve coğrafi nitelikli özel bir sorunla ilgili Birliğin pozisyonunu tanımlayan kararları kabul eder. Üye devletler, Birlik pozisyonları ile ulusal politikalarının uyumluluğunu gözetirler.*"²²⁹ Burada ortak pozisyon ile üye devletin çıkarlarının çatışamayacağı, çatışması durumunda ortak tutumun üstün geleceği ve üye devletin kendi politikasını ortak tutuma adapte etmesi zorunluluğu sözkonusu olacaktır.²³⁰ 32. madde ise "*üye devletlerin Birliğin etkisinin maksimum sınırlara ulaştırılması amacıyla herhangi bir dış ve güvenlik politikası hakkında Konsey'de birbirlerini bilgilendirir ve danışmalarda bulunurlar*" yorumunu yapmaktadır.²³¹ Devletlerin işbirliği yapması, görüş alışverişinde bulunması ve ortak tutum ve eylemler konusunda stratejiler belirlemesi için bu türden ortak platformların önemi büyüktür.

ABKA'nın 31.madde düzenlemesine göre bu başlık altındaki kararlar, aksi belirtilmedikçe ilgili organlar tarafından oybirliği prensibiyle tesis edilirler. Üye devletlerden biri, oylamada çekimser kaldığını resmen ilan edebilir. Bu durumda kararın uygulanması zorunluluğu olmamakla beraber Birliğin ortak eylemini engelleyici bir tutum takınamaz.

---

²²⁹ Reçber, a.g.e, s. 407.

²³⁰ Bu husus, ön karar prosedüründe ulusal yargı organının, belli durumlarda ulusal mevzuat yerine Topluluk mevzuatını uygulamak zorunda kalmasıyla benzeştirilebilir. Zira Topluluk mevzuatı, ulusal hukuklarda kimi zaman doğrudan (birincil ve ikincil hukuk), kimi zaman ise aracı tasarruflarla uygulanmakta ve bağlayıcılık arz etmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kamuran Reçber, **Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, 2002, s.154-160.

²³¹ Reçber, Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması..., a.g.e., s.21-22.

Bununla beraber ABKA'nın 31. maddesinin 2. fıkrasında Konseyin ağırlıklı çoğunlukla karar tesis edebileceği alanlar sıralanmıştır.²³² Buna göre Konsey,

- 22. maddenin 1. paragrafında öngörülen Birliğin stratejik amaçları ve çıkarlarıyla ilgili olarak AB Konseyi'nin bir kararına dayanan Birliğin bir eylemini veya pozisyonunu tanımlayan bir kararı kabul ederken;
- Konsey'in kendi inisiyatifi veya Yüksek Temsilcinin girişimi üzerine AB Konseyinin Konseye gönderdiği özel bir istemin ardından, güvenlik politikasından ve dış işlerinden sorumlu Birlik Yüksek Temsilcisinin önerisine istinaden Birliğin bir eylemini veya pozisyonunu tanımlayan kararı kabul ederken;
- Birliğin bir eylemini veya pozisyonunu tanımlayan bir kararı uygulamaya koyan her türlü kararı kabul ederken;
- 33. maddeye uygun olarak özel bir temsilciyi atarken ağırlıklı çoğunlukla hareket eder.

AB Konseyi, 2. paragrafta belirtilen hususlar haricinde ağırlıklı çoğunlukla hareket edilebilecek durumları oybirliğiyle aldığı bir karar neticesinde belirleyebilir. Öte yandan Andlaşmalarda bulunan ODGP ile hükümler, genel olarak karar verme mercii olarak, Birlik organı olan ve çalışanları AB personellerinden oluşan Komisyon yerine üye devletlerin en üst düzeyde temsil edildikleri Konseyi göstermektedir. Komisyon ve AP'ye de kısmi yetkiler verilmesine rağmen, bunların içeriğinin genel olarak tavsiye niteliğinde olduğu görülmektedir. Bu durum ise ODGP alanında devletlerin egemenlik yetkilerinden vazgeçmeme politikalarının bir göstergesi olarak algılanabilir. AB'nin Lizbon Andlaşması sonrasında ODGP alanında yayınladığı deklarasyonlar, bu alan düzenlemelerinin Birlik organlarına, özellikle de Komisyona, yeni yetkiler vermeyeceğini; öte yandan yine ODGP hükümlerinin üye devletlerin güvenlik ve savunma politikalarının kendilerine özgü özelliklerine halel getirmeyeceğini belirtmektedir. Bu deklarasyonlar da göstermektedir ki AB üyelerinin ODGP alanındaki

---

²³² Reçber, Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku, a.g.e., s. 408.

düzenlemelere mesafeli tavrı devam etmektedir. Öyle ki andlaşma hükümlerinin farklı algılanmasını önceden engellemek amacıyla bir deklarasyon yayınlamışlar ve olası yanlış anlamaların ve yetki aşımının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

ABKA'nın 37. Maddesi, bu kısım düzenlemeleri kapsamında Birliğin bir veya daha fazla devletle veya uluslararası örgütle anlaşmalar akdedebileceğini belirtmektedir. Bu madde, Birliğin tüzel kişiliğe sahip, üyeleri kısmen de olsa tek başına temsil edebileceğini ortaya koyması bakımından ilginçtir.

Bu kısım düzenlemeleri çerçevesinde AB Konseyi'nin, üye devletlere kendi anayasal usulleri çerçevesinde böyle bir kararı benimsemelerini tavsiye edebileceği belirtilmiştir. Bu da göstermektedir ki, AB'nin ortak bir dış politika belirmesi için işletebileceği ortak bir mekanizma yoktur. Zira tavsiye niteliğinde alınan kararların bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bağlayıcılığı olmayan kararların, üye devletleri harekete geçirebilmesi için bu devletlerin gönüllü olması gerekmektedir. Bir üye devletin sözkonusu kararı tesis etmesi, alınan kararın kapsamının üye devletin egemenlik haklarına ve ulusal çıkarlarına hizmet ettiğini göstermektedir. Bu ise, belirlenen politikanın ortak olma hüviyetinin sorgulanmasını gerektiren bir durumdur. Yukarıdaki hususlar göstermektedir ki ulusal çıkarlar ortak olduğu müddetçe ortak bir dış politika şekillendirilip tesis edilebilmektedir. Tersten bakıldığında ise ulusal çıkarların çeliştiği/çakıştığı durumlarda ortak bir dış politika tesis edilmesi olasılığı düşmektedir. Birliğin üye sayısı ile beraber üyelerin dış politikalarındaki farklılaşma oranının da artması, AB içerisinde ortak olarak karar alınacak konuları sınırlandırmaktadır. Öte yandan yeni üyelerle birlikte oybirliği gerektirmeyen alanlarda karar tesis edilmesi daha da zorlaşmaktadır.

Lizbon Andlaşması'nın getirdiği yeniliklerden biri de OSGP'ye ilişkin ayrı bir bölüm altında düzenlemeler tesis edilmesidir. AB'nin OSGP'yi düzenleyen maddeleri, belirlenen Birlik politikasının, bazı üye devletlerin güvenlik ve savunma politikalarının belirli özelliklerine zarar vermeyeceğini ve ortak savunmalarını Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü (NATO) çerçevesinde sağlayan, ve bu çerçevede kurulan OSGP ile

uyumlu olarak gerçekleştirilen belirli üye devletlerin sorumluluklarına saygı göstereceğini de belirtmektedir.²³³

ABKA'da OSGP, ODGP'nin ayrılmaz bir parçası olarak gösterilmiştir. Birliğe operasyonel bir kapasite sağlaması düşünülen bu düzenlemeler ile - BMKA düzenlemelerine aykırı olmamak kaydıyla - çatışmaların önlenmesi ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi gibi nedenlerle sözkonusu kapasitenin kullanılabilmesi düşünülmüştür. ABKA'nın 42. maddesinin 2. paragrafı uyarınca OSGP'nin AB Konseyi'nin bu yöndeki kararına istinaden ortak bir savunmaya dönüşeceği ve benzer bir kararın üye devletlerce de benimsenmesi yönünde bir tavsiye kararı alınacağı bildirilmektedir. Bununla beraber savunmalarını NATO çerçevesinde şekillendirmiş üyelerin bu sorumluluklarına da saygı gösterilmesi gereğinin altı çizilmiştir.

Görülmektedir ki AB'nin ortak bir dış ve güvenlik politikası tesis etmek konusunda mevzuatı bulunmaktadır. Ancak sözkonusu mevzuatın fiiliyata dökülmesi için pratik altyapı eksikliği bulunmaktadır. AB'nin tesis edeceği bu kararların uygulanmasında karşılaşılabilecek pratik sorunlar, daha önce NATO Kurucu Andlaşması hükümleri nedeniyle askeri kapasitelerinin genel olarak burada kullanılmasıdır. Zira AB üye devletlerinin büyük kısmının NATO'ya da üye oldukları, Soğuk Savaş döneminden bu yana da savunma ve güvenlik politikalarını bu konsept çerçevesinde şekillendirdikleri ve hali hazırda da bu örgütün dışlanması suretiyle yeni bir yapılanma içerisine girmelerinin zorluğu düşünülürse, bundan sonraki süreçte bu örgütten bağımsız bir dış politika belirlenmesi oldukça güçtür.

Ancak 42. maddenin 3. paragrafı, üye devletlerin, savunma ve güvenlik politikasının uygulanması için Konsey tarafından belirlenen amaçlara katkıda bulunulması gayesiyle sivil ve askeri kapasiteleri Birliğin kullanımına verirler. Üye devletlerini geliştirme, araştırma, edinimler ve silahlanma alanlarında yetkili Avrupa Savunma Ajansı (ASA) operasyonel gereksinimleri belirler, bu gereksinimleri belirler,

---

²³³ Çelebi, a.g.e., ss. 100-101.

gerekli önlemleri alır, savunma sektörünün teknolojik ve endüstriyel temelini güçlendirmek için yararlı her önlemi tanımlamaya ve gerektiğinde uygulamaya koymaya katkıda bulunur. Burada BMKA 51. maddeye uygun hareket edilecektir. Yine aynı maddenin son paragrafında AB kapsamındaki taahhütlerle NATO kapsamındaki taahhütlerin, bu iki kuruma da üye olan devletler için aynı olacağına ilişkin bir bildirim bulunmaktadır. Bu husus, savunmalarını NATO'ya endeksleyen üyeleri rahatlatıcı bir husus olmakla beraber AB ve NATO'ya aynı anda üye olan devlet sayısı düşünüldüğünde, AB'nin bağımsız bir politika oluşturmasının güçlüğü görülmektedir.

Birliğin yukarıda belirtildiği gibi askeri ve sivil araçlara başvurabildiği görevler, çatışma sonu istikrar operasyonları, barış yeniden tesisi ve kriz yönetimi için savaş gücü görevleri, barışın sürdürülmesi ve çatışmaların önlenmesi, askeri destek ve danışma görevleri, tahliye ve insani görevler ile silahlanma alanındaki ortak görevleri kapsamaktadır. (ABKA 43. madde)

ABKA'nın 42. maddesinde anılan ASA'nın görevleri ABKA'nın 45. maddesinde sıralanmıştır. Buna göre ASA;

- Üye devletlerin askeri kapasite hedeflerinin tamamlanmasına ve üye devletler tarafından kabul edilen kapasite taahhütlerine uyumun hesap edilmesine katkı sağlamak;
- Operasyonel gerekliliklerin uyumlaştırılmasını ve uyumlu ve rekabet edilebilir müktesebat yöntemlerinin kabulünü teşvik etmek;
- Spesifik işbirliği programlarının yönetimi ve üye devletler tarafından icra edilen programların koordinasyonunu sağlamak ve askeri olanaklar bağlamında amaçları yerine getirmek için çok taraflı projeler sunmak;
- Gelecek operasyonel ihtiyaçlara cevap veren teknik çözüm incelemelerini ve ortak araştırma aktivitelerini planlamak ve koordine etmek ve savunma teknolojisi alanında araştırmayı desteklemek;

- Askeri harcamaların etkinliğini arttırmak ve savunma sektörünün teknolojik ve endüstriyel temelini güçlendirmek için yararlı her türlü önlemi belirlemek ve gerektiğinde uygulamaya koymak gibi görevlerle donatılmıştır.²³⁴

AB'nin ODGP ve OSGP alanında yürürlükte bulunan hükümleri dikkate alındığında görülmektedir ki Birlik, mevzuat itibarıyla bir ilerleme kaydetmiştir. AB kurumlarının ODGP alanında bir karar tesis ederken daha fazla söz hakkının olması, Birlik üyelerinin egemenlik yetkilerinden feragat ettiği anlamına gelmemelidir. Zira ABKA'da ODGP ile ilgili düzenlemelerinin ruhuna bakıldığında kararların ekseriyetle oybirliği ile tesis edilmesi gereğinin altı defalarca çizilmiştir. Bu ise devletlerin bu alanda işbirliğini derinleştirme niyetlerinin olmadığı bir kanıtı olarak algılanmaktadır.

42. maddenin 7. paragrafı, saldırıya uğrayan üye devlete yardımcı olmak üzere diğer devletlere yükümlülük vermesi bakımından önemlidir. BAB'ın lağvedilmesine imkan tanıyan bu madde, NATO'daki ortak savunma konusuna benzemektedir.

2.2. Ortak Dış Politika Tesis Ederken Baz Alınan Temel Prensipler

AB üyelerinin kendi aralarındaki ilişkiler güvenli bir hale getirilmesine karşın güvenlik sorunları Avrupa gündeminden henüz tamamen silinememiştir. Belki Soğuk Savaş sonrası günümüz koşullarında Avrupalı devletlere, bölge dışından bir gücün müdahalesi tehdit olarak algılanmamaktadır. Ancak etnik anlaşmazlıklar, göç, ekonomik istikrarsızlıklar, çevresel sorunlar, toplu imha silahlarının çoğaltılması, silah-uyuşturucu ve insan kaçakçılığı dahil olmak üzere terörizm ve organize suçlar gibi problemler, yeni tehditler olarak belirmiştir.²³⁵

---

²³⁴ Reçber, a.g.e., ss. 415-416.

²³⁵ Münevver Cebeci, *The European Security Strategy: A Reflection of EU's Security Identity?*, **Marmara Journal Of European Studies**, Vol. 12, No: 1-2, 2004, ss. 301-315.

Üye devletlerin ortak bir dış politika oluşturulması konusunda işbirliğine gitmeleri, Soğuk Savaşın bitimine doğru gerçekleşmiştir. Bu çerçevede BAB ile AB arasındaki ilişkiler, kurumsal bir çerçeveye oturmuştur.

ODGP, Maastricht Andlaşması ile kurulan AB'nin 3 sütunundan biri olmakla birlikte aynı zamanda en fazla sorun yaratma potansiyeline sahip alandır. Amsterdam ve Nice Andlaşmaları ile Birliğin bu alanda nitelikli çoğunlukla karar alacağı alanların sayısında nicel bir artış sözkonusu olsa da, temel olarak bu alandaki kararlar oybirliği prensibine göre alınmaktadır. ABKA 24. maddesi uyarınca üye devletler, Birliğin alacağı kararların etkinliğini zedeleyici herhangi bir eylemden kaçınmak durumundadırlar.²³⁶ AB'nin yetki alanlarının anlatıldığı ABİİA'nın 1. Başlık hükümlerinde ODGP ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Sadece ABİİA'nın 2. maddesinin 4. paragrafında Birliğin ODGP'nin tanımlanması ve uygulanması konusunda yetkili olduğu belirtilmektedir. Ancak hemen 5. paragrafta bu yetkilerin aşılmaması gereğinin de altı çizilmektedir.

Öte yandan ABKA'nın 31. maddesi gereğince yapıcı çekimserlik esası benimsenmiştir.²³⁷ Yapıcı çekimserlik, Konsey'de oybirliğinin gerekli olduğu kararlar bakımından sözkonusu olur. Buna göre üye devletlerden birinin çekimser kalması, oybirliğini zedelemeyeceği gibi bu kararın çıkmasını da engellemez. Ancak çekimser

---

²³⁶ Kaldırılan ATKA'nın 10.maddesi şu düzenlemeyi içermektedir: “Üye devletler, bu andlaşmadan ya da Topluluk kurumlarının tasarruflarından doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayacak genel ve özel nitelikteki tüm önlemleri alır. Üye devletler, Topluluğun görevini yerine getirmesini kolaylaştırır. Üye devletler, bu andlaşmanın amaçlarının gerçekleşmesini tehlikeye koyabilecek nitelikteki tüm girişimlerden kaçınır.” **Amsterdam Antlaşması “Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları”**, İstanbul: İKV Yayınları, No:162, Haziran 2000, s. 5.

²³⁷ Reçber, AB'nin Temel Metinleri ..., a.g.e., s. 409. Ayrıca yapıcı çekimserlik konusunda bilgiler için bkz. Arsava, a.g.e., s. 78-79.

kalan Konsey üyesi, şekli bir açıklama yaparak kararın yürütülmesiyle yükümlü olmadığını deklare edebilir.²³⁸

Ancak bu durumun tersinin de olabileceğini belirtmek gerekmektedir. Kaldı ki sözkonusu üye devlet, bahsi geçen üçüncü devletle olan özel ilişkisi nedeniyle bu kararın çıkmasını engelleyebilir veya kararı bloke edebilir.

Bir kararın sonuçlarına katlanmak istemeyen devlet, kararın engellenmesi alternatifine sahiptir. Bir üye devlet, örneğin üçüncü bir devlete ilişkin bir kararı prensip olarak doğru bulmakla beraber, üçüncü devletle olan özel ilişkisi nedeniyle bu kararı kendisine uygun bulmuyorsa, bu üye devlet yapıcı çekimser oy kullanabilir.²³⁹ Çekimser oylar, değerlendirilen oyların 1/3'ünden fazla olamaz. Bu şekilde üye devletlere ODGP alanında hareket serbestisi tanınmaktadır.²⁴⁰

Yukarıda da belirtildiği gibi eğer bir Konsey üyesi, önemli ve belirli bir ulusal politika gerekçesiyle bir kararın ağırlıklı çoğunluk esası ile kabul edilmesine karşı çıkma niyetinde olduğunu beyan ederse oylama yapılmaz.²⁴¹ Burada belirtilmesi gerekir ki ODGP alanında güçlendirilmiş işbirliği öngörülmemiştir. Yapıcı çekimser oy modeli ve kararları bloke etme olanağını düzenleyen 23. madde, bu sistemin ihlal edilmesine ön ayak olmaktadır. Nitelikli çoğunlukla karar alınması gereken konuların sayısında nicel

---

²³⁸ Bu konuda Danimarka'nın durumuna ilişkin protokol için bkz. Reçber, a.g.e., s.300-303; Kamuran Reçber, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, Mayıs-2006, s.34. Ayrıca bkz. Reçber, *AB Kurucu Andlaşması Düzenlemeleri İtibarıyla...*, a.g.m, s. 115-116.

²³⁹ Arsava, a.g.e., s.78.

²⁴⁰ Konseyin ağırlıklı çoğunlukla karar alabileceği durumlar için bkz. **Poland's Position Papers for the Accession Negotiations with the European Union**, Warsaw: Studio Wydawnicze FAMILIA Piotr Myslokowski, First Edition, June-2000, s. 381-382.

²⁴¹ Reçber, *Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması...*, a.g.e., s. 25-26; Arsava, a.g.e., s. 79.

ve nitel artışların meydana gelmesi arzu edilir olsa da bu konuda üye devletlerin veto haklarından vazgeçmek istememeleri bir çelişki doğurmaktadır.²⁴²

ABİİA'nın 3. Başlık düzenlemeleri, güçlendirilmiş işbirliğine ayrılmıştır. 329. maddeye göre ODGP ve kendi egemenlik alanları haricinde anlaşmalarda belirtilen alanlardan birinde güçlendirilmiş işbirliği yapmak isteyen devletler, ilgili taleplerini ve uygulama alanını Komisyon'a iletir. Bu karar Komisyon'un önerisine istinaden AP'nin onayı alındıktan sonra Konsey tarafından verilir. Burada sözkonusu karar, oybirliği esasına uygun olarak Konsey tarafından tesis edilir.

Görülmektedir ki üye devletler, ODGP ve bunun doğal bir parçası olan OSGP alanındaki kararlarda kendi egemenlik yetkilerini terk etmeye niyetli değildir. Alınan kararlara her devletin müdahalesinin muhakkak olması ve buna istinaden çok sesliliğin varlığı, Birliğin harmonik bir dış politika tesis etmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir.

---

²⁴² Üye devletlerin ODGP konusunda karar alma süresini bloke etmeleri konusunda tesis edilen kararlardan biri 1966 tarihli Lüksemburg Uzlaşısı'dır. Lüksemburg Uzlaşması, Fransa'nın Temmuz 1965'ten itibaren Konsey oturumlarına katılmayı reddetmesiyle başlayan "boş koltuk" bunalımına son vermek amacıyla Ocak 1966'da varılan uzlaşmaya verilen isimdir. Önemli bir ulusal çıkar söz konusu olduğunda Konsey üyelerinin makul bir zaman dilimi içerisinde, tüm tarafların ortak çıkarlarının ötesine geçmeyecek biçimde bir çözüm bulunmasını destekleyenler ile, oybirliği sağlanana dek tartışmaların devam ettirilmesini savunan Fransa arasındaki fikir çatışmasına Lüksemburg Uzlaşması ile son verilmiştir. Sonuçta Fransa'nın görüşü diğer üye devletlerce de kabul edilmiştir. Buna rağmen Lüksemburg Uzlaşması, Konsey'in Roma Antlaşması'na uygun olarak birçok alanda nitelikli çoğunlukla karar almasını engellememiştir. Ayrıca Uzlaşma, Konsey üyelerinin bir Konsey kararı almadan önce, bu alanda görüşlerin uzlaştırılması için çaba göstermelerine de mani olmamıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. http://europa.eu/scadplus/glossary/luxembourg_compromise_en.htm, 20.06.2006; <http://www.eurofound.eu.int/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/LUXEMBOURGCMPROMISE.htm>; 20.06.2006; <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1190>, 20.06.2006; http://europa.eu/abc/history/1966/index_en.htm, 20.06.2006; <http://www.ellopos.net/politics/luxembourg.htm> 20.06.2006.

Öte yandan dış politikada etkin olmak ve uluslararası ilişkileri yönlendirmek isteyen AB, caydırıcı bir pozisyona sahip olmak istiyorsa siyasi ve askeri bir güç olarak da kendini göstermek durumundadır.²⁴³ Uluslararası sistemde ancak ekonomik anlamda dikkate değer bir konumda olan AB'nin siyasi ve askeri anlamda benzer konumda olduğunu söylemek mümkün değildir. Ekonomik gücünü siyasi araç olarak kullanılabildiği ölçüde siyasi aktör olarak beliren AB, ekonomik araçlarla caydırıcı olabilmektedir.²⁴⁴ Halbuki içeride entegrasyon seviyesini her geçen gün daha da arttıran ve tek bir devlet gibi algılanmaya başlayan AB'nin askeri bir güç olarak da uluslararası ilişkilerdeki yerini alması gerekmektedir. Ancak AB'nin askeri kapasitesinin varlığı, yukarıda anlatılan mevzuata bağlı olarak sınırlı birtakım pratik özelliklere sahiptir.

2.3. BAB'ın Savunma Konularında AB ile Olan İlişkileri

1948 tarihli Brüksel Andlaşması'nın değiştirilmesiyle kurulan BAB, üye devletlerin kendi aralarında öncelikle silahların ve mevcut orduların kontrolünün

---

²⁴³ *A World Player, Europe on the Move*,

http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/17/index_en.htm 15.06.2006

²⁴⁴ AB'nin etkin olmaya çalıştığı uluslararası politika alanlarından bir tanesi son dönemlerde gündemde oldukça fazla yer tutan İran ve nükleer çalışmaları konusudur. Bu konuda AB, İran nezdindeki girişimlerini gerçekleştirirken üyelerin duruma getirdiği perspektif daha çok ekonomik bazlıdır. Her ne kadar devletlerin dış politika araçlarını belirlerken ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundukları düşünülse de AB'nin ekonomik araçlardan farklı bir aracı kullanması pratikte uygulanabilir değildir. İran konusunda her ne kadar uyumsuzluğun barışçıl yöntemlerle çözülmesi konusunda arabuluculuk faaliyetlerine girişse de, AB'nin bu girişimi politik bir güç olarak uluslararası arenada boy göstermesi bakımından önem arz eden hususlardan biridir. Bu konudaki gelişmelerle ilgili olarak basılı ve görsel medyada bir çok haber çıkmıştır. Bununla ilgili olarak bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/news/384539.asp> 10.09.2006; http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060910_iran_eu.shtml 10.09.2006; [http://www.dispolitikaforumu.com/iran%20%20%20%20%20%20%20nkleer%20krizi%20%20\(I\)%5B1%5D.pdf](http://www.dispolitikaforumu.com/iran%20%20%20%20%20%20%20nkleer%20krizi%20%20(I)%5B1%5D.pdf) 25.08.2006; <http://www.ntv.com.tr/news/383951.asp> 03.09.2006; <http://www.irna.ir/tr/news/view/line-6/0608319893111456.htm> 31.08.2006; http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=49596&ForArsiv=1 01.09.2006; <http://www.voanews.com/turkish/2006-09-01-voa8.cfm> 20.08.2006.

sağlanması amacıyla kurulmuştur.²⁴⁵ 1948 tarihli Brüksel Andlaşması'nı değiştiren 1955 Paris Andlaşması başlangıçta üç hedefe sahipti:

- Savaş sonrası Avrupa ekonomik kalkınma ve refahını yeniden sağlamak,
- Üyelere yöneltilecek herhangi bir saldırgan harekete birlikte yardımda bulunmak,
- Avrupa'nın entegrasyon sürecine katkıda bulunmak.

BAB, kurulduğu tarihten 1984'e kadar etkin olamamıştır. BAB'a üye olan devletlerin daha geniş çaplı bağitlarının bulunması ve üye devletlerin bağitlarının BAB'ın amaçlarıyla örtüşmesi bu süreci hazırlayan unsurdur. Bunun en önemli nedeni NATO'dur. NATO'nun ve BAB'ın kuruluş hedefleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Daha çok komünizm tehlikesine karşı Avrupa'nın güvenliğini sağlamaya çalışan NATO'nun Avrupalı üyeleri ve NATO ile benzer hedefi paylaşan BAB'ın üyelerinin büyük bir bölümünü aynıdır.²⁴⁶ Bu şekilde düşünüldüğünde daha geniş imkanlara ve daha büyük bir güce (ABD) sahip olan NATO, BAB'ı gölgesinde bırakmıştır. Bu nedenle BAB, Soğuk Savaş bitimine kadar etkin olamamıştır. Ancak 1984 tarihli Roma Deklarasyonu²⁴⁷ ve sonrasında devam eden süreçte üye devletler, BAB'ın etkinliğini arttırmaya çalışmışlardır.

BAB, bir ara NATO'nun Avrupa ayağı ve AB'nin ordu kolu olarak öngörülmekte ve bu haliyle Avrupa savunma ve güvenlik sisteminde ön plana

---

²⁴⁵ Kamuran Reçber, *Batı Avrupa Birliği'nin Uluslararası Hukuk Kişiliği*, **AÜ SBF Dergisi**: Ankara, Sayı: 57-1, Ocak-Mart 2002, s. 89-110; Engin Erdem, *Batı Avrupa Birliği ve Avrupa güvenliği*, **Avrasya Dosyası**, Cilt:5, Sayı:4, Kış 1999, 198-200. 2010 yılı itibarıyla BAB ortadan kaldırılmıştır.

²⁴⁶ 4 Nisan 1949 tarihli NATO Kurucu Andlaşması'nın İngilizce tam metni için bkz.

<http://www.nato.int/docu/basicxt/treaty.htm> 02.07.2006.

²⁴⁷ 1984 tarihli Roma Deklarasyonu'nun İngilizce tam metni için bkz. <http://www.weu.int/index.html> 02.07.2006.

çıkıyordu. Bu bağlamda gerek 1955 tarihli Değiştirilen Brüksel Andlaşması'nın²⁴⁸ (DBA) IV. maddesinde gerek BAB Bakanlar Konseyi'nin Deklarasyonlarında BAB'ın NATO ile sıkı bir işbirliği içerisine girmesi benimsenmiştir.²⁴⁹ Ancak bunun işlevselliği nedeniyle Lizbon süreciyle ODGP alanında önemli değişikliklere gidilmiştir.

ABKA'nın ilgili maddelerinde üye devletlerin NATO ve dolayısıyla BAB ile olan ilgilerine atıfta bulunmak suretiyle bahsi geçen organizasyonların güvenlik ve savunma alanlarındaki işbirliğine göndermelerde bulunmaktadır. Burada üye devletlerin NATO ve BAB kapsamında üstlenmiş olduğu birtakım taahhütlerin varlığının kabul edildiği ve bu andlaşma ile BAB'ın AB ile kısmi olarak bütünleştirildiği vurgulanmaktadır.

ODGP konusunda zaten dar bir mevzuata sahip olan AB, teorik ve pratik alanlarda sınırlı bir yetkiye sahip olması nedeniyle etkin olmaktan uzak bir konumdadır. Kurucu Andlaşma itibarıyla AB, ODGP alanında birtakım tasarruflar icra edebilmektedir. Birlik, ABKA'nın 24, 25, 28 ve 29. maddesinde belirtilen ortak faaliyetleri belirleyebilmektedir.

AB'nin ODGP alanında tesis edebileceği tasarruf türlerinden bir tanesi ortak stratejilerdir. ABKA'nın 25. maddesinde tanımlanan²⁵⁰ ortak stratejilerin belirlenmesinde devletlerin nitelikli çoğunlukla hareket etmesi dikkat çekicidir. Bu durumda üye devletler, hakkında olumsuz bir tutum takındıkları ve kabul etmedikleri bir kararı ve durumu kabul etmek durumunda kalabilmektedirler. Ancak bu husus, gerçek üst otorite niteliğindeki ve üye devletlerden bağımsız konumda bulunan Komisyonun

---

²⁴⁸ Değiştirilen Brüksel Andlaşması'nın İngilizce tam metni için bkz. <http://www.weu.int/index.html> 02.07.2006.

²⁴⁹ Reçber, a.g.m., s. 90.

²⁵⁰ Reçber, AB'nin Temel Metinleri..., a.g.e., s. 405.

ODGP alanındaki yetkilerini arttırdığı için işbirliğinin derinleşmesi açısından olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir.²⁵¹

28. maddede belirtilen ortak eylemler daha operatif bir karaktere sahiptir ve siyasi yaklaşımların somut önlemlere dönüşmesine hizmet ederler. Buna karşılık ortak tutumlar, düşünce veya görüş seviyesindedirler. Üye devletler kendi dış politikalarını bu görüşlere göre şekillendirmekle mükelleftirler.²⁵²

AB'nin dış politika konularında etkin bir duruş sergileyebilmesi için, Birliğin ODGP çerçevesinde tesis ettiği kararlarının teorik düzeyde kalmaması ve aktive hale getirilmesi gerekmektedir. AB, uluslararası alanda politik bir güç olarak sivrilmek ve yine uluslararası ilişkilerde ortaya koyduğu görüşlerini dikkate değer bir niteliğe büründürmek istiyorsa, bu konu başlığında entegrasyon seviyesini arttırıp daha sağlıklı ve uygulanabilir kararlar tesis etmelidir. Bu doğrultuda da gerekli yasal ve altyapı girişimlerini gerçekleştirmelidir. İşte kurumsal bir takım düzenlemeleri haiz BAB, AB'nin pratikte birtakım eksikliklerini kapatabilmek için bazı deklarasyonlar ve düzenlemelerle beraber AB'nin ordu kolu pozisyonuna getirilmiştir.

1984 Roma Deklarasyonu ve 1987 La Haye Platformu'ndan sonra BAB'ın, Atlantik İttifakı'nın Avrupa kanadı olarak güçlendirilmesi gereği ifade edilmiştir. Roma'da dile getirilen 'Avrupa dışı kriz bölgeleriyle ilgilenme' kavramı çerçevesinde BAB üyeleri, aşağıda dile getirileceği üzere, İran-Irak Savaşı sırasında, Basra Körfezi'nde denizcilik faaliyetlerini engelleyen mayınların temizlenmesi için harekete geçmişlerdir.²⁵³

1991 tarihli Maastricht Andlaşması, BAB'ın AB'nin savunmasının bir parçası olarak Atlantik İttifakı'nın Avrupa kanadının güçlendirilmesi gereğini tekrarlamıştır.

---

²⁵¹ Arsava, a.g.e., s.76.

²⁵² Aynı eser, s. 77.

²⁵³ Erdem, a.g.m., s. 199.

Bundan sonra üye devletler BAB'a daha fazla önem verilmesi gereğini dile getirmeye başlamışlardır. 1992 yılında toplanan Petersburg Toplantısı, BAB'ın askeri işlevlerini tanımlaması bakımından önemlidir. Toplantıda BAB'ın dört ana güvenlik görevi olduğu belirtilmiştir. Bunlar:²⁵⁴

- İnsani ve kurtarma
- Barışın sağlanması
- Krizleri önleme amacıyla saldırı kuvvetlerinin oluşturulması
- Barış yapma.

BAB'ın gelişmesinde 1996 NATO Dışişleri ve Savunma Bakanları Toplantısı da önemli bir yere sahiptir. Toplantıda, Birleşik Müşterek Görev Gücü adı altında ABD'nin içinde olmadığı Avrupa öncülüğünde bir harekâtın yapılabilmesine karar verildi. Birleşik Müşterek Görev Gücü, NATO'nun imkân ve yeteneklerinin BAB tarafından kullanılmasına olanak tanımıştır.²⁵⁵

Bu durumun ABD'nin karşısında muhalefet durumunda olan Avrupa güçlerinin kesin bir başarısı olarak algılanmaması gerekmektedir. Kaldı ki Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve Avrupa güvenliği için burada önemli bir tehlikenin kalmaması, ABD'nin askeri önceliklerinin daha farklı coğrafi alanlarda yoğunlaşması da bu süreçte hiç şüphesiz önemli bir rol oynamıştır.

Öte yandan Avrupa devletlerinin ABD'den tamamen bağımsız, ona alternatif – hatta rakip- bir güç olarak belirmek istedikleri de şüphelidir. Kanımızca AB'nin istediği, Brzezinski'nin belirttiği gibi ABD ile uyumlu bir ilişki içerisinde bir güç olmaktır.

---

²⁵⁴ İbrahim Canbolat, **Avrupa Birliği ve Türkiye, Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık**, İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları, 4. Baskı, 2006, ss.275-276; Javier Solana, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası – İlk Beş Yıl**, Çeviren: Hande Kolçak Köstendil, Editör: Nicole Gnesotto, İstanbul: Tasam Yayınları, İlk Basım, Ekim 2005, s. 9-10.

²⁵⁵ Erdem, a.g.m., s. 200; <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/military.html> 05.07.2006.

Bununla beraber kendi güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasında ABD'ye muhtaç ve bağımlı olmaktan kurtularak, ABD ile ittifak ilişkisini daha dengeli kılmak olacaktır.²⁵⁶

DBA ile kolektif savunma, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliğini amaçlayan birtakım yetki ve görevler üstlenen BAB, bunun yanı sıra yukarıda belirtildiği gibi, evrensel ve bölgesel krizlere/çatışmalara müdahale etme ve barış gücü olarak katılmasına ilişkin düzenlemelere de kavuşmuştur.²⁵⁷ BAB, ilk kez 1987 yılında İran-İrak Savaşı sırasında Basra Körfezi'ne döşenen mayınların temizlenmesi operasyonu için DBA'nın ilgili düzenlemelerini işletmiştir. Bun deneyimden sonra BAB, Körfez Krizi, Yugoslavya İç Savaşı ve Arnavutluk iç çatışmalarında da kapasitesi ölçüsünde görevler üstlenmiştir. Ancak bu görevler, BM'nin ilgili düzenlemeleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.²⁵⁸

3. AGSP-BAB-NATO

DBA'nın Giriş kısmınının 4. paragrafına göre üye devletler *“tüm saldırı politikalarını engellemek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için, Birleşmiş Milletler Kurucu Andlaşması'na uygun olarak, karşılıklı yardımlaşmaya”* hazırdırlar.²⁵⁹ Ayrıca BAB Kurucu Andlaşması'nın 8. maddesinin 3. paragrafı, *“üye devletlerden birinin istemiyle, nerede vuku bulursa bulsun, ekonomik düzeni tehlikeye sokan veya barışa karşı bir tehdit oluşturabilen her durumla ilgili, üye devletlerin değerlendirme*

---

²⁵⁶ Şadi Ergüvenç, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Stratejik Boyutu*, **Foreign Policy**, Türkiye Baskısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Temmuz-Ağustos 2001, s. 70-77. Zbigniew Brzezinski'nin “Demokratik Köprübaşı” olarak nitelendirdiği Avrupa'nın ABD'nin doğal müttefiki olması konusundaki görüşleri için bkz. Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul: Sabah Yayınları, 2.Baskı, 1998, s.54-80.

²⁵⁷ Kamuran Reçber, *Batı Avrupa Birliği'nin Evrensel ve Bölgesel Barışı Korumada Üstlendiği Rol*, **Akademik Fener**, Balıkesir: Sayı: 1, Cilt:1, Yıl:2003, Balıkesir Üniversitesi Basımevi, s. 231-283.

²⁵⁸ Reçber, a.g.m., s.233.

²⁵⁹ Aynı eser, s.235.

*yapmalarını sağlamak amacıyla Konsey'in derhal toplantıya” çağrılacağı hükümselleştirilmiştir.*²⁶⁰

1991 Maastricht Andlaşması gereğince AB'nin ODGP alanında gelişme kaydetmesi ve savunma konularında BAB'ın görevlendirilmesi sözkonusu olmuştur. BAB'a üye olmanın koşulu da AB'ye üye olmaktan geçmekteydi. Helsinki Zirve kararları sonucunda bir “Acil Müdahale Gücü” oluşturulması gündeme gelmiştir.²⁶¹ Bununla beraber AB içerisinde bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nden (AGSK), dolayısıyla da AGSP'den bahsedilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler iki ayaklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu ayaklardan birisi NATO, diğeri ise AB olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, geçmişteki güvenlik algılamalarında birtakım değişiklikler baş göstermiştir. Artık tehlike olmaktan çıkan Sovyetler Birliği ve komünizm, NATO'nun da yeniden yapılanma sürecine girmesine ve güvenlik algılamasını şekillendirmesine neden olmuştur. Bu nedenle Atlantik İttifakı, Kasım 1991 tarihli toplantısında yeni bir stratejik kavram belirlemiştir. Böylece Soğuk Savaş süresince algılanan tek merkezli tehdit, bundan böyle çok merkezli ve çok yönlü bir hale getirilmiştir.²⁶²

Değişen güvenlik algılamalarının doğal bir sonucu olarak ittifakın askeri ve siyasi yapısı revize edilmiştir.²⁶³ Yeni süreçte ittifakın, bir yandan NATO

---

²⁶⁰ Aynı yer. Diğeri yandan BAB Bakanlar Konseyi'nin 1984 tarihli Roma Deklarasyonu'nu ile 1987 tarihli La Haye Platformu da buna benzer düzenlemeler içermektedir. Ayrıca bkz. Erdem, a.g.m., s.198-199.

²⁶¹ Nurşin Ateşoğlu Güney, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası: AB, NATO ve Türkiye*, **Foreign Policy**, Türkiye Baskısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Ocak-Şubat 2002, s. 66-77.

²⁶² **NATO After Prague, New Members, New Capabilities, New Relations**, NATO Office of Information and Press, s.2; **Partnership, The Foundation of European Security**, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_19001.htm. 30.10.2009.

²⁶³ Arnold Wolfer'e göre güvenlik, “elde edilen, sahip olunan değerlere karşı tehdidin yok olduğu durum”dur. Baldwin ise bu tanımlı genişletmekte ve güvenliği, “sahip olunan değerlere karşı bir zararın en

Andlaşması'nın 5.maddesi gereğince ortak bir savunma örgütü olarak varlığını sürdürmesine, diğer yandan da değişen güvenlik algılamalarını karşılamak üzere “barışı koruma”, “barışı kurma” ve “barışı uygulama” gibi yeni görevler üstlenmesine karar verilmiştir.²⁶⁴ Nitekim Bosna ve Kosova’da yaşanan çatışmalar karşısında NATO’nun bu yeni “ortaklaşa güvenlik” görevlerini üstlenmesi gerekmiştir.

Bu yöndeki ilk gelişme, NATO’nun 1994’te “barışı koruma” görevlerini hayata geçirmek amacıyla Birleşik Ortak Görev Gücü’nü kurması ile ortaya çıkmıştır. İttifakın kurumsal yapılanmasıyla ilgili bu karar, Haziran 1996 tarihinde Berlin’de gerçekleştirilen Dışişleri Bakanları toplantısında teyit edilmiştir. 1994 tarihli Brüksel Zirvesi’nde kabul edilen Barış için Ortaklık kararı²⁶⁵ bu konuya bir netlik kazandırmıştır.²⁶⁶

NATO, “ortaklaşa güvenlik” görevlerini uygulayacağı bölge-dışı operasyonlarında Barış için Ortaklık üyelerinin askeri güçlerini aracı olarak kullanmayı amaçlamıştır. Bu konuda bir zorunluluk olmadığı düşünüldüğünde bu kararın pratik olduğu düşünülebilir. Kaldı ki NATO’nun Kosova ve Bosna’da gerçekleştirdiği operasyonlarda görev alan devletler bu konuda kendi istek ve iradeleriyle karar almışlardır.

---

düşük olduğu hal “ şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde NATO’nun oluşan yeni döneme ilişkin güvenlik algılamalarıyla yeni sürece adaptasyonu gerçekleşmiştir. Hasret Çomak, *Avrupa’da Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye’nin Durumu*, **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2006, ss. 97-120. Ayrıca bkz. David Baldwin, *The Concept of Security*, **Review of International Studies**, Vol. 23, No: 1, 1997, ss. 5-26.

²⁶⁴ Güney, a.g.m., s.66-67. Ayrıca **The Reader’s Guide to the NATO Summit in Washington**, 23-25 Nisan 1999, NATO Office of Information and Press, s.29-46; **NATO and Russia: Partners in Peacekeeping**, NATO Office of Information and Press, Şubat-2001, s.1-4.

²⁶⁵ NATO’nun yapısı ve işleyişi ile Barış için Ortaklık kararı konusunda daha fazla bilgi için bkz. **Avrupa-Atlantik Sahasında Güvenliği Yaymak, NATO ve Ortak Ülkelerinin Rolü**, Brussels: NATO Office of Information and Press, 2000, s.20-21; Robert Weaver, *Ortaklık Aracılığıyla Güvenliğin Sağlanması*, **NATO Dergisi**, NATO Office of Information and Press, Brussels, s.7-9.

²⁶⁶ Güney, a.g.m., s. 67.

1994 Brüksel Zirvesi ve 1996 Dışişleri Bakanları Toplantısında kabul edilen bir diğer önemli karar AGSP'dir.²⁶⁷ Bu karar gereğince BAB, AGSP ve NATO arasında bir denge tutturulmuştur. Bu düzenleme sonucu, NATO çerçevesinde AB'nin ittifakın askeri gücünü AGSP bağlamında kullanabileceği ilkesi kesinlik kazanmıştır.²⁶⁸ Böylece AB, gerektiği hallerde NATO'dan ayrılabilir askeri güçleri kendi amaçları doğrultusunda kullanabilecek, ancak varılan bu uzlaşma sonucu ayrı bir ordu geliştiremeyecektir. Askeri yapısını, ABD'nin katılımı gerekmeksizin, krizlerin önlenmesi ve sorun yönetimi amacıyla Avrupalıların kullanabilmelerine imkan sağlayacak şekilde değiştirmek isteyen NATO, BAB'ın NATO imkân ve kabiliyetlerini belli şartlar altında kullanmasına izin vermiştir.²⁶⁹

Bunun yanında Avrupalı üyeler, kendi askeri imkan ve kabiliyetlerini Avrupa tarafından yönetilecek operasyonlar için güçlendireceklerini ve askeri yapılarındaki eksiklikleri ve noksanları gidereceklerini taahhüt etmişlerdir. Avrupa birlikleri (Avrupa kolorduları) AB ve aynı zamanda NATO altında muharebeler için hazır bulunan Avrupa Kriz Reaksiyon Birliklerine dönüştürüleceklerdir.²⁷⁰ Konsey, Helsinki'de Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya tarafından hazırlanmış olan "askeri yapılar ve AB tarafından operatif sevk ve idare" adlı belgeyi kabul etmişlerdir. Bu belgede gerekli karar alma mekanizmaları ve gelecekteki askeri kuvvet gücü belirlenmiştir. Bu teşkilat çerçevesinde devamlı olarak görev yapacak üniteler, bir güvenlik politikası komitesi, bir

---

²⁶⁷ http://europa.eu.int/comm/environment/news/efe/pdf/specialnews10_en.pdf 15.06.2006;

<http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960220a.htm> 15.06.2006;

<http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960603a.htm> 15.06.2006;

<http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960604a.htm> 15.06.2006.

²⁶⁸ *Seperable but not separete – ayrılabilir ama ayrı değil*. Bu konuda bilgi için bkz. Güney, a.g.m., s. 67, Meiers, a.g.m., s.237-239.

²⁶⁹ Franz-Josef Meiers, *Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikasında Karşılaşılan Zorluklar*, **Avrasya Dosyası**, *Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı:4, Kış 1999, s.236–247;

<http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960222b.htm> 15.06.2006.

²⁷⁰ Meiers, a.g.m., s.236-237.

askeri komite, askeri karargah ile bir durum merkezi olarak belirlenmiştir.²⁷¹ Buna göre 2003 yılına kadar 50.000 ila 60.000 kişilik bir güçten oluşacak ve 60 gün içerisinde bütün hazırlıklarını tamamlayabilecek, böylece Petersberg Görevleri çerçevesinde görevler yerine getirecek acil müdahale birliği kurulmuş olacaktı.²⁷²

Bir AGSP perspektifi belirleyen NATO üyeleri, 1999 Berlin Zirvesi'nde NATO'nun müdahale etmek istemediği durumlarda, AB ve BAB tarafından yönetilecek operasyonlar için Petersberg görevleri çerçevesinde imkan ve kabiliyetlerini güçlendirerek destek sağlayacaklarına karar vermişlerdir.²⁷³ Berlin Zirvesi'nden sonra NATO, askeri yapısını ABD'nin katılımı olmaksızın Avrupalıların krizlerin önlenmesi ve sorun yönetimi için kullanabilmelerini mümkün kılacak şekilde değiştirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda BAB, dolayısıyla AB, alan-dışı operasyonlara katılma konusunda belli anlamda sınavdan geçmişlerdir.²⁷⁴

---

²⁷¹ Meiers, a.g.m., s. 237.

²⁷² Mesut Hakkı Caşın, Uğur Özeke, Halil Çolak, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi**, Nokta Kitap, İstanbul: Mayıs-2007, 1.Baskı, s. 256; <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil2/bas/b123m.htm> 10.07.2006.

²⁷³ http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/main_pr.html 10.07.2006.

²⁷⁴ Felix Berenskoetter, **Mapping the Mind Gap: A Comparison of US and EU Security Strategies**, <http://www.fornet.info/documents/Working%20Paper%20no.%203%20Berenskoetter.pdf> 06.11.2009.

Ayrıca AB'nin İran-İrak Savaşı sırasındaki tutumu için bkz. Irak Savaşı sırasında Birleşmiş Milletlerin tutumu ve aldıkları kararların yorumları ve BM'nin uluslararası uyuşmazlıklar karşısındaki tavrı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Enver Bozkurt, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara: Nobel Yayınları, 1.Baskı, 2003, s.91-107; Mehmet Genç, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı – 1.Cilt**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1.baskı, Mart-1999, s. 42.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KOSOVA SORUNU VE AB

1. KOSOVA SORUNU VE SORUNA ULUSLARARASI MÜDAHALE

1.1 Kosova'nın Önemi

Yüzölçümü 10.816 km² olan Kosova'nın kuzeybatısında Karadağ, kuzey ve doğusunda Sırbistan, güneyinde Makedonya ve güneybatısında Arnavutluk bulunmaktadır. Kosova'nın coğrafi konumu, Balkan yarımadasının merkezindeki bir bölge olarak Adriyatik ve Ege Denizi'ne en kısa ulaşım yolu olması bakımından özel bir öneme sahiptir.²⁷⁵ Sahip olduğu coğrafi ve stratejik önem dolayısıyla Kosova, tarih boyunca çevre güçlerin ilgi alanı olmuştur.

Roma İmparatorluğu zamanında Kosova bölgesi için kullanılan isimlerden biri "Dardania" idi. "Dardania" adlı bu küçük yönetim bölgesinin, bugünkü Kosova topraklarıyla kesiştiği yerler bulunmaktadır. Dardania, "Moesia Superior" adlı eyaletin içindeki küçük bir bölgeye verilen isimdir. Roma İmparatorluğu devrinde ve bu imparatorluğunun ikiye ayrılması sonrasında Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan (3. ve 4.y.y) Kosova muhitinde Hun, Avar, Bulgar, Peçenek, Uz gibi kavimlerin geçici ve kalıcı yerleşmeleri de söz konusu olmuştur. Slavların bölgeye gelişleri ise 7.y.y'dan sonra olmuştur. M. S. 5.y.y.da Hunların bilhassa Attila önderliğinde birleşerek oluşturdukları devlet döneminde Balkanlar (Kosova'yı da içine alacak şekilde), Hunların geçici ve kalıcı iskânlarına sahne olmuştur.

6. y.y.da Tuna'nın kuzeyine yerleşen Avarlar, buraya doğru ilerlemişlerdir. Bu devrin dil ve kültür kalıntılarına dair arkeolojik buluntular, Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinde vardır. Doğu Roma İmparatorluğu zamanında Doğu Roma (Bizans)

---

²⁷⁵ Fatma Taşdemir – Pınar Yürür, *Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme*, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3/99, s. 135–152.

ordusunda ve Doğu Roma topraklarının uçlarına Türk boyları özellikle yerleştirilmiştir. Buradaki amaç, sınır güvenliği, ordu ihtiyacı ve bu boyların merkezden uzak tutulmasıydı. Bugün Kosova'nın Gora bölgesinin dağlık arazisinde rastlanan kayalara kazınmış hâldeki damga şekillerinin, Osmanlı öncesi Türk izlerinden biridir. Bu şekillere dair yapılan dilsel incelemeler, bunların Göktürk Alfabesinin şekilleriyle olan yakınlığına işaret etmektedir. Kosova, Bizans'ın zayıfladığı dönemlerde Bulgarların ve Sırların egemenliğine girmiştir.²⁷⁶

Bölge bir müddet Bizanslıların ve Sırların egemenliğinde kaldıktan sonra Osmanlıların eline geçmiştir. Osmanlı egemenliğinin zayıflamasıyla beraber Arnavutların yaşadığı bölgelerin büyük devletler tarafından paylaşılmasına karşı Arnavutlar, 1878'de Prizren Birliği'ni kurmuşlardır.²⁷⁷ Balkan Savaşlarının sonuna kadar bölgeye hakim olan Osmanlı, bu tarihten sonra bölgeyi Sırp egemenliğine terk etmek durumunda kalmıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kontrolüne giren bölge, savaş sonrasında tekrar Sırların kontrolüne geçmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla beraber 1980'lerden sonra bölge tekrar milliyetçilik hareketlerinin merkezi haline gelmiştir.²⁷⁸

1980'lerden sonra Doğu Bloğu ülkelerinde gerçekleşen rejim değişiklikleri, Sosyalist Yugoslavya'yı da etkisi altına almıştır. 1989-90 yılları arasında ülke genelinde artan milliyetçilik, 1991'de ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Ülke içerisinde önemli bir denge unsuru olan Tito'nun²⁷⁹ ölümünden sonra ülkedeki iç karışıklık ortamı oluşmaya ve tarihi arka planı olan uzlaşmazlıklar tekrar belirmeye başlamıştır. Ekonomik

---

²⁷⁶ Bahaaedin Toktay, *Kosova Tarihi, Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova*, Editör: Osman Baymak, Kosova: 2008, Bay Yayınları, 1. Baskı, ss. 9-14.

²⁷⁷ Taşpınar-Yürür, a.g.e., s.2; <http://kosova.ihh.org.tr/statu/statu.html> 12.11.2006.

²⁷⁸ Berhan Ekinci, *Yugoslavya'nın Dağılması ve Türkiye*, **Balkanlar**, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı - OBİV, Eren Yayıncılık, 1993, s. 251-257.

²⁷⁹ Tito hakkında daha ayrıntılı bilgi almak için bkz;
<http://ilef.ankara.edu.tr/akildefteri/yazi.php?yad=2572> 11.11.2006;
<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23230> 11.11.2006.

problemlerin bir türlü çözüme ulaştırılamaması hiç şüphesiz ki bu sorunların derinleşmesinde önemli bir unsuru teşkil etmektedir.

Sosyalist Yugoslavya bünyesinde oluşan etnik gerginlikler içinde Kosova'nın özel yeri ve önemi bulunmaktadır. Nüfusunun büyük bölümünü Arnavutların meydana getirdiği ve Yugoslavya'nın en geri kalmış bölgelerinden biri olan Kosova'da her geçen yıl artan ekonomik sorunlar, ülkenin diğer bölgelerine oranla daha fazla hissedilmiştir. 1981 yılında bölgede başlayan huzursuzluklar farklı boyutlar kazanarak günümüze kadar uzanmıştır. Tito sonrası Yugoslavya'sında ilk kez Kosova'da açıkça ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri daha sonra diğer cumhuriyetlerde de kendini göstermeye başlamış ve zamanla Yugoslavya'nın dağılmasına yol açmışlardır.²⁸⁰

1.2. Dağılma Öncesinde Bölgede Şiddetin Tırmanışı

Kosova'da 1980'li yılların başında çıkan ayaklanmanın sert bir biçimde bastırılması ve öğrencilerin gerçekleştirdiği protesto eylemlerindeki tutuklamalar, toplu protesto eylemlerine sebebiyet vermiştir. “Arnavut Kosova'ya bağımsızlık” talebiyle başlayan olaylara ordu müdahale etmiş ve bu sırada Kosova tüm dünyadan tecrit edilmiştir.²⁸¹ Bu dönemde toplu ölümlerin gerçekleştirildiğine ilişkin haberler yayılmaktaydı. Bu haberlerin arkasında yatan neden, merkezi hükümetin görüşlerinde bir takım sertleşmeler meydana gelmesidir. Nitekim Miloseviç'in yönetime gelmesinden sonra bu değişme net bir şekilde görülür hale gelmiştir. 1986 yılında Sırbistan Komünist Partisi genel başkanlığına getirilen Miloseviç, yükselen değer milliyetçilik olduğunu görerek buna yönelik olarak siyaset yapmaya başladı. 1989 yılında devlet başkanlığına getirildiğinde, Kosova'daki I. Murat Türbesi'nin karşısına bir milyon insan toplayarak bölgenin Osmanlı yönetimine geçmesinin 600. yılında Sırp egemenliğinin bölgede tek hakim kılındığını göstermek istercesine bir güç gösterisinde

---

²⁸⁰ Aydın Babuna, “Kosova Sorunu Üzerine”,

http://www.foreignpolicy.org.tr/turkish/dosyalar/ababuna_p.htm 05.10.2006.

²⁸¹ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, İstanbul: Birikim Yayınları, 2. Baskı, 1995, s.101-102.

bulundu. Belki de şiddetin tırmanmasının temel tetikleyici olan bu sert politika, Miloseviç yönetimi süresince etkisini gösterdi.

Sırbistan Devlet Başkanlığı görevine gelir gelmez Miloseviç, Sırbistan'a bağlı bulunan Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin, özerk statülerini iptal etmiştir. Miloseviç'in gerçekleştirdiği bu eylem, bu tarihten sonra takip edeceği stratejinin başlangıç adımlarını teşkil etmektedir.²⁸² Miloseviç, Sırbistan'a bağlı bu iki özerk bölge üzerindeki denetim yetkisini arttırmak amacındaydı. Kosova ve Voyvodina'nın anayasal güvence altındaki özerk yönetim hakları, Miloseviç yönetiminin gerçekleştirdiği düzenlemelerle ortadan kaldırılmıştır.²⁸³

1989'dan sonra, Arnavut çalışanlar yaygın bir biçimde işten çıkarılmış; Kosova ekonomisinin % 90'ını oluşturan ve "sosyal olarak korunan işletme" statüsündeki işletmeler özelleştirilerek Sırlara ya da yabancılara satılmış; Arnavut esnaf, mali polisin ağır baskısı altına alınmış; mahkemelerde, poliste, okullarda ve üniversitede Arnavut unsurlar baskıya maruz bırakılmış; Sırpça tek resmi dil olarak kabul edilmiş ve Arnavut ortaöğretim ve yükseköğretim kurumları kapanmıştır.²⁸⁴

Yugoslavya'daki merkezi yönetimin çoğunlukla Sırların elinde bulunması ve yönetimin etnosentrizme kayması, öte yandan tarihten bu yana bu bölgede birçok ulusun yan yana yaşaması ile çakışınca, Yugoslavya'da sorunun ortaya çıkışı için gerekli koşulların oluştuğu söylenebilir.²⁸⁵ Özerkliğin kaldırılmasıyla Kosova'nın yönetimi

---

²⁸² Bilgin Çelik, *Balkanlarda Arnavut Sorunu*, <http://kisi.deu.edu.tr/bilgin.celik/Makale%201.html> 15.12.2006.

²⁸³ Baki Günay, *Kosova Meydanından Kosova Katliamına*, http://www.prizrenliler.org/index.php?option=com_content&task=view&id=63&Itemid=43 05.10.2006.

²⁸⁴ Gökçen Alpkaya, *NATO Müdahalesi Üzerine*, <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm> 05.10.2006.

²⁸⁵ 1981 sayım sonuçlarına göre Bosna-Hersek'te % 32,2, Hırvatistan'da % 1,5, Karadağ'da % 3,3, Makedonya'da % 2,3, Kosova'da % 14,9, Voyvodina'da % 55,8 oranında Sırp nüfusu yaşamaktadır. Buna göre toplam Sırp nüfusu 9,3 milyon dolayındadır. Bora, a.g.e., s. 108-109.

doğrudan doğruya Sırbistan'a bağlanmıştır. Ayrıca Kosova'daki yerel yönetimlerin temsilcileri görevden alınarak yerlerine merkezi hükümete (Sırlara) yakın isimler yerleştirilmiştir. Yeni anayasa metnine, Sırbistan'ın, Sırp azınlıklarının hakları ve çıkarları ile ilgili olarak cumhuriyet sınırları dışında müdahalede bulunabilme hakkına ilişkin bir düzenleme konulmuştur.²⁸⁶

Buna karşılık protesto eylemleri gerçekleştiren ve greve giden Kosovalı Arnavutlar, özerk Kosova'da faaliyet yapan kamusal organları hayatta tutmayı kararlaştırmışlardır. Kosova'nın eski statüsünün geri alınması o sıralarda imkansız olduğu için Sırbistan'dan bağımsız olarak hareket edilmeye ihtiyaç duyulmuştur. Kosova'nın bağımsızlığına doğru atılan ilk ciddi adım, 28 Aralık 1989 tarihinde Kosova Demokratik Birliği (LDK) partisinin kurulması ile hayata geçirilmiştir. Parti başkanlığını yapan İbrahim Rugova, Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılması için gereken alt yapıyı oluşturmaya başlamıştır.²⁸⁷

Kosovalı Arnavutlar ise 1989'dan başlayarak kararlı bir direniş içerisine girmişlerdir. Kosova parlamentosunun beşte dördünü oluşturan Arnavut temsilciler, 2 Temmuz 1989'da Kosova'yı Yugoslavya Federasyonu içinde ayrı bir cumhuriyet olarak kabul eden bir karar almış, 1990'da yeni bir anayasa yapmış, 22 Eylül 1991'de de bağımsız Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir.²⁸⁸ Kosova Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte 26-30 Eylül 1991 tarihleri arasında Arnavutlar bir halk oylaması düzenlemişlerdir. Bu oylamaya Kosova nüfusunun % 87'si katılmış, Kosova'nın cumhuriyet olarak ilan edilmesi için % 99.87 oranında oy verilmiştir.²⁸⁹

---

²⁸⁶ Bora, a.g.e., s.122.

²⁸⁷ <http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-01/2006-01-22-voa1.cfm> 05.10.2006.

²⁸⁸ Gökçen Alpkaya, **NATO Müdahalesi Üzerine**, <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm> 05.10.2006.

²⁸⁹ Emir Türkoğlu, *Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği*, **Balkan Diplomasisi**: Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.103-130.

1990'ların başında Sırbistan yönetiminin Kosova üzerinde gerçekleştirdiği baskılar artmış, kimi Kosovalı aydınlar hapse atılmıştır. Miloseviç'in iktidarı ve egemenliği kullanma şekli, etnosentrik, ünitarist ve Bonapartist'tir.²⁹⁰ Miloseviç, Yugoslavya'nın mevcut sınırlarının eski idari düzenlemenin mantığına göre olduğunu, tarihi ve esas sınırları belirtmediğini, dolayısıyla ülkenin bölünmesi durumunda bütün cumhuriyetlerin sınırlarının yeniden ele alınması gerektiğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra Kosova ile ilgili olarak yeni mücadelelere açık olduklarını ve bu mücadelenin kapsamının askeri de olabileceğini açıklamıştır.²⁹¹ Ancak askeri tedbirlerden önce masa üzerinde bir takım hamleler yapılmaya çalışılmıştır.

Kosova'daki Sırp nüfusunun oranının % 15'ten aşağı düşmesi nedeniyle bölgeye 100 bin civarında Sırp gönderilerek iskan ettirilmiştir. Ayrıca 1945'ten sonra Kosova'ya göç eden Arnavutların bölgeden çıkarılması ve Kosova Özerk Bölgesi'ne ayrılan ekonomik kaynakların Sırp ve Karadağlı nüfusun daha fazla yaşadığı alanlara kaydırılması gibi tedbirler alınmıştır. Bununla beraber Kosova'da hükümet ve parlamento dağıtılarak Kosova, Sırbistan'ın yetki alanı içerisine dahil edilmiştir. Aynı zamanda gerçekleştirilen seçimlere, Arnavutların ağırlıkta olduğu siyasi partiler, illegal sayıldıkları gerekçesiyle alınmamışlardır.²⁹²

Sırbistan yönetiminin tesis ettiği kararlar ve uyguladıkları politikalar, ülke içerisinde huzursuzluğun giderek artmasına ve hatta gerginliklerin çoğalmasına neden olmuştur. Sırpların, Yugoslavya'yı oluşturan diğer etnik oluşumlara karşı baskıcı politikaları ve onları ikinci plana atma girişimleri, doğal olarak karşı tarafta da

---

²⁹⁰ Bonapartizm, devletin koruyucu ve kollayıcı gücünden bahseden bir sistemdir. Napolyon Bonapart'ın "devlet, yalnız mahmuzlar ve çizmeler üzerinde yönetilir" sözü ile militarizmin devlet ve toplum hayatına sirayet etmesi sözkonusudur. Burada ulusal ve sınıf mücadelelerinin bastırılması için ordu gücünün artırılması ve devletin askerileşmesi gerekmektedir. <http://nedir.antoloji.com/bonapartizm/> 12.11.2006. Bonapartizmin tanımı ve içeriği ile Miloseviç'in egemenliği kullanma şekli göz önünde bulundurulduğunda Bonapartizmin Miloseviç'in siyaset hayatındaki yeri görülecektir.

²⁹¹ Bora, a.g.e., s.142.

²⁹² Aynı yer.

rahatsızlık yaratmış ve gerilimli ortam tırmanma eğilimine girmiştir. Rejimin devamının mümkün olmadığı ve ayrılık taleplerinin arttığı bu dönemde Sırların sert tutumları etkin olmuştur. Sırların ve daha sonrada Hırvatların milliyetçileşmesiyle²⁹³ Bosna'daki soydaşlarının haklarını koruma güdüsüyle Bosna-Hersek üzerinde nüfuz kurma çabaları ülke içerisinde durumu fenalaştırmış ve 1992 yılında Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanı için ülke çapında referandum kararı alınmasıyla beraber çatışma ortamı oluşmuştur. Ülkedeki Sırların boykot ettiği referandumda bağımsızlık kararı çıkmış ve bu kararı birçok Avrupa devleti ve ABD tanımıştır.

Öte yandan Bosna Hersekli Sırlar da bu karardan hoşnut kalmayarak Bosna Sırp Cumhuriyeti'ni kurma yoluna gitmişlerdir. Bundan sonra Yugoslav Devletinin desteğiyle yeni Bosna devleti içerisinde olabildiğince fazla toprak elde etme güdüsüyle etnik arındırma faaliyetleri başlamıştır. Bosna'da yaşanan insanlık suçları da bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bosnalı Sırların, ülkedeki Boşnak ve Hırvat nüfusa yönelik bu şiddet eylemleri, daha sonra savaş suçlusu olarak yargılanacak olan Miloseviç ve ekibi tarafından alenen ve gizliden gizliye desteklenmiştir.

Bosna'da çatışmaların başlamasından sonra Miloseviç yönetiminin maddi ve lojistik açıdan desteklediği Bosnalı Sırlar, bazı bölgelerdeki Müslüman nüfusu azaltmaya çalışarak buraları kendi bölgeleri ilan etmek istemişlerdir. Başlangıçta iç güvenlik sorunu olarak algılanan bu soruna yönelik aşırı şiddet içeren müdahaleler, Batı dünyası tarafından bazı cılız açıklamalarla geçiştirilmiştir. Özellikle Srebrenica'da yaşanan durum, Batı'nın konuya daha fazla yönelmesini ve Sırlara daha fazla baskı uygulanmasını sağlamıştır. Öte yandan uygulanan ambargo ve hava operasyonu da Bosna'daki savaşın geç de olsa bitmesine yol açmıştır. Bosna savaşı ve burada yaşanan

---

²⁹³ Hırvatların milliyetçilik duygularının artması ve devamındaki olaylar bu çalışmanın konusunu teşkil etmediği için bu konuya girilmeyecektir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bora, a.g.e., s. 130-132; Erhan Türbedar, *Hırvatistan'ın Avrupa'ya Geri Dönüşü*, **Stratejik İnceleme**, <http://www.asam.org.tr/temp/temp62.pdf> 10.11.2006.

katliam çalışmanın konusu olmadığı için burada sadece genel bazı bilgiler vermekle yetinilecektir.

Bosna'da meydana gelen savaşa Batı ülkelerinden herhangi bir müdahale olmaması ve hatta sadece birtakım telkin edici açıklamalarla yetinilmesi, bölgedeki savaş ortamının sona ermesini sağlayamamıştır. Aksine Batılı ülkelerin kendi aralarındaki siyasi, ekonomik ve kültürel anlaşmazlıklar ve çıkar çatışmaları soruna yönelik ortak ve somut bir yaklaşım belirlemelerini oldukça geçiktirmiştir. Bunun yanı sıra belirlenen ortak yaklaşımın uygulanmasında karşılaşılan zorluklar da bölgedeki gerginliklerin kendi doğal ortamına bırakılmasını zorunlu kılmıştır.

Batılı devletler bölgede meydana gelen anlaşmazlıkların kökenini ve nedenlerini incelemek amacıyla bir komisyon kurmuşlardır. Leo Tindemans, Lloyd Cutler, Bronislaw Geremek, John Roper, Theo Sommer, Simone Veil, David Anderson'un içerisinde bulunduğu bu komisyonun hazırladığı raporda da belirtilen bu nedenler şu şekilde sıralanmıştır.²⁹⁴

- “ Milliyetçi çatışmaların günümüzde yeniden ortaya çıkması, büyük güçlerin Balkanlarda nüfuz alanlarını yeniden kurma konusundaki ihtiraslarını yansıtmaktadır.
- ‘Tarihsel düşmanlıkların yeniden nüksetmesi’ veya ‘ezilmiş ulusların yeniden boy göstermesi’.
- Savaşın nedeni kültürel ve dinsel fay hatlarındadır, yani bu bir ‘uygarlıklar çarpışması’dır.”

Hiç şüphesiz ki Yugoslavya'nın dağılması süreci düşünülecek olursa parçalanmanın otomatik olarak savaşa dönüşmesi gibi bir kural sözkonusu değildir. Açık bir şekilde Titocu federalizm modeli, komünizmin yıkılmasından sonra ayakta

---

²⁹⁴ **Barişa Çağrı - Uluslararası Komisyon'un Balkanlar Hakkındaki Raporu**, Önsöz: Leo Tindemans, İstanbul: Sabah Yayınları, Yayın No:60, Çağdaş Bakışlar Dizisi: 17, 1996, s.16.

kalamazdı. Ancak 1990 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın getirdiği öneride olduğu gibi komünist federasyon, demokratik konfederalizme dönüştürülebilirdi.²⁹⁵ Öte yandan dağılmanın kaçınılmaz olduğu durumda, bu sonuç Çekoslovakya'nın dağılmasında olduğu gibi yumuşak bir şekilde de olabilirdi.

Tito'nun Yugoslavya'yı yönetme politikasında belli bazı hususlar sözkonusudur ve Tito'dan sonra bu unsurların devam ettirilememesi sonucu dağılma sürecine girilmiştir. Tito Yugoslavya'yı yönetirken "böl ve yönet" politikasını başköşeye oturtmuştur. 1963 yılında yürürlüğe giren yeni anayasaya göre Yugoslavya Federasyonu'nda ulusal haklar üçlü bir sistem halinde tanımlanmakta idi:²⁹⁶

1. *Yugoslavya Ulusları*: Anavatanları Yugoslavya'yı oluşturan devletlerden biri olan ve Yugoslavya dışında bir devletleri olmayan uluslardı. Bu kategoriye giren ve Federasyondan ayrılma hakkı tanınan uluslar şunlardı: Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar ve Müslümanlar.
2. *Yugoslavya'daki Uluslar*: Bu kategoriye giren 10 etnik grup vardı ve en büyükleri Kosova Arnavutları idi. Bu etnik grupların hepsinin Yugoslavya dışında bir anavatanları, kendi adlarıyla kurulmuş cumhuriyetleri vardı. Yeni Federasyon bu grupların tümünün kendi dillerini ve kültürlerini kullanıp geliştirme haklarını tanımıştı. Bu grubun Arnavutlar dışındaki ögeleri Macarlar, Bulgarlar, Çekler, Çingeneler, İtalyanlar, Rumenler, Rutenler, Slovaklar ve Türklerdi.
3. *Diğer Milliyetler ve Etnik Gruplar*: Bu kategoride nüfusları çok daha küçük olan ve yukarıdaki iki grup içinde de yer almayan unsurları içermekteydi: Yahudiler, Almanlar, Polonyalılar, Ruslar gibi.

---

²⁹⁵ Aynı eser, s.53-54.

²⁹⁶ Fatma Taşdemir-Pınar Yürür, *Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme*, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, G.Ü. Yayınları, Sayı: 3/99,135-152.

Kosova sorununun ortaya çıkışını da yukarıda bahsedilen anayasanın etnik grupları sınıflandırması ile açıklamak doğru olacaktır. Birinci ve ikinci grup arasında kalan ve bölgenin hemen yanı başında kendi adlarıyla bir devlet bulunan Kosovalı Arnavutların bağımsızlık talepleri Yugoslavya hükümeti tarafından haklı ve hoş karşılanılmıyordu. Ancak Kosovalı Arnavutların yanı sıra milliyetçi söylemler geliştiren tüm diğer gruplara da benzer baskılar uygulanıyordu.²⁹⁷

Aynı şekilde Yugoslavya'daki sorunların bertaraf edilmesinde demokrasiye has yöntemler kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak demokratik yöntemlerin uygulanmasında reformist liderlerin tasfiye edilmesi ve seçimlere mümkün mertebe sokulmaması öncelikli konumdadır. Bu şekilde demokratik seçimlerde muhaliflerin yer alması ve daha sonra sözkonusu etnik grubun organize bir biçimde ayrılıkçı talepleri ile ortaya çıkması önlenmiş oluyordu. Anayasaya yerleştirilen bazı hükümlerde farklı unsurlar arasındaki ilişkilerin gerilmesine ve baskın Sırp unsurunun daha da yerleşmesine neden olmuştur.

1.3. Balkanlarda Savaşın Başlaması

1990 ve 1991 yıllarında alt cumhuriyetlerde meydana gelen seçimlerde işbaşına gelen hükümetler, birbirleriyle çatışan çıkar ilişkisi içerisindeydiler. Yapılan ilk serbest seçimleri, Sırbistan ve Karadağ dışındaki tüm cumhuriyetlerde milliyetçi partiler kazandı. Sırbistan ve Karadağ'da ise "sosyalist" adını alan komünistler iktidarlarını korudular.²⁹⁸ Seçimlerden sonra Yugoslavya'nın en zengin ve neredeyse homojen bir nüfusa sahip cumhuriyeti Slovenya ile Franyo Tudjman liderliğindeki milliyetçi Hırvatistan bağımsızlık takvimleri belirlediler. Bunun üzerine federal yapının devam ettirilmesinden yana görüş bildiren Sırpların kontrolündeki Yugoslav hükümeti Slovenya'ya askeri güçler gönderdi. Sloven güçlerinin karşı çıkması sonucu yaşanan

---

²⁹⁷ Bora, a.g.e., s. 80-88.

²⁹⁸ Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2005, s. 47.

çatışmalar, AT'nin arabuluculuk çalışmalarıyla geçici olarak durmasına rağmen akabinde çatışmalar Hırvatistan'a sıçradı.²⁹⁹

Bosna-Hersek Parlamentosu'nun bağımsızlık ilanından sonra Bosnalı Sırp'lar da Bosna-Hersek'te ayrı bir Sırp Parlamentosu'nun kurulduğunu açıklamışlardır. Hırvat ve Sırp azınlığın haklarının korunmasını öne süren Sırp güçleri Bosna'da çatışmalara girişti.³⁰⁰ Özellikle Türkiye'nin çeşitli uluslararası kuruluşlar nezdinde gerçekleştirdiği girişimler dolayısıyla, başta BM ve AT'nin arabuluculuk çabalarına rağmen herhangi bir başarı elde edilememiştir. Bunun sonucu olarak da savaş başlamış oldu. Bosna'da diğer güç odaklarının da müdahil olduğu savaş sırasında binlerce kişi hayatını kaybetti. 1995 yılında imzalanan Dayton Andlaşması ile bölgede çatışmalar sona erdirilmiş ve kısmi barış ortamı tesis edilmişti.³⁰¹

Başta AB olmak üzere Batılı büyük güçlerin hepsi, ideolojik, dinsel, kültürel, vb. nedenler ile farklı çıkar ilişkileri sebebiyle bu ülkeler harekete geçememişlerdir.³⁰² AB'nin bu türden bir uluslararası uyuşmazlığa müdahale etmede yetersiz kalması, uluslararası toplumun hareket edememesi, BM Güvenlik Konseyi'nin etkin bir şekilde uygulanabilir kararlar alamaması gibi bazı faktörler, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde şiddetin yok edilmemesi sonucunu doğurmuştur.

---

²⁹⁹ Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan ettikleri tarih olan 25 Haziran 1991, Yugoslavya bunalımının uluslararası bir tarih sayıldığı tarih sayılabilir. Zira o ana kadar Yugoslavya'daki bunalım, Yugoslavya'nın kendi iç meselesi olarak mütalaa edilirken, Sırbistan'ın 27 Haziran günü artık bütünüyle Sırp'ların denetimindeki Yugoslav Federal Ordusu eliyle Slovenya'ya ve ardından Hırvatistan'a müdahalesi uluslararası kuruluşların bu olaya müdahalesine yol açtı. Kut, a.g.e., s. 48.

³⁰⁰ AT'nin Lüksemburg'da Bosna-Hersek'in tanınması yolunda karar tesis ettiği gün, Sırp'lar Saraybosna'ya ilk hava saldırısını gerçekleştirdiler. Kut, a.g.e., s. 57.

³⁰¹ Dayton Andlaşması'nın tam metni için bkz. İsmail Soysal- Şule Kut, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990-1996**, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı – OBİV, Birinci Baskı, Mart 1997, s.167-298.

³⁰² İrfan Kaya Ülger, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990'lı Yıllar*, **21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Derleyen: İdris Bal, İstanbul: Alfa Yayınları, Birinci Basım, Kasım 2001, s.185-200.

Bosna olayında Batı'nın sorumluluğunu anlatırken belirtmek gerekir ki, Batı dünyası homojen bir topluluğu ifade etmemektedir. ABD ve AB, her ne kadar birçok alanda birlikte hareket etse ve Avrupa kıtası içerisinde birçok devletle ittifak ilişkisi içerisinde olsa da, özellikle askeri ve güvenlik konularındaki yaklaşımlarda farklı görüşlere sahiptirler.³⁰³ ABD'nin bölgesel ve uluslararası sorunlara çözüm getirme konusunda tek askeri gücü teşkil ettiği bu dönemde AB, Balkanlardaki anlaşmazlıkların çözümünde tek başına etkin olamamıştır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi, AB bütünleşik bir kutbu işaret etmemektedir. AB, hali hazırda kendi bölgesel bütünleşme hamlesini de doğru dürüst gerçekleştirebilmiş değildir.

AB'nin kritik bir konuda ortak bir politika oluşturması, genelde büyük bir üye devletin zorlaması veya bastırmasıyla kararlaştırılmaktadır. Bu şekilde tesis edilen kararlarda sözkonusu devletin garantörlüğünde olduğu ve diğer devletler bu konuda etkin olmadıkları için ortaya konan politikanın "ortaklığı" sorgulanmaktadır. Öte yandan AB'nin herhangi bir uluslararası uyuşmazlığın çözümüne yönelik olarak Birlik halinde aldığı kararların kapsamı da ayrı bir tartışma konusudur. Barış ve demokrasiye yönelik, üstelik kendi kıtası içerisinde gerçekleştirilen şiddet eylemlerine ses çıkaramaması veya bu konuda etkin bir karar tesis edememesi veya bu kararın içeriğinin doldurulamaması nedenleriyle AB, Balkanlardaki sorunun çözümünde faal olma şansını yitirmiştir.

Diğer taraftan Avrupalı devletlerin bölgedeki halklarla tarihsel bağlarının bulunması da AB'nin burada aktif bir güç olma şansını ortadan kaldırmıştır. Kanımızca AB'nin bu türden bir uluslararası sorunun çözümüne yönelik tüm üyelerin mutabakatıyla girişebilmesi için sorunun kıtanın çok uzağında gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu seferde bir önceki bölümde anlatılmaya çalışılan imkanların kullanımı konusundaki zorluklar devreye girecektir. Görüldüğü gibi AB'nin herhangi bir uluslararası soruna müdahil olabilmesi için tüm gerekli kurumsal düzenlemeler olmadığı gibi bu konuda devletlerin ortaya koyduğu bir irade de bulunmamaktadır.

---

³⁰³ Kut, a.g.e., s. 182-184.

2. Yugoslavya Krizi Sırasında AB'nin Tutumu

Devletlerin egemenlik yetkilerinden feragat etmediği bir alan olan ODGP, klasik işbirliği metodu ile vücuda getirilmiştir. AB'nin bir çok alanda bütünleşmeye ve işbirliğini derinleştirmeye başladığı düşünüldüğünde bu alan düzenlemelerinin devletlerin tekelinde kalması ve Birlik organlarına devredilmemesi AB için yol ayrımı anlamına gelmektedir. AB bundan sonra ya mevcut üyeler arasında siyasi bütünleşmenin daha da derinleştirilmesi, öte yandan işbirliği alanlarının daha da artırılması ile yeni üyeler kabul ederek maksimum sınırlara ulaşılması gibi bir seçeneği karşısında bulunmaktadır. Türkiye'nin yarım asırdır üye olmak için çabaladığı, dağılan Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'nden Slovenya'nın dahil olduğu, öte yandan Hırvatistan'ın üyelik müzakerelerine bağladığı, Makedonya, Sırbistan ve Bosna-Hersek'in de sürece dahil edilmeleri yönünde niyetlerin beyan edildiği bir ortamda Birliğin ne derece bütünleşeceği soru işaretidir. Kanımızca AB, maksimum sınırlara ulaşarak bazı alanlarda uluslarüstü, bazı alanlarda ise klasik işbirliğine dayalı bir birlik olma istenci içerisindedir.

Yugoslavya İç Savaşı, AB'nin savunma ve güvenlik alanındaki operasyonel gücünü ölçmesi bakımından yeni bir fırsat doğurmuştur. AB'nin Yugoslavya'daki krizin sonuçlanmasına ilişkin ilk yaklaşımı ekonomik anlamda 'havuç-sopa' taktiği olmuştur. AB savaşı taraflara, savaşın barışçıl bir şekilde sona ermesi durumunda mali yardım yapabileceğinin sinyalini vermiş; daha sonra da bu kartı yaptırım olarak uygulama niyeti içerisine girmiştir. Ancak AB'nin başlangıçtaki niyetinin Yugoslavya'nın bütünlüğünden yana olduğu söylenebilir.³⁰⁴

AB'nin mevcut, geçmiş ve gelecek dönem başkanlarından oluşan AB Troykası Haziran 1991'de toplanarak Yugoslavya'daki krizin sona erdirilmesine ilişkin Üç Nokta

---

³⁰⁴ Kerem Batır, *War in the Balkans: Humanitarian Intervention and Beyond*, **Europeanisation of South-Eastern Europe**, Editör: Haluk Kabaalioglu, Muzaffer Dartan, M. Sait Akman, Çiğdem Nas, Marmara University Publication No: 729, April-2005, ss. 261-276.

Planını açıklamışlardır. Buna göre bölgede şiddetin bir an önce durdurulması, üç aylık bir süre için ilan edilen bağımsızlıkların uygulanmasının durdurulması ve orduların kışlarına geri dönmesi çağrısı yapılmıştır.³⁰⁵

Daha sonra toplanan AB, olaylar karşısındaki endişelerini dile getirmiş ve tarafları diyalog yoluyla çözüm aramaya davet etmiştir. BM Güvenlik Konseyi ise 25.09.1991 tarihli 713 sayılı kararı³⁰⁶ ile Yugoslavya'ya askeri donanım ve silah sevkiyatı ambargosunun konulmasını kabul etmiştir.³⁰⁷

Ekim 1991'de Lord Carrington ile Hollanda Dışişleri Bakanı Hans van den Broek, Yugoslav cumhuriyetleri arasındaki mevcut sınırları muhafaza eden ancak daha gevşek bir yönetim formülü sunmuşlardır.³⁰⁸ Sırbistan haricindeki tüm devletlerin kabul ettiği öneri uygulamaya konulamamıştır.

AB üyeleri 19 Haziran 1992 tarihli toplantısında Yugoslavya'daki krizle ilgili bir deklarasyon yayınlamıştır.³⁰⁹ Bu deklarasyonun 2. paragrafı, Bosna halkına acilen insani yardım yapılmasını istemiştir.³¹⁰ 8 Haziran 2006 tarihli ve 758 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı³¹¹ uçuş yasağı getirilen bölgeleri belirlemiştir.

---

³⁰⁵ Batır, a.g.m., s. 263.

³⁰⁶ Bu kararın İngilizce metni için bkz.

<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/49/IMG/NR059649.pdf?OpenElement>

07.07.2006.

³⁰⁷ Reçber, Batı Avrupa Birliği'nin Evrensel..., a.g.m., s. 250-251.

³⁰⁸ <http://sca.lib.liv.ac.uk/collections/owen/boda/ecco2.pdf> 10.06.2010.

³⁰⁹ Bu deklarasyonun tam metnine <http://www.weu.int/documents/920619cenen.pdf> adresinden ulaşılabilir.

³¹⁰ İsmail Soysal, *Günümüzde Balkanlar ve Türkiye'nin Tutumu*, **Balkanlar**, İstanbul: Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1993, s.179-196.

³¹¹ Bu kararın İngilizce tam metni için bkz. <http://daccess->

[ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/758%20\(1992\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/758%20(1992)&Lang=E&Area=RESOLUTION)

07.07.2006.

Öte yandan AB, BM Güvenlik Konseyi'nin 18.08.1992 tarih ve 770 sayılı kararına istinaden³¹² Adriyatik'te sahil koruma görevi üstlenmiştir. İnsani yardım ve yardım konvoylarının korunması konusunda sorumluluk üstlenecek makam olarak BM'nin gösterilmiş, ancak BM'nin olası bu tür operasyonlarına gereken desteği sağlayacakları bildirilmiştir.

AB, Yugoslavya'da meydana gelen kriz ortamı ve savaş haline gerekli müdahaleyi yapamamıştır. Kendi kıtasında gerçekleşen şiddet olayları karşısında etkisiz kalınması, AB'nin askeri ve güvenlik kapasitesini arttırması gereğini göstermiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin 776 sayılı kararına³¹³ istinaden UNPROFOR'a (United Nations Protection Forces – Birleşmiş Milletler Koruma Gücü)³¹⁴ askeri güç tedarik eden AB üyesi altı devlet, BM'nin 787 sayılı kararla³¹⁵ yaptığı çağrıya istinaden istinaden Adriyatik Denizi'ne askeri güçlerini göndermek suretiyle denetleme görevini üstlenmişlerdir. Ancak burada NATO ve AB'nin operasyonlarının birleştirilmesinin en önemli nedeni, hiç kuşkusuz ki bu iki örgütün üyelerinin büyük bir kısmının aynı olmasıdır. NATO'nun Atlantik ötesindeki üyeleri, BAB'nin üyeleri değildir ve bu üyeler

---

³¹² Bu kararın İngilizce tam metni için bkz. [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/770%20\(1992\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/770%20(1992)&Lang=E&Area=UNDOC) 07.07.2006.

³¹³ Bu kararın İngilizce tam metni için bkz. [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/776%20\(1992\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/776%20(1992)&Lang=E&Area=UNDOC) 07.07.2006.

³¹⁴ BM Koruma Gücü hakkında bilgi için bkz. http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprof_p.htm 07.07.2006; <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/history.html> 07.07.2006; <http://www.gmu.edu/departments/t-po/resource-bk/mission/unprofor.html> 07.07.2006; Ülkü Demirtürk Demirdöğen, *Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu 1946-1996*, <http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/Sayi11/15demirdoggen.pdf#search=%22787%20say%C4%B1%C4%B1%20BM%20g%C3%BCvenlik%20konseyi%20karar%C4%B1%22> 07.07.2006.

³¹⁵ Bu kararın İngilizce tam metni için bkz. <http://daccess-ods.un.org/TMP/1400005.html> 07.07.2006; <http://www.asam.org.tr/belgeler/787.pdf> 07.07.2006.

(ABD ve Kanada ile Türkiye) NATO'nun esas kapasitesini oluşturmaktadır.³¹⁶ Diğer taraftan bölgeye yönelik silah ambargosunun denetlenmesine ilişkin Tuna Nehri üzerindeki görev üstlenilmiştir.

1998 Saint-Malo Zirvesi'nde³¹⁷ ve 1999 Washington Zirvesi'nde AGSK'nın NATO bünyesinde tutulması ile hem BAB'ın desteklenmesi hem de NATO'nun gelecekteki çıkarlarıyla uyumlu hale getirilmesi konusunda bir fikir birliği sözkonusu olmuştur.³¹⁸ Bu şekilde hem Avrupa'nın teknolojik açıklarını kapaması için bir fırsat oluşturulmuş hem de NATO, Avrupa üzerinde denetim imkanını yakalamış ve olaylar karşısında bağımsız kalma olasılığını da elde etmiştir.

---

³¹⁶ NATO'nun en büyük iki ordusuna sahip olan ABD ve Türkiye, BAB üyesi değildir. Bu iki devlet NATO'nun hareket kabiliyetine sahiptir ve BAB bünyesinde üye olan İngiltere, Fransa ve İtalya haricinde operasyonel niteliklere sahip bir ordu bulunmamaktadır. Bahsi geçen bu devletlerin birbirleriyle tam olarak uzlaşma halinde olduklarını söylemek güçtür. Kaldı ki 1960'lardan bu yana NATO'nun askeri kanadından çekilen Fransa ve ABD'nin sıkı müttefiki pozisyonunda bulunan İngiltere'nin fikir birliğinin sağlanacağı operasyonlarda usul konularında anlaşmazlıklar çıkması muhtemeldir. Bu durumun örneklerine Yugoslavya örneğinde de rastlanmıştır. Öte yandan NATO'nun askeri kapasitesinin kullanılmadığı durumlarda BAB üyelerinin askeri potansiyeli oldukça düşüktür. Bu nedenle BAB, gerçekleştireceği askeri operasyonlarda NATO imkan ve yeteneklerine muhtaç durumdadır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, Batı Avrupa Birliği'nin Uluslararası..., a.g.m., 99-100; Güney, a.g.m., s.72-76; Erdem, a.g.m., s.205-206; Ergüvenç, a.g.m., 72-77; İlder Türkmen, *Güvenlik, Ekonomi ve Dış Politika, Foreign Policy*, Türkiye Baskısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Mart-Nisan 2001, s.58-65; Gökhan Bacık, *Türkiye ve Avrupa: Yeni Dönem Yeni Model, Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı:4, Kış 1999, s. 294-204.

³¹⁷ Saint-Malo Deklarasyonu'nun İngilizce tam metni için bkz. <http://www.atlanticcommunity.org/Saint-Malo%20Declaration%20Text.html> 09.07.2006.

³¹⁸ NATO'nun etkin üyelerinden olan Türkiye'nin de bu kararların alınması sırasında olumlu oyunun alınması sözkonusudur. Zira klasik devletler arası işbirliğine uygun olarak kurulan NATO'da kararlar oybirliğiyle alınmaktadır. AGSK konusunda NATO'nun onay vermesi için Türkiye'nin de olumlu oyu gerekmektedir. Bu konuda Türkiye'nin şartları ve anlaşma süreci hakkında bkz. Güney, a.g.m., s.68-76; Meltem Müftüler Baç, *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1.Baskı, Eylül-2001, s.181-198; Kemal Derviş, Daniel Gros, Michael Emerson, Sinan Ülgen, *Çağdaş Türkiye'nin Avrupa Dönüşümü*, İstanbul: Doğan Kitap, 2.Baskı, Aralık-2004, s.63, 77; Özdal-Genç, a.g.e., s.169-215.

Aynı yıl gerçekleştirilen Köln Zirvesi'nde BAB'ın feshedilerek AB içerisine alınması kararı alınmıştır.³¹⁹ AB'nin Haziran 2000'de gerçekleştirilen Feira Zirvesi sonucunda BAB'ın tamamen devreden çıkarılarak bundan sonra AB'nin güvenlik ve savunma işlevinin AB Konseyi bünyesinde oluşturulması kabul edilmiştir. Bu toplantıda ayrıca kriz bölgelerine müdahale etmek amacıyla 5000 kişilik bir polis birliği oluşturulması karara bağlanmıştır.

2000 yılındaki Nice Zirvesi'nde AB, NATO'dan *bağımsız değil ama özerk* bir Avrupa "Acil Müdahale Gücü" oluşturulması kararlaştırılmıştır.³²⁰ Türkiye'nin NATO'nun imkan ve kabiliyetlerine sürekli erişimi veto etme olasılığı karşısında taraflar arasındaki görüşmeler Laeken Zirvesi'ne kadar devam etmiş ve sonuç itibarıyla Ankara Mutabakatı ile çözüme kavuşmuştur.³²¹ Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararlarla AB ve NATO arasında anlaşmaya varılmış ve AB'nin düzenleyeceği operasyonlarda NATO'nun planlama ve lojistik imkanlarına erişimine onay verilmiştir.³²² Bu husus, AB'nin Bosna ve Makedonya'daki operasyonunda gözle görülür bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır.

AB, Bosna-Hersek'teki Mostar şehrinin idaresinin istikrara kavuşturulması amacıyla, polis gücü ve özellikle sağlık alanında bazı hayati lojistik fonksiyonların iyileştirilmesi olanaklarının araştırılması istemiştir.³²³ AB, barışı, etnik grupların bir

---

³¹⁹ Güney, a.g.m., s. 70.

³²⁰ Türkiye ise bu gücün karar değil, danışma mekanizmasına dahil edilmiştir. **Güncel Haber**, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Özel Sayısı*, Şubat-Mart 2003 sayısı, <http://www.deltur.cec.eu.int/GH30-ek.pdf#search=%22bab%20feshedildi%22> 10.07.2006.

³²¹ <http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=10&prnId=13&hnd=1&ord=12&docId=323&fop=0> 15.07.2006.

³²² <http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=10&prnId=13&hnd=1&ord=12&docId=323&fop=0> 15.07.2006.

³²³ Reçber, *Batı Avrupa Birliği'nin Evrensel...*, a.g.m., s. 265; http://www.abhaber.com/belgeler/blg_00056.asp 05.07.2006; <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/politika.html> 05.07.2006; <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/turkish/foreword.html> 05.07.2006.

arada yaşamalarını ve şehrin yeniden inşasını desteklemek için uluslararası anlaşmalar çerçevesinde (70.000 kadar bir nüfusu olan) Bosna'daki Mostar şehrinin idaresini üstlenmiştir.

Son olarak 1997 yılı başlarında Arnavutluk'taki ekonomik durum nedeniyle bölgede iç karışıklık sorunu yaşayan³²⁴ Arnavutluk hükümetinin ayaklanmayı bastıramaması, çatışma bölgesinden kaçmaya çalışan halkın İtalya ve Yunanistan sınırına doğru kaçmaya başlaması sonucu AB, mevcut gelişmelerden endişe etmeye başlamıştır. Yeni kurulan hükümetin başbakanı, kamusal düzenin yeniden tesisi için uluslararası bir askeri müdahalenin yapılmasını istemiştir.³²⁵ Ancak ne NATO ne de AB-BAB tarafında tesis herhangi bir karar sözkonusu olmamıştır.

3. Kosova'da Durum

Balkanlardaki mevcut duruma ulaşılması üç uluslararası andlaşmaya bağlı bir şekilde gerçekleşmiştir: Bosna'daki savaşı sona erdiren 1995 tarihli Dayton Andlaşması, Rambouiller görüşmeleri ve Kosova'nın geleceğine yönelik karar veren 1999 tarihli 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı³²⁶, Makedonya'da etnik anlaşmazlıklara son veren 2001 tarihli Ohrid Andlaşması. Yugoslavya'nın Sırbistan-Karadağ'a dönüşmesini saplayan Mart 2002 tarihli Belgrad Andlaşması da bu kapsamda sayılabilir.³²⁷

---

³²⁴ <http://www.weu.int/documents/940509en.pdf> 15.06.2006.

³²⁵ <http://www.revolutionarydemocracy.org/Turkish/albaniaturk.htm> 15.07.2006;

<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2006/06/19/reportage-01>

15.07.2006;

<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2006/06/19/reportage-01>

15.07.2006.

³²⁶ Kararın İngilizce orijinal metni için bkz. [http://daccess-](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1244%20(1999)&Lang=E&Area=UNDOC)

[ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1244%20\(1999\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1244%20(1999)&Lang=E&Area=UNDOC) 25.12.2006.

³²⁷ Dimitrios Triantaphyllou, *Balkans Today: The EU and the Region*, **Marmara Journal of European Studies**, Vol. 10, No: 2, 2002, ss. 65-82.

1998 sonrası dönemde Balkanların en hareketli bölgesi olan Kosova'nın bugün düğümlendiği nokta, statü sorunudur. Ülkede hemen her alanda süren istikrarsızlık, statü sorunuyla ilişkilendirilebilir. Meseleyi anlayabilmek için Kosova'nın Osmanlı'nın son döneminden itibaren statüsünün değerlendirilmesi zorunludur. Kosova II. Mahmut (1808-39) ve Sultan Abdülaziz (1861-76) dönemleri arasında Manastır ve Sofya vilayetlerine bağlanmıştır. Berlin Anlaşması'yla Osmanlı yönetiminde kalmaya devam eden Kosova, merkezi Priştina olmak üzere Kosova vilayeti adı ile anılmıştır. Bu dönemde Kosova'nın yüzölçümü 22.900 km²'dir. Balkanlarda hızla gelişen ve Osmanlı'yı sona doğru götüren milliyetçi hareketlenmelerden Arnavutların da etkilenmesi doğal bir süreçtir. Balkan coğrafyasında daha çok "hami devletlerin" destekleriyle ortaya çıkan ülkelerin Arnavutların yaşadıkları coğrafyaları paylaşma isteklerine karşın 20 Haziran 1878 tarihinde Prizren Birliği kurulmuştur. Birlik, Osmanlı sınırları içerisindeki Arnavutlara özerklik verilmesini talep etmiş fakat bütünlüklü bir yapı arz etmediğinden başarılı olamamıştır. "Büyük Arnavutluk" fikrinin temelleri Prizren Birliği'ne dayandırılmaktadır.

Kosova'nın Osmanlı yönetimindeki durumu Balkan Savaşları sonuna kadar sürmüştür. Bu tarihlerde Arnavutluk'un 28 Kasım 1912'deki bağımsızlığı ile Osmanlı'nın Arnavut toprakları fiilen parçalanmış, 22 Mart 1913 tarihinde ise Londra Sefirler Konferansı ile Arnavut halkının kararı alınmaksızın Kosova, Sırbistan'a bağlanmıştır. Bu anlaşma, I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Versailles Barış Konferansı'nda (1919-20) meşrulaştırılmıştır.

Bu dönemde tek başına bir Kosova sorunu yoktu. Çünkü Kosova bütün Arnavut meselesinin sadece bir parçasıydı. Başka bir deyişle, Kosova 1912 ve 1919-20 yıllarında kendi kimliğini bağımsız bir varlık olarak değil, Arnavut milli devleti projesi içinde aramaktaydı. Merkez üssü Kosova'da bulunan ve Osmanlı meclisinin eski milletvekili Hasan Priştina önderliğinde 1911-12 yıllarında gerçekleştirilen Osmanlı karşıtı isyanlar, bağımsızlık değil özerklik talepleriydi. Ağustos 1912'de Sultan'a yöneltilen ve "Priştina'nın 14 noktası" olarak bilinen siyasi talepler Kosova'nın

bağımsızlığı ile değil, dört Arnavut vilayetinin durumuyla ilgiliydi. Arnavut toprakları parçalanırken bölgelerin etnik karakteri göz önünde bulundurulmadı. Kriter olarak jeopolitik, askerî ve iktisadi çıkarlar alındı ve Arnavutlar adeta kurban edildi. Toprakları Osmanlı'dan kazanılmış ganimet muamelesi gördü. Böylece Kosova, I. Dünya Savaşı sonunda kurulan Sırp-Sloven-Hırvat Krallığı içerisinde yer aldı ve herhangi bir statüye sahip değildi.

Ocak 1929'da başa geçen Kral Alexander Karayorgiyeviç, parlamentoyu ve 1921 Anayasası'nı feshederek yönetime el koydu. Ekim 1929'da Sırp egemenliğini pekiştiren yeni bir anayasa ile devleti "Yugoslavya Krallığı"na dönüştürdü. Eyaletlerin tarihî sınırları kaldırıldı. Kosova bu dönemde Vardarska, Moracska ve Zetska isimli üç il arasında paylaştırıldı.

II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'nın önemli bir bölümü Almanya'nın işgaline uğradı. Sırbistan topraklarında, bir işgal yönetim merkezi oluşturan Almanya, Kosova'yı İtalya'nın işgali altındaki Arnavutluk'a bıraktı. Bu işgal sırasında yaşadıkları baskıya tepki duyan Kosovalı Arnavutlar, Almanya'nın müttefiki olan İtalya yönetimini desteklediler.

II. Dünya Savaşı sırasında, 31 Aralık 1943 – 2 Ocak 1944 tarihleri arasında, Kosova ve Metohia I. Milli Kurtuluş Halk Konseyi tarafından, Bujan Konferansı düzenlendi. 49 kişinin 42'sinin Arnavut olduğu konferansta, Kosovalı Arnavutların Arnavutluk ile birleşmesinin tek yolunun Yugoslavya'nın diğer halklarıyla beraber işgalcilere ve işbirlikçilerine karşı savaşmak olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Arnavutların da diğer halklar gibi kendi kaderlerini tayin haklarının olduğu ve bunun güvencesinin Yugoslavya Milli Kurtuluş Ordusu ve Arnavutluk Milli Kurtuluş Ordusu olduğu da bu konferansta kabul edilmiştir. Diğer müttefikler olan Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'nin de bu kararların garantörü olduğu belirtilmiştir. Yugoslav Partizanlarının savaşın sonlarına doğru, 1945'te bölgeyi ele geçirmesinin ardından Kosova tıpkı Sancak bölgesi gibi Sırp tarafından tekrar işgal edilerek Sırbistan'a bağlı özerk bir il yapıldı. 1955-56 yıllarında geniş bir özerklik isteğiyle

gerçekleştirilen gösteriler İçişleri Bakanı Aleksandre Rankoviç tarafından sert bir biçimde bastırıldı.

1963 yılında yeni anayasa yürürlüğe girdi. Anayasada yeni ülkenin adının “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti” olarak değiştirildiği ilan ediliyor ve Yugoslavya’nın güney Slavların ulusal devleti olmadığı belirtiliyordu. Bu karardan amaç, kendi kendini yöneten federal unsurların oluşturulmasıydı.

1963’teki yeni Anayasanın, cumhuriyetlerin yetkilerini arttırırken özerk bölgeleri daha iyi bir konuma getirdiğini söylemek güçtür. Zira 1963 Anayasası, Kosova’nın özerk statüsünü daha düşük bir düzeye indirmekteydi. Görünüşte Kosova, bu anayasa ile “özerk ilden” “özerk bölge” statüsüne terfi ediyordu, ancak “cumhuriyetlerin kendi inisiyatifleri ile özerk bölge oluşturabileceği” maddesinden hareketle Kosova’nın anayasal statüsü federal düzeyde tamamen ortadan kaldırılıyor ve Sırbistan’ın iç düzenlemelerine bağlanıyordu.

1966-68 yılları arasında Kosova, Arnavutların protesto gösterilerine sahne oldu. Bu olayların ardından Arnavutları yatıştırmak için anayasaya ek maddeler konuldu. Bunlardan biri olan 7. Ek Madde’de, özerk bölgelerin hem Sırbistan’a hem federal yapıya ait olduğu belirtiliyordu ve Kosovalıları her zaman rahatsız etmiş olan “Kosova-Metohija” adının yerine sadece “Kosova” kullanılıyordu. Daha da önemli bir madde, özerk bölgeleri sosyo-politik topluluk olarak tanımlayan 18. Ek madde idi ve bu madde ile aynı zamanda özerk bölgelerin, bir bütün olarak Sırbistan’ı ilgilendiren konular dışında tamamen bir cumhuriyetle aynı işlevleri göreceği belirtiliyordu. Böylece Kosova, federal düzeyde bir hukuki pozisyon kazanmış oluyordu.

Bu ek maddeler 1974 Anayasası ile resmîyet kazandı. 1974 Anayasası, cumhuriyetlere “Yugoslavya Federasyonu’nun kurucu unsurları” statüsünü kazandırırken, Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin kurulduğunu açıklıyordu. 74 Anayasası ile Kosova’ya tanınan bu özerklik sıradan bir özerklik değildi çünkü bölge, cumhuriyetler gibi kendine özgü bir kimliğe kavuşmuştu. Ayrıca kendi anayasasını

hazırlayabileceği gibi, kendi parlamentosuna, kendi mahkemelerine sahip olma hakkını kazanırken, kendi polis gücünü oluşturup okullarını da kurabilecekti. Bölgenin merkez bankası kurma ve vergi toplama hakları da olacaktı. Bu hakların yanı sıra Kosova, federal başkanlık da dahil olmak üzere federasyon organlarında eşit temsil ve oy hakkı elde ediyordu. Ancak federasyondan ayrılma hakkı yoktu.

1980’li yılların ikinci yarısı Yugoslavya’yı uzun yıllar savaşların içerisine sokacak maddi ve manevi zarara uğratacak güçlü Miloşević rüzgarının estiği dönem oldu. 1989 tarihi, Kosova’nın uzun yıllardır bağımsızlık özlemi ile arayışı içerisinde olduğu ve 1974’te önemli bir noktaya getirdiği statüsünün tamamen elinden alınması ve Kosova’nın sıradan bir Sırp bölgesi yapıldığı tarih olmuştur. Aynı tarih, aynı zamanda komünist ideolojinin iflas ettiği tarihtir. Kosovalılar bu dönemde, 28 Aralık 1989 tarihinde, İbrahim Rugova liderliğinde ilk siyasi partileri olan LDK’yı kurmuşlardır. LDK, Kosova’nın Sırbistan’dan ayrılması için gerekli olan altyapıyı oluşturmaya başlamıştır.³²⁸

Kosova Parlamentosu’nun bağımsızlık ilanını, “egemenlik” kavramıyla beraber değerlendirecek ortaya çıkan tabloyu şu şekilde özetleyebiliriz: Yukarıda da belirtildiği üzere Yugoslavya anayasası, Kosova’nın devletin asli bileşenlerinden biri olmadığı ve dolayısıyla da dağılmadan sonra bağımsızlık kazanamayacak gruplar arasında yer alamayacağına hukuki dayanak teşkil ediyordu. Zira Dayton Andlaşması da Kosovalıları sürece dahil etmediği gibi anlaşma metni içerisinde de Kosova hiçbir şekilde zikredilmemiştir. Bunun nedeni olarak uluslararası platformda güç durumda kalan Batı dünyasının acil bir barışa gereksinim duyması ve bu nedenle de Yugoslavya yönetimini zorlayacak ve barış masasından kaldıracabilecek herhangi bir unsurun metne koyulmamasıdır.

---

³²⁸ İbrahim Üstün, *Etnik Savaş Sonrası Türklerin Kosova’da Türklerin Durumu*, Editör: Osman Baymak, **Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova**, Kosova: 2008, Bay Yayınları, 1. Baskı, ss. 18-24.

Burada Batı'nın, kendi prestijini ve belki de günü kurtarmak adına gelecekte ortaya çıkması çok muhtemel Kosova sorununa hiç dokunmaması ve görmezden gelmesi büyük bir taktiksel hata olarak görülmektedir. Zira Kosova sorunu Yugoslavya'daki etnik sorunların baş göstermesinde tetikleyici olmasına rağmen, Kosova'nın asli unsur olarak anayasa metnine alınmamış olması dolayısıyla çözüm aşamasına getirilememiştir. Dağılma sonrasında da bu konuda herhangi bir ilerlemenin olmaması sonucu Batı dünyası, tekrar şiddet eylemleri ortaya çıkana kadar bir girişimde bulunmamıştır.

Kosovalılar kendi bağımsızlıklarını hukuki açıdan bazı gerçeklere dayandırmaktadırlar. Buna göre Yugoslav Anayasası'nın Kosovalılardan onların bağımsız bir devlet yapma hakkını ellerinden alması kabul edilmemektedir. Kosova'nın bağımsızlık talepleri, Komisyonun görüşleri doğrultusunda AT tarafından kabul görmemiştir.³²⁹ Kosova'nın bu tarihte devlet olma vasfını karşılamadığı belirtilmekteydi. 1933 Montevideo Konvansiyonu'na göre, devletlerin uluslararası bir kişilik olarak tanınabilmesi için belli bazı kriterlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar: sürekli bir nüfusa sahip olmak, tanımlanmış sınırlara sahip olmak, bir hükümete sahip olmak ve diğer devletlerle ilişkiye geçebilme kapasitesine sahip olmaktır.³³⁰

Bir devletin açıkça tanınması için ise diğer devletler tarafından tanınır bir nitelikte olmalıdır.³³¹ Kosova'nın bu dönemde ne halkı üzerinde etkin bir denetimi ne de uluslararası bir tanınırlığı vardı. Öte yandan Kosovalıların self-determinasyon hakkını da irdelemek gerekmektedir. Genellikle sömürgecilikten kurtulan halklara uygulanan bu hak, Avrupa içindeki bir halka uygulanmamıştır.³³² Ancak komünist rejim içerisinde azınlık konumunda olan ve şiddete maruz kalarak aktif bir şekilde ayrımcılığa tâbi

---

³²⁹ Taşdemir-Yürür, a.g.e., s. 144.

³³⁰ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/intdip/interam/intam03.htm> 12.10.2006.

³³¹ Pazarıcı, a.g.e., s. 360; Taşdemir-Yürür, a.g.e., s.144.

³³² Öte yandan benzer bir hak Kıbrıs konusunda KKTC'ye de verilmemiş ve fiilen mevcut bir devlet uluslararası anlamda tanınmamıştır.

tutulan Kosova'nın bağımsızlığı bu şekilde gerekçelendirilmektedir. Bu haliyle Kosova'nın bağımsızlığının hukuki gerekçeleri açıklanmıştır.

Yugoslavya'nın dağılıp Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlıklarını kazanmalarıyla beraber Sırbistan ve Karadağ, Voyvodina ve Kosova'yı da içine alan bölgede yeni bir Yugoslavya cumhuriyeti oluşturduklarını ilan etmişlerdir. Bu yeni cumhuriyette Kosovalılara herhangi bir ayrıcalık tanınmamış, otonom yönetim hakları da ellerinden alınmıştır.³³³ Öte yandan yukarıda da ifade edildiği gibi Dayton Anlaşması metninde hiçbir şekilde Kosova'dan bahsedilmemektedir. Batılı devletler, Miloseviç'in bir an önce anlaşmayı imza etmesini sağlamak için Kosova konusunu gündeme getirmemişlerdir. Bu nedenlerle Kosovalılar, bağımsızlıklarını kendilerine göre haklı gerekçelere dayandırmaktadırlar.

3.1. Kosova Sorunu Sırasında AB'nin Rolü

Gerek Yugoslavya krizi esnasında gerekse de Kosova'daki sorun sırasında uluslararası toplumun duyarlılığı konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Krizin başlangıcı aşamasında uluslararası kuruluşlardan çatlak seslerin gelmesi, aynı zamanda şiddetin durdurulmasına yönelik gerekli kararların alınamaması veya alınan bu kararların caydırıcı olmaması eleştiriye tâbi tutulmuştur. Öte yandan konuya yönelik tepkiler genel olarak devletlerin bireysel açıklamalarından ibaret olup kolektif bir tavır geliştirememiştir.

Doğrudan belirtmek gerekir ki gerek Yugoslavya krizi esnasında gerekse de Kosova'daki sorun sırasında uluslararası toplumun duyarlılığı konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Krizin başlangıcı aşamasında uluslararası kuruluşlardan çatlak seslerin gelmesi, aynı zamanda şiddetin durdurulmasına yönelik gerekli kararların alınamaması veya alınan bu kararların caydırıcı olmaması eleştiriye tâbi tutulmuştur. Öte yandan

---

³³³ Enver Hasani, **Kosova Krizi: Hukuki ve Siyasi Boyutu**, Avrasya Dosyası, Sayı 1-2, Cilt 4, İlkbahar-Yaz, 1998, s.s., 121-130, s.,126.

konuya yönelik tepkiler genel olarak devletlerin bireysel açıklamalarından ibaret olup kolektif bir tavır geliştirilememiştir.

Kosova'da sorunun çözülememesi ve Kosova'da Rugova'nın girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine Çlirimtare e Kosoves - UÇK, Sırp noktalarına yönelik silahlı eylemlerine başlamıştır.³³⁴ Ancak sorunun esas uluslararası toplumun gündemine gelmesi, Kosova Temas Grubu olarak bilinen arabulucu ülkelerin (ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya) baskısıyla ve konuyu Avrupa Konseyi, AGİT ve AB gibi uluslararası örgütlerin gündemlerine getirmesiyle sözkonusu olmuştur.

Kosova Kurtuluş Ordusu'nun faaliyetlerini terörist birer eylem olarak algılayan Yugoslavya hükümeti, Kosova'da geniş çaplı askeri harekâtlar düzenlemiştir.³³⁵ BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Mart 1998 tarih ve 1160 sayılı kararında Yugoslavya hükümeti Kosova sorununa diyalog yoluyla bir çözüm bulmaya, bölgedeki şiddet eylemlerini kınamaya, silahlı çözüme yönelik iradelerini terk etmeye; Kosova yönetimi de bölgede gerçekleştirilen tüm terörist eylemleri kınamaya ve silahlı direnişi sona erdirmeye çağırılmıştır. Güvenlik Konseyi bu kararla birlikte bölgede barış ve istikrarı sağlamak için Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne her türlü silah satışını yasaklamıştır.

Aynı zamanda Temas Grubu üyelerinin dışişleri bakanlarının görüşleri çerçevesinde de, onların isteğiyle, Kosova dahil olmak üzere Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne silah ambargosu uygulanmasına karar verilmiştir.³³⁶ Bu karar, BMKA VII. Bölüm düzenlemeleri çerçevesinde hareket edilerek alınmıştır.

---

³³⁴ *Kosova Nereye Gidiyor?* http://www.pusula.tv/modul_haber/tumbolumler_detayli.asp?Gundem=848 14.10.2006; *BM Kontrolindeki Kosova Bağımsızlık Yanlısı Partilere Oy Verdi*, <http://www.media.ankara.edu.tr/akildefteri/yazi.php?yad=3400> 14.10.2006.

³³⁵ Bu dönemde Kosova'da bulunan 391 köye saldırıldığı belirtilmektedir. Gökçen Alpkaya, **NATO Müdahalesi Üzerine**, <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm> 05.10.2006.

³³⁶ Bu kararın İngilizce orijinal metni için bkz. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement> 03.11.2006.

AB de Kosova'daki eylemlere yönelik olarak olumsuz tutum takındıkları ve Kosovalı Arnavutlara yönelik gerçekleştirilen şiddet eylemlerini kınamışlardır.³³⁷ Aynı zamanda AB Bakanlar Konseyi'nin gerçekleştirdiği toplantıda Belgrad yönetimi üzerinde baskı uygulanmasına yönelik fikir birliğine varılmıştır.³³⁸

Bölgede krizin baş göstermesinden sonra AB, konuya yönelik zirve sonuç bildirgelerinde bazı yaklaşımlar sergilemiştir. AB Konseyi'nin *Haziran 1996 Floransa Zirvesi*'nde Yugoslavya'daki soruna yönelik bir deklarasyon yayımlanmıştır.³³⁹ Buna göre Bosna Hersek'teki Barış Andlaşmasının altı aylık uygulanmasından duyulan memnuniyetin yanı sıra diğer uluslararası kurumların ve özellikle AB ve üyelerin barışa yönelik katkılarına vurgu yapılmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği yapılması ve mültecilerin bölgeye dönüşüne kolaylık gösterilmesine ilişkin bir bildiri yapılmıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 23.09.1998 tarihinde tesis ettiği 1199 sayılı karar ile Kosova'daki sivil kayıpların ve 230 binden fazla kişinin evsiz kaldığının altı çizilmiş, güç kullanımının bir sonucu olarak Arnavutluk başta olmak üzere Bosna-Hersek ve diğer Avrupa ülkelerine göç edildiğinin ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin raporlarına göre göçmenlerin büyük kısmının barınma ve diğer temel ihtiyaçlarını

---

³³⁷ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/06286-R1E8.htm

06.11.2006.

³³⁸ Bu karar, silah ambargosu, iç baskı ve terörizmde kullanılacak ekipmanların tedarik edilmesine yönelik olumsuz tutum sergilenmesi, ihracat kredilerinin durdurulması, Kosova'daki güvenlik konusunda sorumluluğu olan Sırp yetkililerin vize başvurularının reddedilmesi gibi önlemleri içermektedir.

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/06892X8.doc.htm 06.11.2006;

ayrıca vize konusundaki "kara liste" için bkz.

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/06025.en0.html 06.11.2006.

³³⁹ Bu deklarasyonun tam metni için bkz.

<http://www2.dpt.gov.tr/abigm/abtb/Zirveler/1996%20Florence%2021-22%20Haziran.htm#yugo>

10.06.2010.

karşılayamadığı bildirilmiştir.³⁴⁰ Yugoslav hükümetinin bölgede barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturduğunu ortaya koyan bu karar, Yugoslav Federal Cumhuriyeti ve Kosova Liderliğini gerekli tüm önlemleri alması ve karşılıklı diyalog geliştirmesi yönünde bir baskı uygulamıştır. Her iki tarafın da yaşanacak insani felaketi önlemek için gerekli tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir. Böylece taraflar önkoşulsuz olarak derhal ateşkes sağlamaya çağırılmıştır. Burada daha önce alınan 1160 sayılı karara atıfta bulunularak siyasi çözüm yolundaki tedbir istemi yinelenmiştir. Öte yandan uluslararası kuruluşların ve diğer devletlerin temsilcilerinin Kosova'daki durumu gözlemlemek için bölgeye girmelerinin hiçbir şekilde engellenmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu çerçevede Kosova Diplomatik Gözlem Komisyonu'nun kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kararın akabinde de NATO, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne güç kullanma tehdidinde bulunmuştur.

1996'daki *Dublin Zirvesi*'nde ise AB Konseyi, Bosna Hersek sorununun çözümüne yönelik Paris Barış Andlaşması'nın uygulanmasından duyduğu memnuniyeti ve bu barış ortamının tüm eski Yugoslavya sınırlarına yayılması yönündeki arzusunu beyan etmiştir. Mültecilerin geri dönüşleriyle ilgili olarak AB'nin BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla çalışma iradesi ortaya konulmuştur. AB'nin bölgedeki barış, uzlaşma ve istikrar ortamının tesisine yönelik Mostar'daki AB Yönetimi ve atadığı özel elçinin çabaları aracılığıyla ortaya koyduğu etkin yöntemler tekrar dile getirilmiştir. Bölgede şiddet kullanımından kaçınılması çağrısının yanı sıra Yugoslavya Federal Cumhuriyet içerisindeki Kosova'ya daha geniş bir otonomi verilmesine yönelik koşulların tesis edilmesi gereği vurgulanmıştır.³⁴¹

---

³⁴⁰ Bu kararın İngilizce orijinal metni için bkz.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement> 03.11.2006.

³⁴¹ Avrupa Konseyi'nin Eski Yugoslavya konulu deklarasyonu için bkz.

http://www.europarl.europa.eu/summits/dub2_en.htm#annex3 10.06.2010.

Kriz devam ederken NATO'nun gerçekleştirdiği toplantılarda Kosova sorununun ele alınması ve Sırp yönetiminin soruna acil çözüm bulunması için azami çaba sarf etmesine yönelik yönlendirmeleri sonucu NATO;

- uluslararası toplumun yanıtı olarak krizin barışçıl çözümüne destek vermek,
- ve Arnavutluk ve Makedonya başta olmak üzere komşu ülkelerdeki barış ve istikrarın korunmasına destek vermek amacıyla, askeri önlemlere varan tedbirleri uygulamaya koymaya karar vermiştir.³⁴²

*1997 Amsterdam Zirvesi'*nde AB Konseyi, bölgede temel hak ve özgürlüklere yönelik saygı ile demokrasinin gelişim sürecinin yavaşlığından duyulan rahatsızlığın yanı sıra AB-Eski Yugoslavya Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin Kosova konusuyla da ilintili olduğunu vurgulamıştır. Kosova'da insan haklarına ve daha geniş otonominin tesisinin gerekliliği üzerinde tekrar durulmuştur.³⁴³

AB Konseyi'nin *Haziran 1998'de Cardiff*'te yaptığı toplantı sonrasında Kosova konusunda bir deklarasyon yayınlanmıştır. Deklarasyonda Belgrad yönetimini siyasi doktrininin Sırp güvenlik güçleri tarafından gelişigüzel şiddet kullanılarak empoze edilmesi çabaları şiddetle kınanmıştır. Öte yandan kendi yurttaşları üzerinde askeri saldırı gerçekleştiren bir devletin Avrupa'da yeri olmadığını altı çizilerek Slobodan Miloseviç'in sorumluluğuna atıfta bulunulmuştur.³⁴⁴

Cardiff Deklarasyonu'nda Yugoslavya Devlet Başkanından dört öncelikli alanda harekete geçmesi istenmiştir:³⁴⁵

---

³⁴² <http://www.nato.int/kosovo/history.htm> 05.11.2006.

³⁴³ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0006.htm 10.06.2010.

³⁴⁴ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf 10.06.2010.

³⁴⁵ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf 10.06.2010.

- Güvenlik güçlerinin sivil halkı etkileyen her türlü operasyonlarının sona erdirilmesi ve güvenlik birimlerinin sivillere yönelik baskı aracı olarak kullanımından vazgeçilmesi;
- Kosova'da etkin ve devamlı bir uluslararası izlemeye izin verilmesi;
- Mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin evlerine dönüşlerine ilişkin tam bir hakka kavuşması ve uluslararası insani organizasyonların engelsiz erişimi;
- Kosova Arnavut Liderliğiyle politik diyalogun hızlı bir şekilde tesis edilmesi.

AB yine aynı deklarasyonda bu sayılan hususlarda herhangi olumlu bir adım atılmaması durumunda uluslararası toplumun, bölgede barış ve güvenliğin tesisine yönelik baskısının artacağı dillendirilmiştir. Yugoslav hava sahasının her türlü trafiğe kapatılması da dahil olmak üzere bir dizi yaptırımlar yürürlüğe sokulmuştur. Ayrıca AB, tarafları karşılıklı güven artırıcı önlemlerin ve Kosova'nın yeni statüsünün de ele alınacağı uluslararası katılımlı bir konferansa davet etmiştir. Kosova'nın bağımsızlığına karşı olduğunu ancak Kosova'ya Yugoslavya çatısı altında daha geniş bir otonomi verilmesini isteyen AB, tansiyonun düşürülmesi durumunda Kosova Arnavut tarafını da şiddetin derhal durdurulmasına çağırmıştır. Aynı zamanda Rugova önderliğindeki yönetimin barışçıl çabalarına karşın, Kosova yönetiminin yaşanan şiddet olayları ile terörist faaliyetlerin net bir dille reddedilmesi çağrısını da yapmıştır. AB, Kosova'daki şiddet yanlısı gruplara yönelik para ve silah akışının durdurulması için üzerine düşen görevi gerçekleştireceğini de beyan etmiştir. Komşu ülkeler de kendi bölgelerinin Kosovalı silahlı güçlerin faaliyet alanı haline gelmemesi konusunda duyarlı olmaya çağırmıştır. Ayrıca Miloseviç'in, özel elçi olarak atanan Felipe Gonzalez'e de bir an önce yanıt vermesi gerektiği hatırlatılmıştır.

Burada da görülmektedir ki AB, şiddetin en yoğun olduğu dönemde savaşı tarafları itidalli davranmaya ve şiddetten kaçınmaya davet etmiştir. Bölgede barış ve güvenliğin tesis edilmesi için karşılıklı güven artırıcı önlemlerin uygulamaya konulması ve buna istinaden uluslararası katılımlı bir konferansın gerçekleştirilmesi çağrısında da bulunmuştur. Tarafların barışçıl davranışlara yanaşmaması durumunda ise ekonomik yaptırım uygulama ve hava sahasının kapatılması gibi bir takım müeyyideleri

uygulama tehdidinde bulunmuştur. Ancak AB'nin bu çağrılarının ne kadar dikkate alındığını ise farklı bir kategoride incelemek gerekmektedir. Kanımızca AB'nin kendi bölgesinde gerçekleşen uluslararası barış ve güvenliği zedeleyici bu türden bir şiddet eylemine yönelik daha etkin müdahale etmesi gerekirdi. Bununla beraber AB'nin bu türden etkin ve caydırıcı kararlar tesis etmesi, devletlerin egemenlik yetkilerinden vazgeçme konusundaki isteksizlikleri nedeniyle mümkün olamamıştır. Kaldı ki bu türden bir karar alınsa bile, bu kararın uygulamaya konulması sırasında karşılaşılabilecek pratik sorunlar burada göz ardı edilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin 24 Ekim 1998 tarihli 1203 sayılı kararında, Kosova sorununun barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğu, şiddet eylemlerinin tamamıyla kınandığı, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin egemenlik ve bölgesel bütünlüğünün tekrar teyit edildiği ve Kosova krizinin çözümsüzlüğü bölgede bir tehdit olarak algılandığı belirtilmektedir.³⁴⁶ Daha önceki kararların altının çizildiği bu kararda, Kosova'daki durumun barış ve güvenlik için oluşturduğu tehdidin artışından da bahsedilmektedir. Yine aynı kararda Yugoslavya'nın NATO ve AGİT ile yaptığı anlaşmaların desteklendiği ifade edilmektedir.³⁴⁷ AGİT Kosova Denetleme Misyonu'nun (*Kosovo Verification Mission*) kurulmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra sözkonusu karara göre NATO tarafından bir "hava izleme misyonu" kurulacaktır.

BM'nin tesis ettiği tüm bu kararlarda Temas Grubu ve AGİT gibi uluslararası örgütlerin öne çıkarıldığı, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin göz önünde bulundurulduğu, alınan kararların BMKA'nın ilgili bölüm düzenlemeleri çerçevesinde tesis edildiği görülmektedir. Öte yandan bu kararlara göre

---

³⁴⁶ Bu kararın İngilizce original metni için bkz. [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1203%20\(1998\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1203%20(1998)&Lang=E&Area=UNDOC) 05.11.2006; <http://www.nato.int/kosovo/docu/u981024a.htm> 05.11.2006.

³⁴⁷ AGİT ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasındaki Kosova Denetim Misyonu konulu anlaşma metni için bkz. <http://www.osce.org/item/22063.html> 05.11.2006, ayrıca NATO ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasındaki anlaşmaya istinaden NATO Genel Sekreteri'nin yaptığı konuşmanın İngilizce tam metni için bkz. <http://www.nato.int/docu/speech/1998/s981027a.htm> 05.11.2006.

BM Güvenlik Konseyi herhangi bir devlete, devletler grubuna veya uluslararası kuruluşa güç kullanma yetkisi vermemiştir. Buna göre BM'nin buraya kadar almış olduğu kararların caydırıcılıktan uzak ve sorunun barışçıl yollardan çözümüne yönelik olduğu, aynı zamanda uygulama bakımından da denetlenebilir olmadığı söylenebilir.

1998 Viyana Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde ise AB Konseyi, Kosova sorununun tarafları, BM Güvenlik Konseyi'nin 1160, 1199, 1203 ve 1207 numaralı kararlarına tam olarak uymaya çağırmıştır. Öte yandan AB, bölgedeki politik yapıyı desteklemeye, insani çabalara katkı koymaya ve taraflar uzlaşmaya varır varmaz Kosova'nın yeniden inşasına yardımcı olmaya yönelik taahhütlerini yinelemiştir.³⁴⁸ Öte yandan AB, Makedonya yönetimini de etnik gruplar arasında işbirliğinin artırılması konusunda girişimlerde bulunmaya davet etmiştir. Bölgede barış ve demokrasinin gelişmesine yönelik irade ve isteğini tekrar ortaya koyan AB, ekonomik kartları oynamaya devam etmiştir.

BM'nin Kosova sorunuyla ilgili olarak tesis ettiği kararlardan başka, Fransa'da toplanan Rambouillet Konferansı'nda bazı kararlar alınmıştır. 6 Şubat 1999 yılında Paris yakınlarındaki Rambouillet Şatosu'nda toplanan konferansta, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin dağılıp sürecinin yönetilmesi, uluslararası aktörlerin rollerindeki değişim, uluslararası sistemin temel değerleri üzerinde mücadele ve uluslararası ilişkilerde tehdit ya da güç kullanımının meşruluğu gibi konular tartışılmıştır.

Rambouillet Konferansı'na katılan ülkelerden ABD'nin düşüncesi, sorunun çözümünün NATO'ya havalesinin sağlanmasıdır. BM Güvenlik Konseyi'nin sürecin dışında tutularak kararın alınmasını kendisinin daha etkin olduğu bir uluslararası kuruluşa havale etmek istemektedir. Rusya'nın yaklaşımı ise, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, müdahalenin engellenmesinin imkansızlığı görüldüğünde en azından kontrolü BM, AGİT ve Temas Grubu çerçevesinde tutarak süreci yönlendirme şansını sürdürmektedir.

---

³⁴⁸ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00300-R1.EN8.htm
10.06.2010.

Konferansa ev sahipliği yapan Fransa ise Avrupa işlerine müdahalenin Atlantik ötesi bir güç tarafından yapılmasına karşı çıkmıştır. Burada uluslararası güç olma düşüncesinde olan Fransa'ya İtalya da yardımcı olmuştur.³⁴⁹ Yugoslavya'da yaşanan savaşa ilk müdahale, Avrupa güvenlik yapısının başarısızlığını ortaya koyduğu için, bu yeni durum yeni denemeleri ve fırsatları içermektedir. O nedenle özellikle Avrupalı devletler tarafından durumun avantaja çevrilmesi gereken doğası önemli hale gelmiştir. Bu şekilde Avrupa güvenlik mimarisinin şekillenme sürecinde önemli bir dönemecin resmi çizilmiştir.

Rambouillet Konferansı'na Yugoslavya Federal Cumhuriyeti tarafı karşısında, Kosova Arnavutlarından İbrahim Rugova değil, Hashim Thaci ve UÇK'ya yakınlığıyla bilinen Birleşik Demokrasi Hareketi davet edilmiştir. Bunun yanı sıra Temas Grubu tarafından atanan üç müzakereci olan ABD'den Christopher Hill, AB'den Wolfgang Petritsch, Rusya Federasyonu'ndan Boris Mayorski ile müzakerelere eşlik eden ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan bir uzman grubu da yer almıştır.³⁵⁰

Burada alınan kararlarda genel olarak Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmış, taraflar tekrar ve derhal ateşkes yapmaya davet edilmiştir. Aynı zamanda Kosova için esaslı bir özerklik öngörülmüştür. Bununla beraber NATO ve uluslararası güçlerin Yugoslavya topraklarında konuşlanması önerileri bu devlet tarafından reddedilmiştir. Konferansa Kosova adına katılan delegasyonun da bu öneriyi kabul etmemesi üzerine görüşmeler biraz uzayarak üç yıllık geçici bir yönetim kurulması, bu yönetimin görev süresinin bitiminden sonra referandum ve adil ve özgür seçimlerin yapılması gibi kararlar alınmıştır.

---

³⁴⁹ Marc Weller, *The Rambouillet Conference on Kosovo*, **International Affairs**, Vol. 75, No.2, ss. 211-251.

³⁵⁰ Jülide Karakoç, *ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Müdahalesi*, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8/1 (2006), ss. 227-242.

22 Mart 1999'da Richard Holbrooke'un Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile anlaşmayı kabul ettirmeye yönelik ikna görüşmelerinden sonuç alınmamış, Belgrad Parlamentosu da bu geçici andlaşmayı ret kararı almıştır.

Sonuç itibarıyla dönemin NATO Genel Sekreteri olan Javier Solana, 23 Mart 1999'da, bütün diplomatik yolların tükendiğini ve çabaların sonuçsuz kaldığını açıklayarak Avrupa Yüksek Müttefik Komutanı (SACEUR) General Wesley Clark'ı hava operasyonunu gerçekleştirmeye çağırmıştır.³⁵¹

AB'nin 1999 Köln Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde mültecilerin geri dönüşlerine ilişkin gerekli kolaylıkların gösterilmesi, bölge ülkelerinden özellikle Makedonya ve Arnavutluk'un bu konuda öncü rolü üstlenmesi istenmiştir. Aynı zamanda gerekli ekonomik yardımların da kendisi tarafından yapılacağını bildirmiştir.³⁵²

Köln Zirvesi'nde kabul edilen Kosova Deklarasyonu'na bölgeye yönelik diplomatik girişimde bulunan ve uluslararası talepleri içeren barış planlarını kabul ettiren AB ve Rusya elçilerini kutlanarak başlanmıştır. Bu süreçten sonra bölgede politik istikrarın yakalanabileceği belirtildikten sonra Yugoslav güçlerinin Kosova'dan çekilmesi gereği ortaya konulmuştur. Devam eden NATO operasyonlarının ancak bu şekilde durdurulabileceğinin de altı çizilmiştir. Bu nedenle acilen uluslararası bir barış gücü tesis eden ve uluslararası geçici bir sivil yönetimin kurulmasını içeren bir BM Güvenlik Konseyi kararının alınması gereğinin altı çizilmiştir.³⁵³

AB Bakanlar Konseyi, BM Güvenlik Konseyi'nin tesis ettiği 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararlara bağlılığın yanı sıra AGİT/NATO ile imzalanan denetim misyonunun uygulanmasına yönelik destek verilmesini de sürekli dile getirmiştir.³⁵⁴

---

³⁵¹ Weller, agm., s. 236.

³⁵² http://www.europarl.europa.eu/summits/kol1_en.htm 10.06.2010.

³⁵³ http://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm#an5 10.06.2010.

³⁵⁴ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/12560.EN8.htm

Santa Maria De Feira'da 2000 yılında düzenlenen AB Konseyi toplantısında Kosova'daki seçimlerin serbestçe yapılmasına yönelik talepler dile getirilmiş³⁵⁵; 2001 yılında Göteborg'ta gerçekleştirilen zirvede ise, Kosova çapında seçimlerin hazırlıklarına katılmak üzere Kosova'daki Geçici Yönetim için Anayasal Çerçeve'nin uygulanması için BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararına istinaden tüm tarafların yapıcı bir şekilde sürece dahil olmaları istenmiştir.³⁵⁶

NATO'nun (dolayısıyla ABD'nin), AB'nin NATO'dan bağımsız askeri eylemler gerçekleştirebilme isteği, gerçekleştirilen bir dizi zirve sonucunda 'şartlı' olarak karara bağlanmıştır. Avrupa savunmasına ilişkin olarak getirilen "3D Formülü"³⁵⁷, AB'nin karar alma özerkliğini göstermektedir. AB ile NATO arasındaki Berlin Artı Anlaşması³⁵⁸ ile AB'ye, tek başına yürüteceği operasyonlarda NATO imkan ve yeteneklerine ulaşmada garantili erişim hakkı tanınmıştır.³⁵⁹

06.11.2006. AB'nin uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi ve devam ettirilmesi ile mevcut anlaşma ve metinlerin uygulanması için tesis ettiği bu kararlar, uluslararası toplumun tepkisi olarak ele alındığında olumlu olsa da, Avrupa bölgesinde güvenliği tesis etme amacı güderek ABD'den bu konuda farklı tutumlar sergileyebilmeyi amaçlayan AB'nin, beklentileri karşılamaktan uzak kaldığı açıktır.

³⁵⁵ http://www.europarl.europa.eu/summits/fei1_en.htm 10.06.2010.

³⁵⁶ http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/goteborg_concl_en.pdf 10.06.2010.

³⁵⁷ 3D Formülü, no Decoupling (bağları koparmadan), no Discriminating (ayrımcılık yapmadan), no Duplicating (arttırmadan) unsurlarını içermektedir. Jean-Yves Haine, **AGSP ve NATO**, Çeviren: Yasin Atlıoğlu, Editör: Nicole Gnesotto, İstanbul: Tasam Yayınları, İlk Basım, Ekim 2005, s.132.

³⁵⁸ Berlin Artı Anlaşması ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz.

http://www.nato.int/shape/news/2003/shape_eu/se030822a.htm 04.01.2007, <http://www.isis-europe.org/ftp/Download/Concordia%20and%20BP-NN%20v5n8.PDF> 04.01.2007,

<http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/art3.html> 04.01.2007, Sami Kohen, NATO-AB Aksaklığı ve Türkiye,

<http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1134174&AuthorID=58&Date=01.09.2009&b=NATO-AB%20aksakligi%20ve%20Turkiye...&a=Sami%20Kohen&ver=12> 09.01.2009.

³⁵⁹ Nurşin Ateşoğlu Güney, **Batı'nın Güvenlik Stratejileri AB - NATO - ABD**, İstanbul: Bağlam Yayınları, Birinci Baskı, Kasım 2006, s.64-65.

Bu kapsamda Kosova'daki krize müdahale edilmesiyle ilgili NATO ve AB içerisinde yetki sorunu yaşanmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin yetki vermesi, sözkonusu uluslararası kuruluşların kurucu andlaşmalarında üyelerinin devlet ülkeleri haricinde herhangi bir alanda eyleme girişilememesi gibi prosedüre ilişkin hususların aşılması zaman almıştır. Bunun yanı sıra NATO'nun yeni üyeleri dahil olmak üzere tüm NATO üyelerinin içerisinde bulunduğu çok-uluslu bir güç teşkil edilmiştir.³⁶⁰

Aynı şekilde Kosova'daki krizin ABD'nin öncelikli ulusal çıkarlarıyla ilgili olmaması, yapılacak olan hareketin maliyetinin nasıl finanse edileceğine ilişkin birtakım sorunların olması, AB'nin NATO'dan ayrı bir şekilde herhangi bir operasyon yapma kapasitesinin olmaması, ABD'nin daha sonraki dönemlerde farklı coğrafi bölgelerde askeri angajmanlara girişmesi gibi nedenlerle Kosova'daki duruma müdahalede gecikmeler olmuştur.

AB içerisinde her ne kadar ABD'den bağımsız hareket edilmesine ilişkin bir trend sözkonusu olsa da, bunun maliyetinin oldukça fazla olması, krizin aciliyeti ve uluslararası arenadan gelen tepkiler, bu sürecin tetikleyici unsurları olmuştur.

Öte yandan AB içerisinde krize doğrudan askeri müdahale yerine sadece arabuluculuk faaliyetlerine ve önleyici ekonomik tedbirlerin alınmasında gereksiz ısrar edilmesi de kendi içerisinde çelişki uyandırmaktadır. Ekonomik alanda dünyada söz sahibi olan AB'nin, siyasi ve askeri alanlarda aynı etkiye sahip olmaması; aynı zamanda kendi içerisinde demokratik unsurların ve demokrasinin gelişmesine her fırsatta vurgu yapan AB'nin kendi kıtası içerisinde bu türden bir şiddet eylemine seyirci kalması garabet olarak nitelendirilebilir. İşte bu nedenle AB içerisindeki kısıtlılıklar ve kapasite yetersizliklerine rağmen Kosova bölgesine müdahale edilmiştir.

---

³⁶⁰ Kosova hareketi sırasında Bulgaristan hava sahasının kullanılmasıyla ilgili olarak bkz. Kamuran Reçber, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Perspektifinde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, <http://www.isguc.org/kamuran3.htm> 20.12.2006.

Bölgede, Sırp paramiliter güçlerin Kosovalı Arnavutlara yönelik uyguladığı etnik temizlik hareketinin önlenmesi ve Kosovalı Arnavutların korunması amacıyla³⁶¹ Yugoslavya'ya hava harekatı düzenlemiştir.

Sırp askeri ve paramiliter güçlerine karşı 24 Mart 1999 günü başlayan NATO müdahalesi, 11 hafta boyunca devam eden bir hava operasyonudur. Bu operasyon, daha önce gerçekleştirilen Bosna operasyonundaki gibi sınırlı bir nitelik taşımamaktadır. ABD önderliğindeki NATO uçakları, yalnızca sorunun yaşandığı Kosova'daki değil, Belgrad ve kuzeydeki diğer kentler de dahil olmak üzere bütün Yugoslavya topraklarındaki hedefleri bombalamıştır. Bu hava bombardımanıyla Yugoslavya'nın altyapısı hedef alınarak doğalgaz istasyonları, rafineriler, köprüler, fabrikalar ve medya kuruluşları gibi yapılar tahrip edilmiştir.³⁶²

Kosova sorununun çözümüne yönelik gerçekleştirilen askeri müdahale için, bir önceki bölümde anlatılan BM kapsamındaki düzenlemeleri de dikkate almak gerekmektedir. Zira uluslararası hukukun başlıca kaynaklarından olan BMKA'nın 2/4. maddesine göre devletlerin bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı BM amaçları ile bağdaşmayacak bir şekilde kuvvet kullanması ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunması yasaklanmıştır. Bu yasağın tek istisnası BMKA 51. maddeye göre, devletlerin içlerinden herhangi birisine ya da birilerine silahlı bir saldırı durumunda münferiden ya da kolektif meşru müdafaa hakkının varlığıdır.

Bunun yanı sıra BMKA 39. maddede düzenlendiği üzere, bir saldırının varlığı veya uluslararası barış ve güvenliğin bozulması ya da tehdit edilmesi durumunda BMKA VII. Bölüm düzenlemeleri çerçevesinde silahlı güç kullanımını da içeren

---

³⁶¹ http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_19168.htm 30.10.2009.

³⁶² Sean Kay, *Air Power and Allied Action: The Lessons of Modern War*, **Contemporary Security Policy**, April-2002, Vol. 23, No. 1, ss. 149-156. ABD'nin yalnızca bir hava bombardımanıyla savaş kazanılacağını göstermesiyle ilgili görüş için bkz. Hansjörg Strohmeyer, *Collapse and Reconstruction of A Judicial System: The United Nations Missions in Kosovo and East Timor*, **American Journal of International Law**, 2001, Vol. 95, No. 1, ss. 46-63.

önemlere başvurulabilmektedir. Ancak BM'nin kendisine bağlı askeri bir gücü olmadığı için, bu kapsamdaki önlemlerin hayata geçirilmesi için bir devlete ya da devletler grubuna yetki verebilir. Öte yandan BMKA 53. maddede BM Güvenlik Konseyi'nin bölgesel örgütlere de kuvvet kullanma yetkisi verebileceği söylenmiştir.

Ancak NATO operasyonu öncesinde BM organları tarafından ne bir devlete ne de herhangi bir uluslararası örgüte bu konuda herhangi bir yetki verilmemiştir. Kosova sorununun çözümüne yönelik askeri müdahale başlamadan önce bu türden bir yetkinin verilmemiş olması uluslararası hukukun ihlali sayılabilmektedir. Her ne kadar düzenlenen hava operasyonunun gerek NATO üyeleri gerekse de uluslararası kamuoyu tarafından haklı olduğuna yönelik nedenler sıralansa da, bu konuda yasal mevzuatın oluşturulmadan harekete geçildiği görülmektedir.

Sorunun bir an önce çözümüne yönelik NATO'nun kuvvet kullanma tehdidinde karşı Yugoslavya, 1 Şubat ve 17 Mart 1999 tarihlerinde iki kez BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuş, ancak girişimlerinden herhangi bir sonuç alamamıştır.³⁶³

Müdahalenin sona erdirilmesi için NATO'nun Miloseviç yönetimine bazı şartları bulunmaktaydı.³⁶⁴

- Kosova'da bütün askeri eylemlerin durdurulması; şiddet ve baskının derhal sona erdirilmesi;
- Kosova'dan asker, polis ve paramiliter güçlerini çekmesi;
- Kosova'da uluslararası bir askeri varlığı kabul etmesi;

---

³⁶³ Alpkaya, *NATO Müdahalesi Üzerine*, a.g.m., s. 3.

³⁶⁴ 23-24 Nisan 1999 tarihleri arasında Washington'da gerçekleştirilen Kuzey Atlantik konseyi toplantısına katılan Devlet ve Hükümet Başkanlarının Kosova'ya ilişkin açıklaması <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-062e.htm>. 27.10.2009.

- Bütün sığınmacıların ve yer değiştirmiş kişilerin koşulsuz ve güvenli bir biçimde geri dönmesini ve insani yardım örgütlerinin engellenmeden bunlara yardım etmesini kabul etmesi;
- Rambouillet anlaşmaları temelinde siyasal bir çerçeve anlaşmanın oluşturulması için çalışmaya istekli olduğuna ilişkin güvenilir güvence sağlaması.

NATO'nun Kosova sorununa müdahalesinin BMKA'nın yanı sıra NATO Kurucu Andlaşması'nın da ihlali anlamına geldiğini söylemek gerekmektedir. 4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Andlaşması'nın 1. maddesi, BMKA'ya göndermede bulunarak, tarafların herhangi bir uyuşmazlığı uluslararası barış, adalet ve güvenliği tehlikeye sokmadan çözmesi ve BM'nin amaçlarına ters düşecek şekilde kuvvet kullanımına ya da kullanma tehdidine bulunmayacaklarını öngörmektedir.³⁶⁵

NATO Andlaşması 5. maddesi çerçevesinde müttefiklerden birine yönelik silahlı bir saldırı gerçekleştirilmesi durumunda, bu saldırının üyelerinin hepsine yönelik olarak değerlendirileceği ve buna göre harekete geçileceği hükme bağlanmıştır. Böyle bir durumda BMKA 51. madde düzenlemesi kapsamında meşru müdafaa hakkının kullanılacağı belirtilmektedir. Bu çerçevede üyelerin, kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli önlemlerle birbirlerine destek olacağı vurgulanmaktadır. Ancak böyle bir saldırının gerçekleşmesi ve bazı önlemlerin alınması durumunda, bu hususlarla ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'nin bilgilendirilmesi öngörülmektedir. Kosova'ya yapılan müdahale kapsamında düşünüldüğünde bu maddeye aykırı davranıldığı görülmektedir.³⁶⁶

Müdahaleyle 6. maddede belirtilen coğrafi sınır da ihlal edilmiştir, zira burada NATO'nun görev alanı üye ülkelerin sınırları dahil olmak üzere Yengeç Dönencesi'nin

---

³⁶⁵ NATO El Kitabı, 2001, Brüksel.

³⁶⁶ Kerem Batır, *NATO's Intervention In Kosovo: Implications For International Law*, **Marmara Journal of European Studies**, Vol.12, No: 1-2, 2004, ss. 187-205.

kuzeyinde kalan topraklar ve Akdeniz'deki adalar olarak sınırlandırılmıştır.³⁶⁷ Görüleceği üzere NATO'nun Kosova'ya müdahalesi uluslararası hukukun ve kendi kurucu andlaşmasının ihlali durumundadır.

Bu aykırılıklara yönelik NATO içerisinde, daha önce de belirtildiği gibi, bazı açıklamalar getirilmeye çalışılmış ve sözkonusu hukuki boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. NATO'nun Kosova'ya müdahalesi, Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kabul edilen yeni stratejik belgeler çerçevesinde değerlendirilebilir. NATO, Kasım 1991'de Stratejik Konsept ve Nisan 1999'da Yeni Stratejik Konsept'i kabul ederek görev alanını genişletmiştir. Böylece üyelere tehdit oluşturulan terörizm, etnik ve dinsel çatışmalar NATO'nun müdahale edebileceği konular haline gelmiştir.³⁶⁸ Ancak burada vurgulanması gereken bir husus, NATO'nun müdahale alanını genişleten bu kararları, Kosova'ya yönelik bir NATO müdahalesi başladıktan sonra almasıdır.

*Haziran 2005 Brüksel Zirvesi'*nde Kosova konulu bir deklarasyon yayınlanmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile UNMIK çalışmalarına olan politik desteğin yanı sıra AB'nin, Kosova'nın yeniden inşası ve ekonomik kalkınmasına katkı koyma konusunda sorumluluk alma hevesi ortaya konulmuştur. 2003 Selanik Zirvesi'nde de belirtildiği üzere Batı Balkanlar'ın geleceğinin AB içerisinde olacağının altı tekrar çizilmiştir.³⁶⁹ BM'nin hamiliğinde Kosova'nın geleceğine ilişkin kapsamlı bir gözden geçirmenin gerçekleştirileceği kritik bir döneme girildiğine işaret eden AB, UNMIK'i Kosova'nın durumunu değerlendirmek üzere göreve davet etmiştir. Kosova'nın geleceğini bu incelemenin sonuçlarına göre şekillendirecek olan AB, her iki tarafı da standartları yakalamaya davet etmiştir. Kosova'yı Mart 1999'un gerisine götürmeyecek ancak yeni standartları da AB

---

³⁶⁷ NATO El Kitabı, s. 524.

³⁶⁸ Sean Kay, *NATO, the Kosovo War and Neoliberal Theory*, **Contemporary Security Policy**, August-2004, Vol. 25, No. 2, ss. 252-279.

³⁶⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/85349.pdf 10.06.2010.

değerleriyle eşdeğerde tutacak bir gelişme kaydedilmesi talebinde bulunulmuştur. Aynı zamanda Kosova'nın nihai statüsü görüşmelerinde tüm taraflara gerekli desteğin verileceğinin de altı çizilmiştir.

Burada da AB'nin daha ziyade ekonomik bir güç olarak bölgede varlığını gösteren bir oluşum olduğu, siyasi etkisini de ancak bu şekilde gerçekleştirebildiğini, bunun dışında politik ve askeri bir yaptırım uygulama gücüne vakıf olmadığını görmek mümkündür. Dış politika konusunda Birlik olarak ortak karar alma mekanizmaları ve buna ilişkin müktesebat ve altyapı çalışmaları olmasına karşın AB, üye devletlerin egemenlik yetkilerinden feragat etmemeleri, dolayısıyla uluslararası ilişkilerde bireysel hareket etmeleri, Birliğin dış politika alanında tek seslilikten uzak, karmaşık bir düzen içerisinde olduğunu tekrar ortaya koymaktadır. Bölgesinde ve dünyada önemli bir siyasi güç olarak varlığını kanıtlamak isteyecek AB'nin, üyelerinin ortak hareket etmek zorunda kalacağı uluslararası bir yapılanmanın temellerini atması gerekmektedir. Bunun içinde gümrük birliği alanında olduğu gibi, kararların ulusal hükümetlerden ziyade Birlik organları tarafından alındığı bir yetkilendirme mekanizması tesis edilmelidir. Aksi takdirde AB'nin, dış politika alanında her gelişmede kendi üyeleri arasında temel yaklaşım farklılıklarıyla uğraşması gibi bir sorun ortaya çıkacaktır. Bu durum da hiç şüphesiz bölgesinde siyasi bir güç olarak varlığını kanıtlamaya çalışan AB için olumsuz bir referans olacak ve prestij kaybı anlamına gelecektir.

Kosova'da Rugova'nın girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine sorunu Çlirimtare e Kosoves - UÇK), Sırp noktalarına yönelik silahlı eylemlerine başlamıştır.³⁷⁰ Ancak sorunun esas uluslararası toplumun gündemine gelmesi, Kosova Temas Grubu olarak bilinen arabulucu ülkelerin (ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya) baskısıyla ve konuyu Avrupa Konseyi, AGİT ve AB gibi uluslararası örgütlerin gündemlerine getirmesiyle sözkonusu olmuştur.

---

³⁷⁰ *Kosova Nereye Gidiyor?* http://www.pusula.tv/modul_haber/tumbolumler_detayli.asp?Gundem=848 14.10.2006; *BM Kontrolindeki Kosova Bağımsızlık Yanlısı Partilere Oy Verdi*, <http://www.media.ankara.edu.tr/akildefteri/yazi.php?yad=3400> 14.10.2006.

Kosova Kurtuluş Ordusu'nun faaliyetlerini terörist birer eylem olarak algılayan Yugoslavya hükümeti, Kosova'da geniş çaplı askeri harekâtlar düzenlemiştir.³⁷¹ BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Mart 1998 tarih ve 1160 sayılı kararında Yugoslavya hükümeti Kosova sorununa diyalog yoluyla bir çözüm bulmaya, bölgedeki şiddet eylemlerini kınamaya, silahlı çözüme yönelik iradelerini terk etmeye; Kosova yönetimi de bölgede gerçekleştirilen tüm terörist eylemleri kınamaya ve silahlı direnişi sona erdirmeye çağrılmıştır. Güvenlik Konseyi bu kararla birlikte bölgede barış ve istikrarı sağlamak için Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne her türlü silah satışı yasaklamıştır.

Aynı zamanda Temas Grubu üyelerinin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya) dışişleri bakanlarının görüşleri çerçevesinde de, onların isteğiyle, Kosova dahil olmak üzere Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne silah ambargosu uygulanmasına karar verilmiştir.³⁷² Bu karar, BMKA VII. Bölüm düzenlemeleri çerçevesinde hareket edilerek alınmıştır.

Öte yandan alınan bu karar, BM sisteminin fonksiyonelliğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü Güvenlik Konseyi'nin belli bir konuda tesis etmesi, daimi üyelerinin veto hakkı gibi nedenlerden dolayı bazı zorluklar içermektedir. Bu devletlerin üçü (İngiltere, Fransa ve Rusya) siyasi ve etnik bağlılıkları nedeniyle bu sorunla doğrudan ilgilidir. Aynı zamanda Rusya'nın bölgeyle dinsel ve etnik ilişkisi de kuvvetlidir. Bu nedenle özellikle Rusya'nın burada Yugoslavya aleyhine bir karar tesis edilmesinde ikna edilmesi kolay olmamıştır. Aynı şekilde tesis edilen kararın içeriği de önemlidir, zira tarafların kınanması ve ambargo kararının alınması, bunun uygulanması problemini de beraberinde getirmektedir. Herhangi bir devletin resmi olmayan yollardan buraya silah ve mühimmat sokmasına karşı geliştirilen bir mekanizma yoktur. Üstelik sözgelimi BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden olan Rusya'nın Yugoslavya'ya

---

³⁷¹ Bu dönemde Kosova'da bulunan 391 köye saldırıldığı belirtilmektedir. Gökçen Alpkaya, **NATO Müdahalesi Üzerine**, <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm> 05.10.2006.

³⁷² Bu kararın İngilizce orijinal metni için bkz. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement> 03.11.2006.

silah satışının ispatlanması durumunda bu devlete karşı yapılabilecek eylemler çok sınırlıdır. Öyle ki Güvenlik Konseyi'nin Rusya aleyhine bir kınama kararı bile sözkonusu değildir.

BM Güvenlik Konseyi'nin 23.09.1998 tarihinde tesis ettiği 1199 sayılı karar ile Kosova'daki sivil kayıpların ve 230 binden fazla kişinin evsiz kaldığının altı çizilmiş, güç kullanımının bir sonucu olarak Arnavutluk başta olmak üzere Bosna-Hersek ve diğer Avrupa ülkelerine göç edildiğinin ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin raporlarına göre göçmenlerin büyük kısmının barınma ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı bildirilmiştir.³⁷³ Yugoslav hükümetinin bölgede barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturduğunu ortaya koyan bu karar, Yugoslav Federal Cumhuriyeti ve Kosova Liderliğini gerekli tüm önlemleri alması ve karşılıklı diyalog geliştirmesi yönünde bir baskı uygulamıştır. Her iki tarafın da yaşanacak insani felaketi önlemek için gerekli tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir. Böylece taraflar önkoşulsuz olarak derhal ateşkes sağlamaya çağırılmıştır. Burada daha önce alınan 1160 sayılı karara atıfta bulunularak siyasi çözüm yolundaki tedbir istemi yinelenmiştir. Öte yandan uluslararası kuruluşların ve diğer devletlerin temsilcilerinin Kosova'daki durumu gözlemlemek için bölgeye girmelerinin hiçbir şekilde engellenmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu çerçevede Kosova Diplomatik Gözlem Komisyonu'nun kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kararın akabinde de NATO, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne güç kullanma tehdidinde bulunmuştur.

Yukarıda anlatıldığı gibi BM'nin tesis ettiği kararların içeriği, daha çok kınama, soruna diplomatik ve siyasi çözüm arama gibi daha soyut hususları içermektedir. Elbette burada karşımıza çıkacak en büyük sorun, sözkonusu kararların inandırıcılığıdır. Çünkü inandırıcı ve caydırıcı olmayan kararlar, buna konu olan devletlerin faaliyetlerinde değişim yaratmaktan yoksun olmaktadır. Bir sonraki bölümde belirtilecek olmamıza rağmen burada kısaca belirtmekte yarar vardır ki NATO, tesis ettiği kararları uygulama

---

³⁷³ Bu kararın İngilizce orijinal metni için bkz.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement> 03.11.2006.

kapasitesi olan (burada askeri kapasitenin varlığından söz edilmektedir) bir organizasyon olarak BM'den daha caydırıcı bir pozisyondadır.

Kriz devam ederken NATO'nun gerçekleştirdiği toplantılarda Kosova sorununun ele alınması ve Sırp yönetiminin soruna acil çözüm bulunması için azami çaba sarf etmesine yönelik yönlendirmeleri sonucu NATO;

- uluslararası toplumun yanıtı olarak krizin barışçıl çözümüne destek vermek,
- ve Arnavutluk ve Makedonya başta olmak üzere komşu ülkelerdeki barış ve istikrarın korunmasına destek vermek amacıyla, askeri önlemlere varan tedbirleri uygulamaya koymaya karar vermiştir.³⁷⁴

BM Güvenlik Konseyi'nin 24 Ekim 1998 tarihli 1203 sayılı kararında, Kosova sorununun barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğu, şiddet eylemlerinin tamamıyla kınandığı, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin egemenlik ve bölgesel bütünlüğünün tekrar teyit edildiği ve Kosova krizinin çözümsüzlüğü bölgede bir tehdit olarak algılandığı belirtilmektedir.³⁷⁵ Daha önceki kararların altının çizildiği bu kararda, Kosova'daki durumun barış ve güvenlik için oluşturduğu tehdidin artışından da bahsedilmektedir. Yine aynı kararda Yugoslavya'nın NATO ve AGİT ile yaptığı anlaşmaların desteklendiği ifade edilmektedir.³⁷⁶ AGİT Kosova Denetleme Misyonu'nun (*Kosovo Verification Mission*) kurulmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra sözkonusu karara göre NATO tarafından bir "hava izleme misyonu" kurulacaktır.

---

³⁷⁴ <http://www.nato.int/kosovo/history.htm> 05.11.2006.

³⁷⁵ Bu kararın İngilizce original metni için bkz. [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1203%20\(1998\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1203%20(1998)&Lang=E&Area=UNDOC) 05.11.2006; <http://www.nato.int/kosovo/docu/u981024a.htm> 05.11.2006.

³⁷⁶ AGİT ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasındaki Kosova Denetim Misyonu konulu anlaşma metni için bkz. <http://www.osce.org/item/22063.html> 05.11.2006, ayrıca NATO ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasındaki anlaşmaya istinaden NATO Genel Sekreteri'nin yaptığı konuşmanın İngilizce tam metni için bkz. <http://www.nato.int/docu/speech/1998/s981027a.htm> 05.11.2006.

17 Kasım 1998 tarihli 1207 sayılı karar ise BM güvenlik Konseyi'nin müdahale öncesinde tesis ettiği dördüncü karardır. Burada da önceki kararlara vurgu yapılmış ve daha önceki hususların altı çizilmiştir.

Tüm bu kararlarda Temas Grubu ve AGİT gibi uluslararası örgütlerin öne çıkarıldığı, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin göz önünde bulundurulduğu, alınan kararların BMKA'nın ilgili bölüm düzenlemeleri çerçevesinde tesis edildiği görülmektedir. Öte yandan bu kararlara göre BM Güvenlik Konseyi herhangi bir devlete, devletler grubuna veya uluslararası kuruluşu güç kullanma yetkisi vermemiştir. Buna göre BM'nin buraya kadar almış olduğu kararların caydırıcılıktan uzak ve sorunun barışçıl yollardan çözümüne yönelik olduğu, aynı zamanda uygulama bakımından da denetlenebilir olmadığı söylenebilir.

BM'nin Kosova sorunuyla ilgili olarak tesis ettiği kararlardan başka, Fransa'da toplanan Rambouillet Konferansı'nda bazı kararlar alınmıştır. 6 Şubat 1999 yılında Paris yakınlarındaki Ramboillet Şatosu'nda toplanan konferansta, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin dağılışı sürecinin yönetilmesi, uluslararası aktörlerin rollerindeki değişim, uluslararası sistemin temel değerleri üzerinde mücadele ve uluslararası ilişkilerde tehdit ya da güç kullanımının meşruluğu gibi konular tartışılmıştır.

Rambouillet Konferansı'na katılan ülkelerden ABD'nin düşüncesi, sorunun çözümünün NATO'ya havalesinin sağlanmasıdır. BM Güvenlik Konseyi'nin sürecin dışında tutularak kararın alınmasını kendisinin daha etkin olduğu bir uluslararası kuruluşu havale etmek istemektedir. Rusya'nın yaklaşımı ise, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, müdahalenin engellenmesinin imkansızlığı görüldüğünde en azından kontrolü BM, AGİT ve Temas Grubu çerçevesinde tutarak süreci yönlendirme şansını sürdürmektir. Konferansa ev sahipliği yapan Fransa ise Avrupa işlerine müdahalenin Atlantik ötesi bir güç tarafından yapılmasına karşı çıkmıştır. Burada uluslararası güç olma düşüncesinde

olan Fransa'ya İtalya da yardımcı olmuştur.³⁷⁷ Yugoslavya'da yaşanan savaşa ilk müdahale, Avrupa güvenlik yapısının başarısızlığını ortaya koyduğu için, bu yeni durum yeni denemeleri ve fırsatları içermekteydi. O nedenle özellikle Avrupalı devletler tarafından durumun avantaja çevrilmesi gereken doğası önemli hale gelmiştir. Bu şekilde Avrupa güvenlik mimarisinin şekillenme sürecinde önemli bir dönemecin resmi çizilmiştir.

Rambouillet Konferansı'na Yugoslavya Federal Cumhuriyeti tarafı karşısında, Kosova Arnavutlarından İbrahim Rugova değil, Hashim Thaci ve UÇK'ya yakınlığıyla bilinen Birleşik Demokrasi Hareketi davet edilmiştir. Bunun yanı sıra Temas Grubu tarafından atanan üç müzakereci olan ABD'den Christopher Hill, AB'den Wolfgang Petritsch, Rusya Federasyonu'ndan Boris Mayorski ile müzakerelere eşlik eden ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan bir uzman grubu da yer almıştır.³⁷⁸

Burada alınan kararlarda genel olarak Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmış, taraflar tekrar ve derhal ateşkes yapmaya davet edilmiştir. Aynı zamanda Kosova için esaslı bir özerklik öngörülmüştür. Bununla beraber NATO ve uluslararası güçlerin Yugoslavya topraklarında konuşlanması önerileri bu devlet tarafından reddedilmiştir. Konferansa Kosova adına katılan delegasyonun da bu öneriyi kabul etmemesi üzerine görüşmeler biraz uzayarak üç yıllık geçici bir yönetim kurulması, bu yönetimin görev süresinin bitiminden sonra referandum ve adil ve özgür seçimlerin yapılması gibi kararlar alınmıştır.

22 Mart 1999'da Richard Holbrooke'un Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile anlaşmayı kabul ettirmeye yönelik ikna görüşmelerinden sonuç alınmamış, Belgrad Parlamentosu da bu geçici andlaşmayı ret kararı almıştır.

---

³⁷⁷ Marc Weller, *The Rambouillet Conference on Kosovo*, **International Affaires**, Vol. 75, No.2, ss. 211-251.

³⁷⁸ Jülide Karakoç, *ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Müdahalesi*, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8/1 (2006), ss. 227-242.

Sonuç itibarıyla dönemin NATO Genel Sekreteri olan Javier Solana, 23 Mart 1999'da, bütün diplomatik yolların tükendiğini ve çabaların sonuçsuz kaldığını açıklayarak Avrupa Yüksek Müttefik Komutanı (SACEUR) General Wesley Clark'ı hava operasyonunu gerçekleştirmeye çağırmıştır.³⁷⁹

3.2. Harekat Sonrası Kosova'da Durum ve Bağımsızlık

Kosova'daki olayların sona erdirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen harekat ve sonrasında bölgedeki ortam göz önüne alındığında sorunların alevlenmesine neden olan faktörler ise yavaş yavaş ortadan kaldırılmış olduğu söylenebilmektedir:

- Hırvatistan ve Sırbistan'da sorun yaratan milliyetçi dönem sona ermiştir. Sadece buralarda sorun yaratan liderler değil, aynı zamanda bu liderlerin yönetim altyapıları da kazanmıştır.
- Şiddetin tekrar canlandırarak hususların üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda Balkanlarda hiçbir devletin ileride yeniden sorun çıkaracak pozisyona gelmemesi sağlanmıştır.
- Yabancı güçleri ağırlayan bölgeler arasındaki politika farklılıkları sona erdirilmiştir.

Öte yandan 10 Haziran 1999 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, Çin'in çekimser kaldığı 1244 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu karar çerçevesinde Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmış, bunun yanı sıra Kosova'ya esaslı bir özerklik tanınması öngörülmüştür. Bu özerklik, üstü örtülü bir bağımsızlık olarak da değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bölgedeki durumun arış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçe gösterilerek hem Yugoslavya'nın Kosova üzerindeki baskısına son verilmesi, askeri ve paramiliter

---

³⁷⁹ Weller, agm., s. 236.

güçlerin çekilmesi hem de UÇK ile diğer Arnavut grupların silahsızlandırılması gereği belirtilmiştir.³⁸⁰

Ayrıca Kosova'da istikrarın sağlanması amacıyla BM çerçevesinde hem uluslararası sivil bir varlık hem de uluslararası askeri bir oluşum tesis edilmesine karar verilmiştir. Bu karara istinaden *Kosova Gücü* (KFOR – Kosovo Force) ve *BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu* (UNMIK – United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) oluşturulmuştur.

Oluşumuna bölge ülkelerini artık düşman olarak görmeyen NATO'nun da katıldığı KFOR, BM uluslararası askeri gücüdür. KFOR'a NATO üyesi 24 ülkenin yanı sıra NATO üyesi olmayan 8 ülke katılmaktadır.³⁸¹ Haziran 1999'da bu gücün içerisinde Rusya da bulunmaktaydı ancak 2003 yılında Rus askerleri KFOR'dan ayrılmışlardır.³⁸² Askeri alanda en büyük katkı ABD tarafından yapılmaktadır.

Başlangıçta 50.000 olan asker sayısı 13.500'e indirilen KFOR'un kuruluş amacı, Kosova'da güvenli bir ortam oluşturmak, mülteci durumuna düşen insanların şartlarıyla ilgilenmek ve bunun devamını sağlamak olarak belirlenmiştir. KFOR'un bölgedeki etkinliği sorunsalına bu çalışmanın dışına çıkılacağı nedeniyle girilmeyecektir. Burada KFOR'u oluşturan güçlerin daha ziyade Avrupa kıtasından olup önemli bir çoğunluğunun AB üyesi olmasıdır. Ancak buradaki ülkelerin etkinliklerinin AB bünyesinde olmaması şaşırtıcıdır. ODGP bağlamında oluşturulan tek yapı, AB Planlama

---

³⁸⁰ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>. 30.10.2009.

³⁸¹ NATO üyesi olan bu ülkeler Belçika, Bulgaristan, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Danimarka, Estonya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, Türkiye, İngiltere ve ABD'dir. KFOR içerisindeki NATO üyesi olmayan devlet ise Avusturya, Ermenistan, Finlandiya, İrlanda, Fas, İsviçre, İsveç ve Ukrayna'dır. Bilgi için bkz. http://www.nato.int/kfor/structur/nations/placemat/kfor_placemat.pdf. 30.10.2009.

³⁸² Russian Troops Leave KFOR, <http://www.nato.int/docu/update/2003/07-july/e0702a.htm>. 20.10.2009.

Ekibi (EUPT - European Union Planning Unit)'dir.³⁸³ Bunun görevi de UNMIK'in görevleri arasında yumuşak bir geçiş sağlanması ve hukukun üstünlüğü ile Kosova'nın gelecekteki statüsü süreci bağlamında AB Konseyi tarafından girişilebilecek alanlarda olası bir AB kriz yönetiminin tesis edilmesidir. Demokratik rejimin tesisi ve buna yönelik kurumların inşası gibi alanlarda etkin olan AB, askeri konulardaki yetersizliklerini burada da göstermektedir. Üyeler, ortak karar alarak geniş taahhütlere gireceklerine, NATO kapsamında kalarak böylesine hassas bir konuda egemenlik yetkilerini kaybetmek istememektedirler.

Öte yandan UNMIK, BM'nin 1244 sayılı kararına istinaden oluşturulan uluslararası sivil bir varlıktır. UNMIK, Kosova'da esaslı bir özerklik sağlanıncaya kadar, bölgede sivil yönetimi, adaleti, demokratikleşmeyi, yeniden yapılanma ve ekonomik kalkınmayı sağlamakla görevlidir. Bu çerçevede demokratikleşme konusunda AGİT'in, yeniden yapılanma ve ekonomik kalkınma alanlarında ise AB'nin desteğiyle hareket etmesi sözkonusudur.³⁸⁴ Görüldüğü gibi AB sadece sivil yönetim içerisinde demokratik yapı sözkonusu olduğunda etkin olabilmekte, onun etkinliği de BM'nin oluşturduğu bir oluşuma destek vermek olabilmektedir.

Oysa ki AB'nin AGSP'deki amacı, kriz yönetimi, insani yardım ve barışı destekleme hareketlerinde kendi kendine karar verebilen ve yeterli bir askeri güç ile desteklenen bir güvenlik ve savunma kimliğine kavuşmak ve ortak savunma politikası oluşturmaktır.³⁸⁵ Aynı zamanda Balkanlar, ODGP ve AGSP için önemli bir şanstır. Zira Balkanlar AB'nin arka bahçesi konumundadır ve bu nedenle Avrupa'nın buradaki yönetsel kabiliyeti esastır. Bunun yanı sıra Balkanlar bölgesi, ODGP ve AGSP'nin test edilme alanı olarak da görülebilir. Bu şekilde düşünüldüğünde bölgenin AB için fırsat olma özelliği göz ardı edilmemelidir.

---

³⁸³ http://www.eupt-kosovo.eu/legal_basis.htm. 30.10.2009.

³⁸⁴ <http://www.unmikonline.org/intro.htm>. 30.10.2009.

³⁸⁵ Çomak, a.g.m., ss.115-116. Ilgaz, a.g.m., ss.150-151.

AB'nin önünde bulunan orta vadeli tehditler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Kosova'nın nihai statüsü sorunu. Her ne kadar Kosova'nın bağımsızlığı birçok devlet tarafından tanınsa da, bu sorun hâlâ net bir şekilde çözülememiştir.
- Bölgeye yönelik bir Avrupa perspektifinin geliştirilememesi. AB üyeliği, bölge ülkelerine bir "havuç" olarak gösterilebilir, ancak bu konuda birlik içerisinde ortak bir görüşün bulunup bulunmadığı tartışmalıdır.
- AB ve NATO ile ilişkiler bağlamında bölgenin heterojenliğinin yakalanması önemlidir.
- AB, bölgedeki önemli sorunlara daha etkin katkı koymalı ve Balkanlar'da istikrarın kalıcı hale getirilmesi için çabalamalıdır.
- Gelecekte beklenmedik kötü bir durumla karşılaşılması için bölgede hali hazırda ciddi bir etnik uyuşmazlığın bulunmaması nedeniyle uluslararası toplumun buraya olan ilgisinin azalması, aynı zamanda bölgenin yeniden inşasına yönelik uluslararası misyonlar sonrası durum, hem bölge devletleri hem de AB tarafından dikkate alınmalıdır.

AB'nin Güneydoğu Avrupa bölgesine yönelik entegre bir strateji geliştirmesi elzemdir. Bölgesel istikrarsızlığın giderilmesi, etkin ve yeterli devletsel yapıları bulunmayışı, Kosova'nın nihai statüsü gibi henüz çözümlenmemiş sorunlar, organize suçlara bağlı olarak yardıma ihtiyaç duyan ekonomiler ve bölge ülkelerini kapsayacak bir genişleme dalgasının etkileri gibi hususların AB tarafından dikkate alınması gerekmektedir.

Diğer taraftan denilebilir ki ABD, NATO ve AB, Kosova'nın bağımsızlığının tanınması konusunda hemfikirdir. Kosova'da 2008'in Şubat ayının 17'sinde tek taraflı bağımsızlık ilan edilmiştir. ABD, Afganistan, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, İtalya, KKTC, Polonya, Türkiye, Kosova'nın bağımsızlık ilanını hemen tanırlarken; Macaristan, Estonya, İrlanda, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Slovenya ve İsveç, bu bağımsızlığı tanımaya hazı

olduklarını duyurmuşlardır. İslam Konferansı Örgütü de bağımsızlığı desteklediklerine ilişkin açıklama yapmıştır.³⁸⁶

Rusya, Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti, Sırbistan, İspanya, Romanya, Vietnam, Moldova, Slovakya ve Azerbaycan, bağımsızlığa karşı çıkan devletlerdir. Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan'ın bağımsızlığa karşı çıkma nedeni, Kosova'nın, KKTC için bir örnek olmasıdır. Azerbaycan, Ermeniler tarafından işgal edilen ve (Ermenistan dâhil) tanınmayan "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"ne örnek teşkil edeceği için Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkıyor. İspanya ise toprakları içinde özerk durumda bulunan Bask Ülkesi ve Katalonya'nın benzer şekilde bağımsızlık ilan etmesinden korktuğu için Kosova'nın bağımsızlığını tanımıyor. Rusya'nın mazereti ise tam tersine, batılı devletlerin diğer yeni bağımsız olan ülkeleri (Abhazya, Güney Osetya, Kuzey Kıbrıs vb.) tanımadıkları için uyguladıkları çifte standart. Rusya devlet başkanı Putin, KKTC'nin 40 yıldır tanınmadığı hâlde batılı devletlerin Kosova'yı hemen bağımsız hâle getirmelerini sağladıkları için batılı devletleri "ikiyüzlü" olarak nitelendirmiştir ve "Bundan utanmalısınız..." demiştir. Kosova, 17 Şubat 2008 pazar günü bağımsızlığını ilan etmiştir.

Kosova'nın bağımsızlık sürecinin üyeler tarafından farklı değerlendirilmesi, sözkonusu ülkelerin kendi sınırları içerisindeki özel durumları nedeniyle. Yukarıda da belirtildiği gibi ilan edilen bağımsızlığın ülkeler tarafından farklı şekilde değerlendirilmesi, kendi özel durumlarına emsal teşkil edebilecek olması ve böyle bir emsalin kendi çıkarlarına aykırı olarak dikkate alınması, Birlik üyelerinin ortak hareket edebilmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir.³⁸⁷

---

³⁸⁶ <http://www.kosovotimes.net/component/content/article/338-kosovo-and-the-organization-of-the-islamic-conference.html>. 30.10.2009.

³⁸⁷ Europe split on Kosovo Independence, <http://www.euractiv.com/en/enlargement/europe-split-kosovo-independence/article-170353> 10.06.2010.

Kosova'nın bağımsızlığıyla ilgili *AB Dış İlişkiler Şefi Javier Solana*, ilan sonrasında tarafları itidalli davranmaya çağırarak ve bölgede istikrarın tesisinin ne kadar gerekli olduğunu dile getirmiştir. *Kosova Başbakanı Haşim Taşçı*, “bir rüyanın gerçek olduğu nokta”ya geldiklerini söylerken Sırp azınlığın eşit haklar ve fırsatlara sahip olacaklarına emin olmaları garantisini vermiştir. *Sırbistan Başkanı Boris Tadic*, bu illegal bağımsızlık deklarasyonunun iptali için her şeyin yapılması gerektiğine binaen Sırbistan'ın bu bağımsızlığı hiçbir surette tanımayacağını dile getirmiştir. *Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Koucher* Kosova'ya bağımsızlık sonrasında bol şans dilerken, *Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier* ise bölgede istikrarın esas öncelik olduğunu ve bu nedenle tarafların akli selim hareket etmeleri gerektiğini salık vermiştir. *Çek Cumhuriyeti Başkanı Vaclav Klaus*, Kosova'nın bağımsızlığının diğer Avrupa ülkelerinde domino etkisi yaratabileceği uyarısını yapmıştır. Uzun yıllar Bask ve Katalan ayrılıkçı hareketleriyle uğraşan *İspanyol Hükümeti* ise yaptığı açıklamada, tek taraflı bağımsızlık ilanının kabul edilemeyeceği, böyle bir kararın farklı tarafların dahil olduğu bir anlaşma veya uluslararası standartlarda bir karar ile (BM Güvenlik Konseyi kararı) sözkonusu olması gerektiğini bildirmiştir. *Slovak Dışişleri Bakanı* Kosova'nın bağımsızlığının tanınması için iyi bir zamanlama olmadığını söylerken, *Belçika Dışişleri Bakanı Karel de Gucht* ise en yakın AB Konsey toplantısına kadar görüş beyan etme hakkını saklı tuttuğunu, ancak gelinen görmezden gelinemeyeceğini ve statükonun da artık makul olmaktan çıktığını ifade etmiştir. *AP Milletvekillerinin* ise yaptıkları açıklamalarda bağımsızlığın farklı bir sorumluluk getirdiğini, Kosovalı Arnavut çoğunluğun Sırp azınlığın haklarını teslim etmesi ve yeni bir etnik soruna sebebiyet vermemesi gereğinin altı çizilmiştir.³⁸⁸

AB Konseyi'nin 18 Şubat 2008 tarihindeki Dışilişkiler Konseyi toplantısında Kosova'nın bağımsızlığına atfen yönetimin demokrasiye ve yurttaşları arasında ayırım yapmamaya özen göstermesi, Sırp ve diğer azınlıklar ile dini ve kültürel mirasın koruması, uluslararası denetimin kabul edilmesi istenmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin

---

³⁸⁸ EU Faces Embarrassing Split Over Kosovo Independence, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2934485,00.html> 10.06.2010.

1244 sayılı kararına saygı duyulması çağrısında bulunan AB, Kosova ile olan ilişkilerinde üye devletleri, kendi ulusal uygulamaları ve uluslararası hukuka istinaden hareket etmeleri konusunda serbest bırakmıştır.³⁸⁹

AB Konseyi, bölgede istikrarın sağlanması amacıyla öncü rol oynamaya hazır olduğunu, ODGP Polis Gücü kuran ve Kosova'ya Özel bir Temsilci atayan Ortak Eylem tesis eden kararın altını çizmiştir. AB, bölgede barış ve güvenliğin sürdürülmesi için BM, KFOR, AGİT ve diğer uluslararası aktörlerle işbirliğine devam edeceklerini; öte yandan bölgede ekonomik ve politik kalkınma için gerekli enstrümanları kullanacaklarını ilan etmiştir.

Diğere taraftan AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri Olli Rehn, AP'deki Kosova konulu oturumda Kosova'nın bağımsızlığı konusuna olumlu bir üslupla yaklaşımı ve Kosovalı Sırlara yönelik haklara saygının da varlığını övmüştür. Bağımsızlığın Sırlar için kabul edilmesinin zor olduğu ancak Sırların geleceğe bakması gerektiği ve bu geleceğin de Avrupa'da olduğu dile getirilmiştir.³⁹⁰

Kosova yönetimine, sürdürülebilirlik ve hesap verebilirlik konusunda yasal ve yönetsel süreçlerinde, ve aynı zamanda politik müdahaleden uzak ve uluslararası standartta çok etnik yapıları bir hukuk ve polis sistemi kurulması ve güçlendirilmesi konusunda yardımcı olacak bir görev gücünü ODGP çatısında oluşturularak bölgeye gönderilmesi planlanmıştır.³⁹¹

Kosova'nın bağımsızlığının Bosna-Hersek sınırları içerisinde bulunan Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlık taleplerinin artmasına ve Sırbistan içerisinde bulunan Voyvodina özerk bölgesindeki etnik istikrarsızlığın artarak sürmesine yol açması beklenmektedir. Yunanistan ise Makedonya bölgesindeki bağımsızlık taleplerinin

---

³⁸⁹ http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_7720_en.htm 10.06.2010.

³⁹⁰ http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_7721_en.htm 10.06.2010.

³⁹¹ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/98768.pdf 10.06.2010.

şiddetlenmesinden endişe etmektedir. KKTC'nin başarılı bir dış politika ile bağımsızlık yolunda önemli bir adım atması da beklenenler arasındadır.

Yukarıda da görüldüğü gibi AB, çözüm sürecine müdahil olduğu bu uluslararası bir soruna ortak bir yaklaşım geliştirememiştir. Bir ülkenin tanınması sürecinde bile birlikte hareket edemeyen ve kendi içlerinde bölünmüş bir görünüm arz eden AB'nin dış politika alanında birarada hareket etmesinin ne denli zor olduğu bir kez daha görülmektedir. Harekat sonrası bölgenin demokratik rejimlere kavuşturulması aşamasında gerekli desteği vermeyi taahhüt eden Birlik, kendi içerisinde organize olamamış, bölgeye gerekli özeni gösterememiştir.

Yugoslav hükümetinin barış planını kabul etmesinin akabinde sona eren hareketin ardından Kosova'da barış ve güvenliğin tesis ve idame ettirilmesi, teknik destek sağlanması ve BM misyonuna (UNMIK) yardım edilmesi için KFOR oluşturulmuştur.³⁹² 10.06.1999 tarih ve 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı ile KFOR'un Kosova'da konuşlanmasına izin verilmiş oldu.

Öte yandan Kosova'nın statüsüne ilişkin tartışmalar hali hazırda devam etmekte ve bu konuda uluslararası konferanslar toplanmaktadır. Miloseviç'in önce uluslararası savaş suçları mahkemesinde yargılanmasına başlanması, ardından da hayatını kaybetmesi sonucu Kosova'nın statüsü konusu ilgi çekici bir hale gelmiştir.

Her ne kadar bölgede etnik sorunların üstesinden gelinmiş ve demokratik rejimler yerleşmeye başlamışsa da, bölgede istikrarın tam olarak sağlanması için gerekli olan bazı hususlar bulunmaktadır. Öncelikle, NATO'nun da belirttiği gibi³⁹³, bölgede demokratik kurumların tam olarak kurulup fonksiyonel hale gelmesine kadar barış

---

³⁹² <http://www.nato.int/kfor/kfor/objectives.htm> 25.12.2006.

³⁹³ NATO Genel Sekreterinin bu konudaki konuşması için bkz. **NATO in Southeast Europe in 21st Century**, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_18423.htm 30.10.2009; **Kosovo: One Year On**, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_18364.htm 30.10.2009.

gücünün varlığının devam etmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra Kosova'nın demokratik mücadelesinde onlara destek olunmalıdır. Aynı zamanda Kosova tarafı da uyuşmazlığın uç boyutlara taşınmasının kendilerini uluslararası arenada zor durumda bırakarak yalnızlaştıracağını görmelidir. Elbette Kosova'ya verilecek destek, zaman içerisinde ülke içerisinde bulunan barış gücünden dış desteğe geçmelidir. Barış gücünün Kosova'daki varlığının uzun dönemli olması, Kosova'nın geleceğine yönelik tehdit içermektedir.

Bağımsızlık ilanının gerçekleştirilmesi ve birçok devletin bu bağımsızlığı tanıması, artık Kosova'nın geleceği konusundaki tartışmaları kadük hale getirmektedir. Zira bundan sonra Kosova'nın önüne bağımsızlık dışında bir seçeneğin sunulması gerçekçi olmayacaktır.

Ohri Anlaşması ve Ahtisaari Planı ile Kosova'daki azınlıkların tanınması, sorunun çözülmesi ve Kosova'nın nihai statüsünün ne olması gerektiğine ilişkin projeksiyonlar yapılmıştır. Özellikle AB'nin bölgede demokratik standartların tutturulması için daha fazla etkin olmaya başlaması, Kosova'nın Ahtisaari Planı çerçevesinde şekillendirilmesini içerecektir.³⁹⁴

Görüldüğü üzere Avrupa kıtası içerisinde barış ve güvenliği ciddi biçimde tehdit eden, şiddet olaylarını canlandıran ve civar bölgelere de bu sorunu sıçratma olasılığı bulunan Kosova sorunun başlangıcından sonuna kadar geçen süre içerisinde AB, sorunun barışçıl yollardan çözüme kavuşturulması ve istikrar ortamının tekrar tesis edilmesi yönündeki beyanları dışında ortak olarak hareket edememiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra birçok ülkenin hızlı bir şekilde bu bağımsızlığı tanıması, sorunun çözümüne yönelik bir adım gibi gözükse de bu tanımanın AB içerisinde blok halde olmadığı, üyelerin kendi içlerinde karar vererek uygulamaya geçmeleri gibi bir teamül oluşmuştur.

---

³⁹⁴ <http://www.unosek.org/unosek/en/statusproposal.html> 30.10.2009.

GENEL DEĞERLENDİRME

Soğuk Savaş süresince Avrupa'nın savunma ve güvenlik ihtiyacı NATO tarafından karşılanmıştı. Bu sadece Atlantik ötesinden gelen bir talep veya zorlama değil, aynı zamanda NATO'nun Avrupalı üyeleri olan ve aynı zamanda AB üyelerinin de büyük bir kısmını teşkil eden devletlerin birer isteğiydi. Bu nedenle AB bünyesinde güvenlik ve savunmaya yönelik oluşumlar güdük kalmıştır.

Ancak iki kutuplu sistemin yıkılıp NATO'nun kuruluş amacı ortadan kalkınca NATO üyesi devletler yeni bir strateji geliştirerek artık komünizmin bir tehlike olmaktan çıktığını ve yeni dönemde tehdidin tek bir merkezden gelmediğini ileri sürdüler. Bu nedenle NATO, öncelikli ilgi alanını Avrupa'dan çekti. Bu hususla paralellik arz edecek şekilde BAB da, 1984 Roma Deklarasyonu sonrasında yeniden aktive edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda BAB üyesi devletler, BAB'ın askeri ve kurumsal eksikliklerinin giderilerek bölgesel kriz ve uyuşmazlıklarda, BMKA'nın ilgili düzenlemeleri dikkate alınarak rol oynamasını hedef olarak belirlemişlerdir. Ancak BAB bünyesinde bir komutanlık ya da askeri güç kurulabilmiş değildir. BAB, yukarıdaki olaylar sırasında olduğu gibi, münferit olaylar karşısında tesis ettiği kararlar ya da AB'nin isteği üzerine harekete geçerek üye devletlerin sağladığı askeri güçle operasyonlarını gerçekleştirmektedir.

ABKA'nın 42. maddesinin ilgili düzenlemeleri AB'nin ODGP ve OSGP alanında NATO'ya bağımlı olma özelliğini ortaya koymaktadır. NATO, dolayısıyla ABD'nin çıkarlarıyla ters düşen herhangi bir eylem veya işlem, pratikte gerçekleşmesi zor bir faaliyettir. Bu doğrultuda AB'nin müdahale edebileceği olaylar, ABD'nin onay verdiği, ancak müdahale zorunluluğu hissetmediği mikro ölçekli sorunlar olacaktır. Aksi takdirde önemli ve karmaşık bir uyuşmazlığa bizatihi NATO'nun müdahale etmesi sözkonusu olabileceği için AB'nin bu alandaki faaliyetlerinin de sınırlı olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Aynı maddenin 7. paragrafı, BMKA'nın 51. madde düzenlemelerine paralel olarak, saldırıya uğrayan üyeye yardımcı olmak üzere diğer üyeleri de yükümlülük altına sokmaktadır. İşbu madde, BAB'ın lağvedilmesi için altyapı oluşturması bakımından önemlidir.

Bunun yanı sıra AB içerisindeki karar alma sürecindeki zorluklar, üye devletlerin egemenlik haklarından feragat etme konusunda yaşadığı zorluklar ve ulusal çıkarların (özellikle Birliğin büyük devletleri arasında) çatışan karakterde olması, AB'nin yetkilendirilmesi konusunda karşılaşılan zorlukları da düşünürsek, AB'nin uluslararası uyuşmazlıklara müdahale yetkisinin sadece NATO'nun gölgesinde kalan ve imkan ve yetenekleri sınırlı olan AB ile ilişkili olmadığı görülecektir.

AB'nin uluslararası uyuşmazlıklarda taraf olması, ancak BM Güvenlik Konseyi'nin tesis edeceği karara istinaden, NATO imkan ve yetenekleri kullanılarak ve üyeler arasında kesin bir anlaşma olması durumunda sözkonusu olabilecektir. En azından AB'nin herhangi bir uluslararası uyuşmazlığa zamanında ve münferit bir şekilde müdahale edebilmesi oldukça güç bir ihtimaldir. Kaldı ki ODGP alanında entegrasyon seviyesinin düşük kalması ve üst otoriteye yetki devrinin yetersiz veya diğer alanlara oranla eksik kalması, üye devletlerin bu konularda tesis edeceği kararlarda ulusal çıkarları daha fazla ön plana çıkartarak üye devletler arasında sorun çıkarabilir. Üye devletler arasında meydana gelebilecek bu türden sorunlar ise, diğer alanlardaki entegrasyon seviyesinde menfi sonuçlar doğurabilir. Bu anlamda düşünülecek olursa AB içerisinde ODGP kapsamında egemenlik devrinin gerçekleşmesi, diğer alanlarda yakalanan ivmenin devam ettirilmesi için önemli bir husustur.

AB'nin askeri ve siyasi kapasitesinin önündeki engellerin anlatıldığı, daha sonra bu hususların Kosova sorunu esnasında karşılaşılan pratiğinin aktarıldığı bu çalışmada görülmektedir ki devletler için egemenlik olgusu kritik önem taşımaktadır ve devletler her ne pahasına olursa olsun egemenliklerini kaybetmek istememektedirler. Bu durum, üyelerin gerçekleştirdikleri eylem ve işlemler dikkate alındığında da görülebilmektedir.

Üye devletler bir yandan uluslarüstü yapılanmaya doğru giderken başka alanlarda bunun tersi yönde bir hareketi gerçekleştirmektedirler. Örneğin gümrük birliği konusunda artan eşgüdüm ve derinleşen işbirliği, dış politika konusunda görülememektedir.

Burada AB'nin karşısında bir yol ayrımı bulunmaktadır: AB, ya üye devletler arasındaki işbirliğini derinleştirerek eşgüdümün zayıf olduğu alanlarda da ortak hareket etmenin yolunu arayacak ya da Birliğin yönetimini hükümetler arası konferanslar yoluyla gerçekleştirecektir. Kanımızca bu seçim, AB'nin geleceğinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Birliğin önünde durduğuna inandığımız bu ikilem, 1950'lerden önce yaşanan tartışmaları hatırlatmaktadır.

Önceki bölümde sayılan operasyonların yanı sıra Kosova'daki soruna müdahale ederken de birtakım zorluklarla da karşılaşmıştır. Bunlar arasında en önemlileri, operasyonel alanda ve finansman konusunda yaşanan zorluklardır.

Petersberg Görevleri'ni tamamlamak için AB üyeleri tarafından oluşturulan hızlı tepki unsurlarının operasyonel kabiliyetleri hakkında bazı çelişkiler sözkonusudur. AGSP görevlerinde Brüksel'den uzakta gerçekleştirilen askeri operasyonlarda askeri ulaşım imkanlarına *erişimde* ciddi lojistik zorluklarla karşılaşmıştır. Kuvvetlerin uzak yerlere konuşlandırılması, ihtiyaç bölgesine ulaşımında birtakım kısıtlılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İletişimin sağlanması da benzer bir sorun olarak belirmiştir. Zira birden fazla ülkenin askeri güçleri arasındaki iletişimin sağlanması için ya bir ülkenin sözkonusu güç içerisinde baskın olması ya da ülkeler arasındaki iletişim altyapısının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bahsedilen sorunların çözülmesi durumunda da sağlanan uygun ortamın sürdürülebilirliği önem arz etmektedir. Yapılan masrafların nasıl finanse edileceği de çözülmesi gereken bir zorluk olarak ortada durmaktadır. Sürecin planlanması ise yine AGSP'nin pratik alanda bertaraf etmesi gereken sorunlardan birisidir.

Öte yandan Kosova sorununun da ötesine bakılmalıdır ki bu uyuşmazlığın Avrupa'daki son uzlaşmazlık olmasını beklenmemelidir. Bu nedenle gelecekte ortaya

çıkabilecek sorunların çözümüne yönelik olarak kriz önleme mekanizmaları geliştirilmelidir. AB'nin NATO ve dolayısıyla ABD'den bağımsız bir askeri güce sahip olması, aynı zamanda bu gücü kullanma kabiliyetine de kavuşması kritik önem arz etmektedir. Zira AB'nin en azından kendi kıtası içerisindeki bu türden sorunlara hızlı ve etkin bir şekilde müdahil olmasına yönelik hazırlıklara yönelinmelidir.

Aynı şekilde AB'nin askeri altyapısının da hazırlanarak bu müdahaleleri yapabilir hale getirilmesi gerekmektedir. AB'nin kendi kıtasındaki sorunlara müdahaleler konusunda NATO ile görev dağılımı yapması ve bu konuda sorumlulukların paylaşılması isabetli bir karar olacaktır. Bu konuda üst düzey bir karar alınarak bir an önce uygulamaya yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. NATO kararları ve buradan yapılan açıklamalar dikkate alındığında bu konuda bir uzlaşmanın bulunduğu görülmektedir. En azından NATO'nun AGSP çizgisinde olumlu bir tutum takındığı dikkate alındığında AB'nin daha fazla sorumluluk alması daha da elzem hale gelmiştir. Bizim yaklaşımımıza göre AB-NATO arasında Avrupa'daki sorunlara yönelik ortak yaklaşımlar geliştirilmesi, kazan-kazan yaklaşımına göre her iki taraf içinde avantajlı bir durumdur.

Öte yandan AB içerisinde ortak bir dış politika geliştirilmesinin önünde de bazı engeller bulunmaktadır. Bunlar mevzuata ilişkin değil, daha çok üye ülkelerin konuya yaklaşımlarıyla ilgilidir. Bu çalışmanın konusu olan Kosova konusunda da durum bu şekilde olmuştur. Kendi coğrafyalarında azınlıklarla ilgili problem yaşayan ülkeler Yugoslavya'nın parçalanarak yeni devletler türemesine karşı çıkmışlar, bunların tanınmaması konusunda da kampanya başlatmışlardır. Özellikle Kosova gibi bir devletin bağımsızlığını ilan etmesi, örneğin, Kıbrıs'taki mevcut soruna benzediği için Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından, ülkedeki Katalan ve Bask azınlığa örnek oluşturacağı düşüncesiyle İspanya kabul edilemez bulunmuştur. Hal böyle olunca devletlerin dış politikalarının toplamından ibaret olan ODGP, doğal olarak yok hükmünü kazanmaktadır.

Kurucu andlaşmalarda sürekli olarak vurgu yapılan barış, güvenlik, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi kavramları ön planda tutan AB, kendi bölgesinde istikrarın yakalanması konusunda hassastır. Bunun için ekonomik araçlarını devreye sokabilmektedir. Ancak bozulan barış ve güvenliğin yeniden tesisi için kollektif bir argümanı bulunmamaktadır. Kendi kıtası içerisinde barış ve güvenliğin ciddi anlamda sekteye uğratıldığı Yugoslavya'nın dağılması ve Kosova krizi sırasında görülmüştür ki AB, siyasi ve askeri güç olarak ileri bir seviyede değildir.

Yugoslavya'daki kriz ve Bosna'daki savaş sırasında yaşanan insanlık suçlarına karşı herhangi bir eyleme girişemeyen, bu konuda caydırıcı olmaktan uzak bazı kararlar tesis etmekle yetinen, savaşan taraflara maddi anlamda yaptırım veya destek gibi tehdit veya vaatlerle bir sonuca ulaşmaya çalışan AB, sonuca ulaşma konusunda bir acziyet içerisinde.

Kosova konusunda da benzer bir durum yaşanmıştır. AB, Kosova'daki krizin önlenmesine ilişkin aldığı caydırıcı olmayan bazı kararlar ile BM kararlarını tasdik eden açıklamalar ve üye devletlerin bireysel açıklamalarıyla yetinmiştir. AB üyelerinin tümünün konuya yönelik ortak bir tutum takınması mümkün olamamış, sorunun taraflarına sadece sükunet telkin edilmiştir.

Bilinmektedir ki diplomatik anlamda etkin olabilmek için caydırıcılığın da olması gerekmektedir. Bu caydırıcılık askeri güç kullanımı, siyasi izolasyon olabileceği gibi ekonomik yaptırımlar da olabilir. Ancak bu kartların başarıya ulaşabilmesi ve muhatabınızda istediğiniz etkiyi yaratabilmesi için uluslararası alanda bir konsensüsün olması şarttır. Nitekim Kosova sorununun taraflarına yönelik silah ambargosu kararının uygulanması aşamasında birtakım pratik engellerle karşılaşmıştır. Kültürel, dini ve etnik nedenlerle bu soruna yönelik ortak bir yaklaşım geliştirilmesi ve bu tutumun da hayata geçirilmesi mümkün olamamıştır.

Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra AB üyelerinin tutumları arasındaki fark ise Birliğin uluslararası arenadaki prestijini zedeleyecek cinstendir. Burada her devlet,

kendi özel durumlarını dikkate alarak konunun kendisine de zarara verebileceğini düşünerek bağımsızlığın reddine veya bu durumdan çıkar elde etmek amacıyla bağımsızlığın tanınması yoluna gitmiştir. Öyle ki bu konudaki iradelerini beyan ederlerken Birlik olarak bir danışma mekanizması kurma veya ortak hareket etme gereği hissetmemişlerdir. Kosova'nın bundan sonraki durumunun ne olacağı ile BM, NATO ve AB gibi uluslararası kuruluşlara üyeliği konularında üyeler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi İspanya, Yunanistan, Kıbrıs, Romanya ve Slovakya kendi özel durumlarından dolayı bu bağımsızlığın tanınmasını reddetmişlerdir. Diğer AB üyelerinin Kosova'nın bağımsızlığını tanımaları, bu alanda Birlik olarak bir karar tesis edilmesini imkansız kılmaktadır. AB, sadece 18.02.2008 tarihli deklarasyonu ile Kosova'nın bağımsızlığını not ettiklerini açıklamışlardır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali - Köker, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara: İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ekim-1998.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali – Köker, Levent, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İstanbul: İmge Kitabevi, 3. Baskı, Kasım 2004.
- Akal, Cemal Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı**, İstanbul: Afa Yayınları, 1.Basım, Ekim-1990.
- Akdemir, Erhan, “İrlanda AB’yi Veto Etti: Varsıllaşmaya Evet, Egemenlik Devrine Hayır...” <http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=1196> 12.10.2008.
- Akman, Hakan, **Siyasal İktidar ve Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri**, www.angelfire.com/folk/sosyo0/siyasaliktidar.htm 02.02.2006.
- Aktan, Gündüz, *Unutulan Soykırımlar*, Radikal Gazetesi, 26.04.2005.
- Aktar, Cengiz, **Avrupa Yol Ayrımında Türkiye**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2.Baskı, 2002.
- Alecu de Flers, Nicole, “The Provisions on CFSP and CSDP in the Lisbon Reform Treaty: Stumbling Blocks or Milestones?,” Hebrew University International Law Research Paper, No. 08-08 (September 3, 2008), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1262921. 09.06.2010.
- Alkan, Erdoğan, **1789 Devrim Şarkıları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül-1997.
- Alpkaya, Gökçen, *NATO Müdahalesi Üzerine*, <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm> 05.10.2006.
- Angelet, Bruno and Ioannis Vrailas, “European Defence in the Wake of the Lisbon Treaty,” Egmont Paper 21, Brussels: Royal Institute for International Relations, 2008, <http://www.irri-kiib.be/paperegm/ep.21.pdf>. 09.06.2010.
- Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: 3. Baskı, Alfa Yayınları, 1999.
- Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa: Alfa Yayınları, 2. Baskı, 2002.
- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Ankara: Genişletilmiş 12.Baskı, Alkım Yayınları, 1996.

- Armaoğlu, Fahir, **20.yy. Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınevi, Genişletilmiş 12.Baskı, 2001.
- Arsava, Ayşe Füsün, **Amsterdam Anlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları** (Makaleler Derlemesi), Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayın No:589, 2000.
- Arsava, Ayşe Füsün, **Amsterdam Anlaşmasının Ortak Hükümlerinin Analizi**, <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pubs.aspx?x=2&y=2>, 24.02.2006.
- Arsava, Ayşe Füsün, **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Uluslararası Alanda Uygulanmasından Kaynaklanan Sorunlar**, Ankara: AÜSBF Yayınları, Yayın No:545, 1985.
- Arsava, Ayşe Füsün, **Egemenlik Haklarının Devrine Getirilen Sınırlamalar**, Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2/2001.
- Arsava, Ayşe Füsün, **Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Amsterdam Anlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları**, Ankara: AÜ SBF Yayınları, Yayın No: 589, 1. Baskı, 2000.
- Aslan, Yılmaz, **Hukuka Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Yayın No:17, Ekim-1991.
- Ataöv, Türkkaya, **Savaş Suçları Uluslararası Mahkemesi: Jenosit Oturumu**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/415/4604.pdf>, 12.05.2009.
- Aydemir, Süleyman Ruhi, **“Hans Kelsen’in Saf Hukuk Teorisi ve Devlet Anlayışı”**, http://www.insanbilimleri.com/makaleler/hukuk/hans_kelsen.htm 12.02.2006.
- Ayışığı, Metin, **“Ulusal Egemenlik ve Atatürk”**, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_06.html 10.01.2006.
- Babuna, Aydın, **“Kosova Sorunu Üzerine”**, http://www.foreignpolicy.org.tr/turkish/dosyalar/ababuna_p.htm 05.10.2006.
- Bacık, Gökhan, **Türkiye ve Avrupa: Yeni Dönem Yeni Model, Avrasya Dosyası**, Cilt:5, Sayı:4, Kış 1999.
- Baç, Meltem Müftüler, **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1.Baskı, Eylül-2001.

- Baldwin, David, *The Concept of Security*, **Review of International Studies**, Vol. 23, No: 1, 1997.
- **Barışa Çağrı - Uluslararası Komisyon'un Balkanlar Hakkındaki Raporu**, Önsöz: Leo Tindemans, İstanbul: Sabah Yayınları, Yayın No: 60, Çağdaş Bakışlar Dizisi: 17, 1996.
- Başlar, Kemal, *Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine*, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni: Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan**, 24/1-2, 2004.
- Batır, Kerem, *NATO's Intervention In Kosovo: Implications For International Law*, **Marmara Journal of European Studies**, Vol. 12, No: 1-2, 2004.
- Batır, Kerem, *War in the Balkans: Humanitarian Intervention and Beyond*, **Europeanisation of South-Eastern Europe**, Editör: Haluk Kabaalioglu, Muzaffer Dartan, M. Sait Akman, Çiğdem Nas, Marmara University Publication No: 729, April-2005.
- Batum, Süheyl- İnceoğlu, Sibel- Öztezel Aslıhan- Tokuzlu, Lami Bertan, **Çoğulculuk**, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, Nisan 2003, 1. Basım.
- Berenskoetter, Felix, **Mapping the Mind Gap: A Comparison of US and EU Security Strategies**, <http://www.fornet.info/documents/Working%20Paper%20no.%203%20Berenskoetter.pdf>. 06.11.2009.
- Bermant, Beyza, "Bitmeyen Irak Sorunu", www.elyadal.org/pivolka/01/irak.htm 25.12.2006 .
- Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul: Sabah Yayınları, 2.Baskı, 1998.
- Bora, Tanıl, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, İstanbul: Birikim Yayınları, 2. Baskı, 1995.
- Borchardt, Klaus-Dieter, **Avrupa Bütünleşmesi**, www.deltur.cec.eu.int/kitap/kbutunlesme.rtf 25.02.2006.
- Borchardt, Klaus-Dieter, **Topluluk Hukukunun ABC'si**, Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1995.

- Bozkurt, Enver, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara: Nobel Yayınları, 1.Baskı, 2003.
- Boztemur, Recep, *20. yüzyılda Avrupa Tarihi Öğrenimi ve Öğretimi – Tarih Ders Kitapları ve Avrupa Tarihi*, **Toplumsal Tarih Dergisi**, İstanbul: Toplumsal Tarihi Vakfi Yayınları, Sayı: 117, Eylül 2003.
- C. E. Meriam Jr., **History of the Theory of Sovereignty Since Rousseau**
<http://bbllaacckk.net/sub/lib/lib/Merriam%20Jr,%20C%20E%20-%20History%20of%20the%20Theory%20of%20Sovereignty%20since%20Rousseau.pdf> 02.07.2010.
- Canbolat, İbrahim, **Alman Dış Politikası**, Bursa: Alfa Yayınları, Yeniden Düzenlenmiş 2. Baskı, 1999.
- Canbolat, İbrahim, **Avrupa Birliği ve Türkiye, Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık**, İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları, 4. Baskı, 2006.
- Canbolat, İbrahim, **Küreselleşen Dünya ve Türkiye**, Bursa: Vipaş Yayınları, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın no: 192, 1. Baskı, 2002.
- Canbolat, İbrahim, **Savaş ve Barış Arasında Dünya**, Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi, 1. Baskı, 2003.
- Canbolat, İbrahim, **Uluslararası Sistem Avrupa Birliği – Bir Dönüşümün Analizi**, Bursa: 2. Baskı, Alfa Yayınları, 1998.
- Cansever, Meltem, **Avrupa Tek Senedi**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Eylül 1987.
- Caşın, Mesut Hakkı- Özeke, Uğur- Çolak, Halil, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi**, Nokta Kitap, İstanbul: Mayıs-2007, 1.Baskı.
- Cebeci, Münevver, *The European Security Strategy: A Reflection of EU's Security Identity?*, **Marmara Journal Of European Studies**, Vol. 12, No: 1-2, 2004,
- Ceyhan, Esa, *Avrupa Birliği'nde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası*, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar ve Yeni Bakışlar**, İstanbul: Der Yayınları, 1998.

- Cilasun, Uğur, “**Türk Solunu Anlamak için Bir Deneme**”,
http://www.shp.org.tr/basin_goster.asp?ID=93 14.08.2005.
- Civelek, Jale, *Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT*, **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 1, 2006.
- Coplin, William D., *International Politics*, 3rd ed. (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1980.
- Çakmak, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Çelebi, Aykut, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Çelik, Bilgin, *Balkanlarda Arnavut Sorunu*,
<http://kisi.deu.edu.tr/bilgin.celik/Makale%201.html> 15.12.2006.
- Çomak, Hasret, *Avrupa’da Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye’nin Durumu*, **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2006.
- Dagand, Sophie, “The Impact of the Lisbon Treaty on CFSP and ESDP,” *European Security Review*, No. 37 (February 2007), Brussels: ISIS Europe. http://www.isis-europe.org/pdf/2008_artrel_150_esr37tol-mar08.pdf. 09.06.2010.
- Dedeoğlu, Beril, **Adım Adım Avrupa Birliği**, İstanbul: Çınar Yayınları, 1996.
- De Rougemon, Denis, **Europe Unites**,
http://www.europeanspirit.gr/rougemont_europe.html, 25.02.2006.
- Demir, Nesrin, **Avrupa Birliği Parlamentosu**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Eylül 2005.
- Demirdöğen, Ülkü Demirtürk, *Birleşmiş Milletler Barış Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu 1946-1996*,
<http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/Sayi11/15demirdogen.pdf#search=%22787%20say%C4%B1%C4%B1%20BM%20g%C3%BCvenlik%20konseyi%20karar%C4%B1%22> 07.07.2006.
- Derviş, Kemal - Gros, Daniel - Emerson, Michael - Ülgen, Sinan, **Çağdaş Türkiye’nin Avrupa Dönüşümü**, İstanbul: Doğan Kitap, 2.Baskı, Aralık-2004.
- Dupuy, Rene-Jean, **Uluslararası Hukuk**, Çeviren: Selahattin Bağdatlı, İstanbul: İletişim Yayınları, Presses Universitaires De France, 1. Basım, Ekim-1992.

- Ekinci, Berhan, *Yugoslavya'nın Dağılması ve Türkiye*, **Balkanlar**, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı - OBİV, Eren Yayıncılık, 1993.
- Elazar, Daniel J., “**Althusius and Federalism as Grand Design**”, <http://www.jcpa.org/dje/articles2/althus-fed.htm> 10.02.2006.
- Erdem, Engin, *Batı Avrupa Birliği ve Avrupa güvenliği*, **Avrasya Dosyası**, Cilt:5, Sayı:4, Kış 1999.
- Ergüvenç, Şadi, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Stratejik Boyutu*, **Foreign Policy**, Türkiye Baskısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Temmuz-Ağustos 2001.
- Erhan, Çağrı, *NATO'nun Kuruluşu ve Gelişmesi*, Editör: Baskın Oran **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Erdenir, F.H. Burak, *Avrupa Kimliği Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe*, Ankara: Ümit Yayıncılık, Ocak-2005.
- Eroğul, Cem, **Devlet Nedir**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, Eylül-2002.
- Fırat, Gökçe, **Komprador Değil Ulusal Sol**, <http://www.turksolu.org/37/basyazi37.htm> 01.02.2006.
- Fontaine, Pascal, **Europe in 12 Lessons**, http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/move/47/index_en.htm 15.06.2006.
- Fukuyama, Francis, **Devletin İnşası, 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1.Baskı, Mart-2005.
- Gemalmaz, Mehmet Semih, **Uluslarüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul: Beta Yayınları, 2.Baskı, 1997.
- Genç, Mehmet, **Avrupa Birliği Üzerine Bir Çözümleme**, <http://strateji.cukurova.edu.tr/AVRUPA/genc.pdf> 03.02.2006.
- Genç, Mehmet, **Avrupa Örgütlenme Arayışında Avrupa Toplulukları**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basım Evi, U.Ü. Güçlendirme Vakfı Yayın No: 72, 1993.
- Genç, Mehmet, **Avrupa Toplulukları'nın Kurumsal ve Hukuksal Yapısı**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993.
- Genç, Mehmet, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, Bursa: I. Cilt, Ezgi Kitabevi, 1998.

- Genç, Mehmet, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri, Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuatlar**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Yayın No: 16, 1997.
- Genç, Mehmet-Reçber, Kamuran, “*Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri*”, **Bilimin Işığında Aydınlanma Seminerleri**, Bursa: 17.04.2003 - 19.06.2003, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları: 4, 2003.
- Göçer, Mahmut, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Nisan-Haziran-2002, Ankara: A.Ü.SBF Yayınları: 57-2.
- Gökırmak, M. A. Mert, **Yeni Dünya Düzeni’nde AT-ABD Arası Güvenlik ve Dış Politika İlişkileri**, Danışman: Mehmet GENÇ, Bursa: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Gönlübol, Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1964.
- Gönlübol, Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara: AÜSBF Yayın No: 236, 1975.
- Gönlübol, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, 9.Baskı.
- Gözler, Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2004.
- Gözler, Kemal, **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, Mayıs-1999.
- Gözler, Kemal, **Anayasa Hukukunun Metodolojisi**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2.Baskı, Temmuz-1999.
- Gözler, Kemal, **İdare Hukuku Ders Notları**, Bursa: Ekin Kitabevi, 1999.
- Gözler, Kemal, **Kurucu İktidar**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.
- Gözler, Kemal, **Türk Anayasaları**, Ekin Kitabevi, 1. Baskı, Bursa, Ocak-1999.
- Gözübüyük, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi, 5. Baskı, 1995.
- Guérin, Daniel, **Fransa’da Sınıf Mücadelesi 1793-1795**, Çeviren: Yavuz Alogan, İstanbul: Yazın Yayıncılık, Kasım-1986.
- Gülsoy, M. Tevfik, “*John Locke’un Siyaset Teorisinin Temel Kavramları ve Yasama Gücü*”, <http://www.jura.uni-sb.de/turkish/TGuelsoy1.html> 10.02.2006.

- Gümüş, Okan – Sevi, Aziz, **Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ankara: Polat Yayınları, 1.Baskı, 1996.
- Günay, Baki, *Kosova Meydanından Kosova Katliamına*”, http://www.prizrenliler.org/index.php?option=com_content&task=view&id=63&Itemid=43 05.10.2006.
- Güney, Nurşin Ateşoğlu, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası: AB, NATO ve Türkiye*, **Foreign Policy**, Türkiye Baskısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Ocak-Şubat 2002.
- Güney, Nurşin Ateşoğlu, **Batı'nın Güvenlik Stratejileri AB - NATO - ABD**, İstanbul: Bağlam Yayınları, Birinci Baskı, Kasım 2006.
- Güney, Nurşin Ateşoğlu, *Bosna-Hersek Sorunu ve Barış Görüşmeleri Süreci*, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, İstanbul: Bağlam Yayınları, Editör: Kemali Saybaşıllı-Gencer Özcan, Birinci Basım, Mart-1997.
- Günüçur, Haluk, **Avrupa Topluluğu Hukuku**, Avrupa Ekonomik Dayanışma Merkezi Yayınları, Ankara: 3.Baskı, 1996.
- Gürbüz, Ahmet, **J.J.Rousseau ve Toplum Sözleşmesi Kuramının Değeri**, <http://e-sosder.com/dergidetay.php?id=86> 12.02.2006Hardt, Michael – Negri, Antonio, **İmparatorluk**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 5.Basım, 2003.
- Haine, Jean-Yves, **AGSP ve NATO**, Çeviren: Yasin Athoğlu, Editör: Nicole Gnesotto, İstanbul: Tasam Yayınları, İlk Basım, Ekim 2005.
- Hakyemez, Yusuf Şevki, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı, Doğuşu, Gelişimi ve Kavramsal Çerçevesi**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2004.
- Hasani, Enver, **Kosova Krizi: Hukuki ve Siyasi Boyutu**, Avrasya Dosyası, Sayı 1-2, Cilt 4, İlkbahar-Yaz, 1998.
- Hobsbawn, Eric, **The Age of Revolution 1778-1848**, New York: Vintage Books, A Division of Random House, Inc., August-1996.
- Hunke, Sigrid, **Allah'ın Güneşi Avrupa'nın Üzerinde**, İstanbul: Altın Kitaplar, Ocak-2001, 1. Basım.
- Hurtgen, James R., **Hobbes' Theory of Sovereignty in Leviathan**, http://www.reasonpapers.com/pdf/05/rp_5_5.pdf 02.07.2010.

- Ilgaz Deniz, *Avrupa Anayasası ve Yetki Dağılımı*, **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1-2, 2004.
- İşyar, Ömer Göksel, *Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri*,
http://www.dokumanlar.com/dokuman/2005_1/avrupa-orgutlenme-ve-butunlesme-arayislari-orneginde-uluslararasi-entegrasyon-modelleri-port86831dosya.asp
20.02.2006.
- İşyar, Ömer Göksel, “*Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri*”, **Doğu Batı Dergisi**, Kasım-Aralık-Ocak 2003–04, Yıl:7, Sayı: 25, Doğu Batı Yayınları.
- Kaboğlu, İbrahim O., “*Hukuktaki Küresel Eğilim*”:
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107579> 15.02.2006.
- Kapani, Münici, **Politika Bilimine Giriş**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, Aralık, 1992.
- Karakaş, A. Işıl, *Avrupa Birliği’nde Egemenlik Yetkilerinin Devredilmesi Sorunsalı, Avrupa Birliği Hukuku*, Türkçe’ye çeviren ve yayına hazırlayan: İdil Işıl Gül - Lami Bertan Tokuzlu, *Avrupa Birliği Hukuku Semineri*, İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu – İstanbul, 10–12 Ekim 2002, Şefik Matbaası, 2003.
- Karakoç, Jülide, *ABD’nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO’nun Müdahalesi*, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8/1 (2006).
- Karluk, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım, 2002.
- Kay, Sean, *Air Power and Allied Action: The Lessons of Modern War*, **Contemporary Security Policy**, April-2002, Vol. 23, No. 1.
- Kay, Sean, *NATO, the Kosovo War and Neoliberal Theory*, **Contemporary Security Policy**, August-2004, Vol. 25, No. 2.
- Keohane, Robert, **After Hegemony**, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Keyder, Çağdaş, **Memâlik-i Osmaniye’den Avrupa Birliği’ne**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2004.
- Koray, Meryem, **Avrupa Toplum Modeli**, İstanbul: İmge Kitabevi, 2.Baskı, 2005.

- Kovert, Paul A., **Ulusal Kimlik: İçsel ve Dışsal**, Derleyenler: Erol Göka – Işık Kuşçu, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.
- Kut, Şule, **Balkanlar’da Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2005.
- Lindstrom, Gustav, **Harekat Alanında: AGSP Operasyonları**, Çeviren: Emir Han Göral, Editör: Nicole Gnesotto, İstanbul: Tasam Yayınları, İlk Basım, Ekim 2005.
- Lokrantz-Bernitz, Dag, (Stokholm Üniversitesi Hukuk Fakültesi), *Egemenliğin Devri, Avrupa Birliği Hukuku*, Türkçe’ye çeviren ve yayına hazırlayan: İdil Işıl Gül - Lami Bertan Tokuzlu, *Avrupa Birliği Hukuku Semineri*, İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu – İstanbul, 10–12 Ekim 2002, Şefik Matbaası, 2003.
- Meacham, Jon, *The Story of Power*, **Newsweek**, Vol. CLII, No. 26/ Vol. CLIII, No. 1, 29 December 2008 – 5 January 2009.
- Meiers, Franz-Josef, *Avrupa’nın Güvenlik ve Savunma Politikasında Karşılaşılan Zorluklar*, **Avrasya Dosyası**, **Avrasya Dosyası**, Cilt:5, Sayı:4, Kış 1999.
- Mısır, Mustafa Bayram, “İmparatorluk, Ulus-Devletler ve Egemenlik”, <http://www.bianet.org/2002/12/09/13455.htm> 15.02.2006.
- Monnet, Jean, *Mémories*, Paris: Fayard, 1976, Çeviren: W. Collins, Londra, 1976.
- Okandan, Recai Galip, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul: İÜHFY, 1976.
- Öğün, Süleyman Seyfi, **Türk Politik Kültürü**, Bursa: Alfa Yayınları, Bursa, 2000.
- Ökçesiz, Hayrettin, “Hukuk Kültürünün Yapısını ‘Nomos-Physis’ (Toplum-Kültür-Doğa) Çerçevesinde Yedi Üçüzlü Bir Kurguyla Açıklama Şemasında Egemenliğin İrdelenmesi”, www.stksempozyumu.org/download/hayret_metin.pdf 12.02.2006.
- Öktem, Niyazi – Türkbağ, Ahmet Ulvi, **Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, Der Yayınları, İstanbul, 2009, 4.Baskı.
- Öktem, Niyazi – Ilgaz, Turhan, **Pierre Dubois’nın Anı ve Görüşleri: Galatasaraylı Bir Monsenyör**, İstanbul: Zaman Yayınları, 2001.
- Özcan, Mehmet, *AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası*, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=18> 08.04.2006.

- Özcan, Mehmet, *Avusturya Seçimleri Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi Hakkında Bir Değerlendirme*, **Yeni Türkiye Dergisi – AB Özel Sayısı**, Sayı: 35-36, 2000.
- Özdal, Barış - Genç, Mehmet, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2005.
- Özdemir, Sahir, **Kavramlara İlişkin Açıklayıcı Not**, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Haziran 2001, <http://www.dpt.gov.tr/abigm/Yayinlar/KIAN.pdf> 15.01.2006.
- Özer, Atilla, “Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu”, www.anayasa.gov.tr/anyarg20/aozer.pdf 12.02.2006.
- Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Gözden Geçirilmiş 2.Bası, Turhan Kitabevi, 2004.
- Platon, **Devlet**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, Haziran–2000.
- Pinder, John, **European Community – The Building of Union**, New York: Oxford University Press, 1991.
- Pingel, Falk, **Avrupa Evi**, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Mayıs 2004.
- **Poland’s Position Papers for the Accession Negotiations with the European Union**, Warsaw: Studio Wydawnicze FAMILIA Piotr Myslokowski, First Edition, June-2000.
- Preece, Jennifer Jackson, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, İstanbul: Donkişot Yayınları, 1.Basım, Eylül–2001.
- Reçber, Kamuran, **AB Kurucu Antlaşması Düzenlemeleri İtibarıyla AB Üyesi Devletler Arasında Ortak Dış Politika, Güvenlik ve Savunma Konularında Uzlaşma Var mı?” Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 3, Eylül 2002.
- Reçber, Kamuran, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa: Mart-2010.
- Reçber, Kamuran, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Bursa: Ezgi Kitabevi, Kasım-2003.

- Reçber, Kamuran, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, 2005.
- Reçber, Kamuran, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Perspektifinde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, <http://www.isguc.org/kamuran3.htm> 20.12.2006.
- Reçber, Kamuran, **Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1.Baskı, 2002.
- Reçber, Kamuran, *Batı Avrupa Birliği'nin Evrensel ve Bölgesel Barışı Korumada Üstlendiği Rol*, **Akademik Fener**, Balıkesir: Sayı: 1, Cilt: 1, Yıl: 2003, Balıkesir Üniversitesi Basımevi.
- Reçber, Kamuran, *Batı Avrupa Birliği'nin Uluslararası Hukuk Kişiliği*, **AÜ SBF Dergisi**: Ankara, Sayı: 57-1, Ocak-Mart 2002.
- Reçber, Kamuran, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, Mayıs-2006.
- Reçber, Kamuran, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2004.
- Robertson, Lord, **NATO Dergisi – Önsöz**, NATO Office of Information and Press – Distribution Unit, Sonbahar 2001.
- Rousseau, Jean Jacques, **Toplum Anlaşması**, İstanbul: Batı Klasikleri, MEB Yayınları, 1992.
- Roy, Ayşe, **Şu AB Neyin Nesi?**, İstanbul: TURKAB AB İşbirliği Derneği Yayını, AB Bilinci Serisi:1, 4.Baskı, 2003.
- Russell, Bertrand, **İktidar**, Çeviren: Mete Ergin, İstanbul: Cem Yayınevi, 3. Baskı, Ocak-1999.
- Sabuncu, Hakan, “Birlikte Hakimiyet Kavramının Birleşme ve Devralmalar Açısından Değerlendirilmesi”, Rekabet Kurumu, Ankara, 2003.
- Salihoğlu, Mehmet Latif, “**Ecevit Sağ Tabanı, Demirel Sol Tabanı Böldü**” <http://www.yeniasya.com.tr/2005/07/26/yazarlar/lsalihoglu.htm> 15.08.2005.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, 2009, 18. Baskı.
- Sarıbay, Ali Yaşar – Öğün, Süleyman Seyfi, **Politikbilim**, Bursa: Alfa Yayınları, Eylül – 1999.

- Schmidt, Manfred G., **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çeviren: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Birinci Basım, Ekim-2001, Ankara.
- Solana, Javier, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası – İlk Beş Yıl**, Çeviren: Hande Kolçak Köstendil, Editör: Nicole Gnesotto, İstanbul: Tasam Yayınları, İlk Basım, Ekim 2005.
- Sorel, Albert, **Avrupa ve Fransız İhtilali**, Çeviren: Nahid Sırrı Örik, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1949.
- Soykut, Mustafa, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)**, İstanbul: 2007, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.
- Soysal, İsmail, *Günümüzde Balkanlar ve Türkiye'nin Tutumu*, **Balkanlar**, İstanbul: Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1993.
- Soysal, İsmail – Kut, Şule, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990–1996**, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı – OBİV, Birinci Baskı, Mart 1997.
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: 2. Baskı, Filiz Kitabevi, 1995.
- Strohmeyer, Hansjörg, *Collapse and Reconstruction of A Judicial System: The United Nations Missions in Kosovo and East Timor*, **American Journal of International Law**, 2001, Vol. 95, No. 1.
- Tanilli, Serdar, **Devlet ve Demokrasi – Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 8.Baskı, Haziran-1996.
- Tanrıseven, Oktay, *Güvenlik*, Derleyen: Atilla Eralp, **Devlet ve Ötesi – Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül-2005.
- Taşdemir, Fatma– Yürür, Pınar, *Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme*, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 3/99.
- Tayfur, Fatih, *Dış Politika*, Derleyen: Atilla Eralp, **Devlet ve Ötesi – Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül-2005.
- Tekinalp, Gülören – Tekinalp, Ünal, **Avrupa Birliği Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, 2.Baskı, 2000.

- Teziç, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, 2. Baskı, 1991, s.117; Bülent Daver, “*Ulusal Egemenlik Kavramına Genel Bir Bakış*”, **1. Milli Egemenlik Sempozyumu**, Ankara: TBMM Basımevi, Nisan–1985.
- Tilly, Charles, **Avrupa’da Devrimler 1492–1992**, Çeviren: Özden Arıkan, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1995.
- Toktay, Bahaedin, *Kosova Tarihi*, **Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova**, Editör: Osman Baymak, Kosova: 2008, Bay Yayınları, 1. Baskı.
- Torun, Yıldırım, **Hugo Grotius’un Hukuk ve Siyaset Felsefesi**, İstanbul: Kaktüs Yayınları, Yayın No: 233, Sivil İnisiyatif: 9, 1.Baskı, 2005.
- Triantaphyllou, Dimitrios, *Balkans Today: The EU and the Region*, **Marmara Journal of European Studies**, Vol. 10, No: 2, 2002.
- Turan, İlter, “*Ulusal Egemenlik ve Siyasal Katılma*”, **1. Milli Egemenlik Sempozyumu**, Ankara: TBMM Basımevi, 24–25 Nisan 1985.
- Türbedar, Erhan, *Hırvatistan’ın Avrupa’ya Geri Dönüşü*, **Stratejik İnceleme**, <http://www.asam.org.tr/temp/temp62.pdf> 10.11.2006.
- Türkmen, İlter, *Güvenlik, Ekonomi ve Dış Politika*, **Foreign Policy**, Türkiye Baskısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Mart-Nisan 2001.
- Türkoğlu, Emir, *Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği*, **Balkan Diplomasisi**: Ankara, ASAM Yayınları, 2001.
- Tüzel, Sadık, **Anayasa Hukuku**, İzmir: Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 64-4, 3.Baskı, 1969.
- Uygun, Oktay, **Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi**, www.anayasa.gov.tr/anyarg20/ayrg2003.htm 20.01.2006.
- Ülger, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği’nde Siyasal Bütünleşme**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1.Baskı, Mayıs 2002.
- Ülger, İrfan Kaya, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990’lı Yıllar*, **21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Derleyen: İdris Bal, İstanbul: Alfa Yayınları, Birinci Basım, Kasım 2001.

- Üstün, İbrahim, *Etnik Savaş Sonrası Türklerin Kosova'da türklerin Durumu*, Editör: Osman Baymak, **Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova**, Kosova: 2008, Bay Yayınları, 1. Baskı.
- Versar, Vakur, “*Batıda Egemenlik Kavramının Gelişimi*”, **1. Milli Egemenlik Sempozyumu**, Ankara: TBMM Basımevi, Nisan-1985.
- Viotti, Paul R. - Kauppi, Mark V., **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, New York: Macmillan Publishing Co., 2nd ed., 1993.
- Weaver, Robert, *Ortaklık Aracılığıyla Güvenliğin Sağlanması*, **NATO Dergisi**, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001.
- Weller, Marc, *The Rambouillet Conference on Kosovo*, **International Affaires**, Vol. 75, No.2.
- Yalvaç, Faruk, *Devlet*, Derleyen: Atilla Eralp, **Devlet ve Ötesi – Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül-2005.
- Yalvaç, Faruk, **Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş**, Phoenix Yayınevi, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Dizisi – 3, Ankara, 2008.
- Yılmaz, Hakan, *Türkiye'nin Avrupa Kültüründeki Yeri – Avrupa'nın Kültürel Sınırlarının Çizilmesi*, **Toplumsal Tarih Dergisi**, İstanbul: Toplumsal Tarhi Vakfı Yayınları, Sayı: 130, Ekim-2004.
- Yörükoğlu, Emin Bora, **Avrupa Topluluğu Hukuku**, http://www.ankahukuk.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1036&Itemid=113 12.11.2005.
- **AB Kurumları – Avrupa Bütünleşmesinin Anahtarı**, Ankara: Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000.
- **Amsterdam Antlaşması, “Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları”**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları:162, Haziran-2000.
- **Avrupa-Atlantik Sahasında Güvenliği Yayımak, NATO ve Ortak Ülkelerinin Rolü**, Brussels: NATO Office of Information and Press, 2000.
- **Güncel Haber**, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından yürütülen iletişim projesinin periyodik yayını, Mayıs 2005, Yayın no: 6.

- **NATO After Prague, New Members, New Capabilities, New Relations**, NATO Office of Information and Press, 2001.
- **NATO and Russia: Partners in Peacekeeping**, NATO Office of Information and Press, Şubat-2001.
- **NATO El Kitabı**, Brüksel, 2001.
- **NATO in the 21st Century**, NATO Office of Information and Press.
- **The Reader's Guide to the NATO Summit in Washington**, 23-25 Nisan 1999, NATO Office of Information and Press, 2001.
- **21.Yüzyılda NATO**, NATO Office of Information and Press, 2001.
- *A World Player, Europe on the Move*,
http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/17/index_en.htm 15.06.2006.
- AB, İıan'ı Güvenlik Konseyi'ne Havale Ediyor, www.voanews.com/turkish/2006-01-12-voa15.cfm, 01.12.2006.
- AB de İıan'a Baskıyı Arttırdı, <http://www.ntvmsnbc.com/news/359677.asp>, 01.02.2006.
- ABD ve AB, İıan konusunda Çin ve Rusya'yı ikna etti, http://www.maksimum.com/haberler/h/abd_ve_ab_ııan_konusunda.php, 01.02.2006.
- *BM Kontrolündeki Kosova Bağımsızlık Yanlısı Partilere Oy Verdi*,
<http://www.media.ankara.edu.tr/akildefteri/yazi.php?yad=3400> 14.10.2006.
- EU Constitution Letter, www.fedtrust.co.uk/admin/uploads/News_Nov_04.pdf 12.12.2006.
- **Güncel Haber**, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Özel Sayısı*, Şubat-Mart 2003 sayısı, <http://www.deltur.cec.eu.int/GH30-ek.pdf#search=%22bab%20feshedildi%22> 10.07.2006.
- *History of Euroepan Integration Site: the Pleven Plan* <http://www.eu-history.leidenuniv.nl/index.php3?c=51> 15.09.2006.
- **Introduction To International Law**,
<http://www.wwlegal.com/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=64>, 02.09.2005.

- *Kosova Nereye Gidiyor?*
http://www.pusula.tv/modul_haber/tumbolumler_detayli.asp?Gundem=848 14.10.2006.
- *NATO El Kitabı,*
<http://www.nato.int/docu/other/tr/handbook.pdf#search=%22%22BAB%20RoI%20C3%BC%22%20ve%20AB%20ve%20Atlantik%20Pakt%20C4%B1%20C4%B0li%20C5%9Fkilrine%20Dair%20Bildiri%22> 05.04.2006.
- *The European Prospect – A Union, not a unity,*
<http://www.ellopos.net/politics/briand-union.htm> 19.09.2006.
- <http://www.assembly-weu.org/en/presentation/historique.php?PHPSESSID=7ddd7b5286cb129f486cd691c8277506> 22.02.2007.
- http://bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/06/050617_eu_summit_referandum.shtml 12.12.2006.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0006.htm 20.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm 22.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0006.htm 10.06.2010.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf 10.06.2010.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/kolnen.htm 20.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/98768.pdf 10.06.2010.
- http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/85349.pdf 10.06.2010.
- http://cuej.u-strasbg.fr/archives/europe/europe_conclusion/cons_01_42/04_luxembourg_02_04_76.html 20.06.2006.

- <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/49/IMG/NR059649.pdf?OpenElement> 07.07.2006.
- <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/259/27/PDF/N9625927.pdf?OpenElement> 09.07.2006.
- <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/084/37/PDF/N9708437.pdf?OpenElement> 13.07.2006.
- <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement> 03.11.2006.
- <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement> 03.11.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/661%20\(1990\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/661%20(1990)&Lang=E&Area=RESOLUTION) 02.07.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/743%20\(1992\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/743%20(1992)&Lang=E&Area=RESOLUTION) 07.07.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/757%20\(1992\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/757%20(1992)&Lang=E&Area=RESOLUTION) 07.07.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/758%20\(1992\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/758%20(1992)&Lang=E&Area=RESOLUTION) 07.07.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/770%20\(1992\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/770%20(1992)&Lang=E&Area=UNDOC) 07.07.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/776%20\(1992\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/776%20(1992)&Lang=E&Area=UNDOC) 07.07.2006.

- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/816%20\(1993\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/816%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC) 07.07.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/820%20\(1993\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/820%20(1993)&Lang=E&Area=UNDOC) 08.07.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1203%20\(1998\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1203%20(1998)&Lang=E&Area=UNDOC) 05.11.2006.
- [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1244%20\(1999\)&Lang=E&Area=UNDOC](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1244%20(1999)&Lang=E&Area=UNDOC) 25.12.2006.
- <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>. 30.10.2009.
- <http://daccess-ods.un.org/TMP/1400005.html> 07.07.2006.
- EU Faces Embarrassing Split Over Kosovo Independence, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2934485,00.html> 10.06.2010.
- http://ec.europa.eu/comm/external_relations/cfsp/fin/ca1101_en.pdf 22.02.2007.
- http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/goteborg_concl_en.pdf 10.06.2010.
- <http://eu-coherence.wizard.pvda.nl/download.do/id/100141249/cd/true/> 20.03.2006.
- <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> 09.06.2010.
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997E0193:EN:HTML> 20.02.2007.
- http://europa.eu/abc/history/1966/index_en.htm 20.06.2006.
- http://europa.eu/constitution/en/1stoc1_en.htm 09.09.2006.
- http://europa.eu/constitution/en/ptoc66_en.htm 20.10.2006.

- http://europa.eu/constitution/en/ptoc67_en.htm 20.10.2006.
- http://europa.eu/constitution/futurum/documents/other/oth040602_2_en.pdf 21.02.2007.
- http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_7720_en.htm 10.06.2010.
- http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_7721_en.htm 10.06.2010.
- http://europa.eu.int/comm/environment/news/efe/pdf/specialnews10_en.pdf 15.06.2006.
- http://ec.europa.eu/comm/external_relations/news/2000/04_00/pres_00_101.htm 21.02.2007.
- http://ec.europa.eu/comm/external_relations/news/patten/speech_99_174.htm 22.02.2007.
- <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/treaties/dat/12002E/htm/12002E.html> (E.T. 12.04.2006).
- <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/07/2&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>. (E.T. 25.09.2009).
- http://europa.eu/scadplus/glossary/european_security_defence_policy_en.htm 11.01.2007.
- http://europa.eu/scadplus/glossary/foreign_security_policy_en.htm 09.01.2007.
- http://europa.eu/scadplus/glossary/luxembourg_compromise_en.htm, 20.06.2006.
- http://www.europarl.europa.eu/summits/dub2_en.htm#annex3 10.06.2010.
- http://www.europarl.europa.eu/summits/ko11_en.htm 10.06.2010.
- http://www.europarl.europa.eu/summits/ko12_en.htm#an5 10.06.2010.
- http://home.wanadoo.nl/tcc/balkan/un_sharpguard.html 08.07.2006.
- <http://ilef.ankara.edu.tr/akildeferi/yazi.php?yad=2572> 11.11. 2006.
- <http://sca.lib.liv.ac.uk/collections/owen/boda/ecco2.pdf> 10.06.2010.
- Kohen, Sami, NATO-AB Aksaklığı ve Türkiye, <http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1134174&AuthorID=58&Date=01.09.2009&b=NATO-AB%20aksakligi%20ve%20Turkiye...&a=Sami%20Kohen&ver=12>. 09.01.2009.
- <http://kosova.ihh.org.tr/statu/statu.html> 12.11.2006.

- <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/3954327.stm> 12.12.2006.
- http://www.abhaber.com/belgeler/blg_00056.asp 05.07.2006.
- <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23230> 11.11.2006.
- <http://www.ancientworlds.net/aw/Group/139585> 05.11.2006.
- <http://www.atlanticcommunity.org/Saint-Malo%20Declaration%20Text.html>
09.07.2006.
- <http://www.asam.org.tr/belgeler/787.pdf> 07.07.2006.
- <http://www.asam.org.tr/belgeler/816.pdf> 07.07.2006.
- http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060910_iran_eu.shtml
10.09.2006.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00200-r1.en0.htm 21.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0002.htm 22.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0006.htm 22.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/06286-R1E8.htm 06.11.2006.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/06892X8.doc.htm 06.11.2006.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm 20.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/54315.pdf
23.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00300-R1.EN8.htm 10.06.2010.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/76279.pdf
23.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/77679.pdf
23.02.2007.

- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/79696.pdf
23.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/85349.pdf
23.02.2007.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/06025.en0.html 06.11.2006.
- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/12560.EN8.htm 06.11.2006.
- <http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=10&prnId=13&hnd=1&ord=12&docId=323&fop=0> 15.07.2006.
- <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/politika.html> 05.07.2006.
- <http://www.deltur.cec.eu.int/mali-sheets1.html> 05.03.2006.
- [http://www.dispolitikaforumu.com/iran%20%20%20%20%20%20%20nkleer%20krizi%20%20\(I\)%5B1%5D.pdf](http://www.dispolitikaforumu.com/iran%20%20%20%20%20%20%20nkleer%20krizi%20%20(I)%5B1%5D.pdf) 25.08.2006.
- <http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php?searchstring=M&dict=es.dict> 05.02.2006.
- <http://www.ena.lu/mce.cfm> 19.05.2006.
- <http://www.ellopos.net/politics/fouchet.htm> 19.05.2006.
- <http://www.ellopos.net/politics/davignon.htm> 20.05.2006.
- <http://www.ellopos.net/politics/luxembourg.htm> 20.06.2006.
- <http://www.eudor.net/~N380RRqj/GUICHET862277/> 30.05.2006.
- <http://www.eudor.net/~Js6Wf33b/GUICHET862282/> 06.06.2006.
- http://www.eupt-kosovo.eu/legal_basis.htm 30.10.2009.
- Europe split on Kosovo Independence,
<http://www.euractiv.com/en/enlargement/europe-split-kosovo-independence/article-170353> 10.06.2010.
- <http://www.eurofound.eu.int/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/LUXEMBOURGCOMPROMISE.htm> 20.06.2006.
- http://www.europa.eu/european_council/conclusions/index_en.htm 20.02.2007.
- http://www.europarl.europa.eu/summits/maastricht/default_en.htm 09.09.2006.

- http://www.europarl.europa.eu/summits/fei1_en.htm 10.06.210.
- http://www.europarl.europa.eu/summits/maastricht/default_en.htm 09.09.2006.
- http://www.findarticles.com/p/articles/mi_pnav/is_199306/ai_1074097923
08.07.2006.
- http://www.fornet.info/documents/plenary1deWilde_Glume.pdf , 20.03.2006.
- http://www.globalsecurity.org/military/ops/sharp_guard.htm 08.07.2006.
- <http://www.gmu.edu/departments/t-po/resource-bk/mission/unprofor.html>
07.07.2006.
- <http://www.ikv.org.tr/abtarihce.php> 02.12.2005.
- <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=954> 02.01.2006.
- <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=969> 12.05.2006.
- <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=990> 04.03.2006.
- <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1190>, 20.06.2006.
- <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1264> 04.03.2006.
- <http://www.infomag.com.tr/content.asp?id=14847> 12.12.2006.
- <http://www.irna.ir/tr/news/view/line-6/0608319893111456.htm> 31.08.2006.
- [http://www.isis-europe.org/ftp/Download/Concordia%20and%20BP-
NN%20v5n8.PDF](http://www.isis-europe.org/ftp/Download/Concordia%20and%20BP-NN%20v5n8.PDF) 04.01.2007.
- [http://www.kosovotimes.net/component/content/article/338-kosovo-and-the-
organization-of-the-islamic-conference.html](http://www.kosovotimes.net/component/content/article/338-kosovo-and-the-organization-of-the-islamic-conference.html). 30.10.2009.
- <http://www.ktto.net/ab/turkce/n20050905.html> 12.12.2006.
- http://kenosisdown2earth.files.wordpress.com/2008/01/maslows_hierarchy_of_needs.png 21.01.2009.
- http://www.knesset.gov.il/process/docs/venice_eng.htm 09.09.2006.
- **Kosovo: One Year On**, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_18364.htm
30.10.2009.
- **NATO in Southeast Europe in 21st Century**,
http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_18423.htm 30.10.2009.
- **Partnership, The Foundation of European Security**,
http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_19001.htm. 30.10.2009.

- **European Security in the 21st Century,**

http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_19168.htm 30.10.2009.

- <http://www.nato.int/docu/basicxt/treaty.htm> 15.05.2006.
- <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-062e.htm>. 27.10.2009.
- <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/art3.html> 04.01.2007.
- <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/military.html> 05.07.2006.
- http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/turkish/main_pr.html 10.07.2006.
- <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/turkish/foreword.html> 05.07.2006.
- <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/history.html> 07.07.2006.
- <http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960222b.htm> 15.06.2006.
- <http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960220a.htm> 15.06.2006.
- <http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960603a.htm> 15.06.2006.
- <http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960604a.htm> 15.06.2006.
- <http://www.nato.int/docu/speech/1996/s960212a.htm> 05.07.2006.
- <http://www.nato.int/docu/speech/1998/s981027a.htm> 05.11.2006.
- <http://www.nato.int/docu/update/2003/07-july/e0702a.htm>. 20.10.2009.
- <http://www.nato.int/ifor/general/shrp-grd.htm> 08.07.2006.
- <http://www.nato.int/kfor/kfor/objectives.htm> 25.12.2006.
- http://www.nato.int/kfor/structur/nations/placemap/kfor_placemat.pdf. 30.10.2009.
- <http://www.nato.int/kosovo/docu/u981024a.htm> 05.11.2006.
- <http://www.nato.int/kosovo/history.htm> 05.11.2006.
- http://www.nato.int/shape/news/2003/shape_eu/se030822a.htm 04.01.2007.
- <http://www.ntv.com.tr/news/383951.asp> 03.09.2006.
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/384539.asp> 10.09.2006.
- <http://www.osce.org/item/22063.html> 05.11.2006.
- <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=5001766071>, 25.02.2006.
- http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=49596&ForArsiv=1
01.09.2006.
- <http://www.revolutionarydemocracy.org/Turkish/albaniaturk.htm> 15.07.2006.

- <http://www.rizgari.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=499>
15.02.2006.
- <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2006/06/19/reportage-01> 15.07.2006.
- <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil2/bas/b123m.htm> 10.07.2006.
- <http://www.tsk.mil.tr/uluslararasi/barisidestekharekatkatki/bmmisyonlar.htm#12>
16.07.2006.
- <http://www.turkishweekly.net/news.php?id=41486> 12.12.2006.
- <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=20> (03.07.2006).
- <http://www.turkiyeavrupavakfi.org/1947.asp> 04.06.2006.
- http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprof_p.htm 07.07.2006.
- <http://www.unmikonline.org/intro.htm> 30.10.2009.
- <http://www.unosek.org/unosek/en/statusproposal.html> 30.10.2009.
- <http://www.unrv.com/early-empire/pax-romana.php> 05.11.2006.
- <http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-01/2006-01-22-voa1.cfm>
05.10.2006.
- <http://www.voanews.com/turkish/2006-09-01-voa8.cfm> 20.08.2006.
- <http://www.weu.int/documents/880419en.pdf> 02.07.2006.
- <http://www.weu.int/documents/911118en.pdf> 15.07.2006.
- <http://www.weu.int/documents/920619cenen.pdf> 07.07.2006.
- <http://www.weu.int/documents/920812en.pdf> 08.07.2006.
- <http://www.weu.int/documents/930405en.pdf> 09.07.2006.
- <http://www.weu.int/documents/940509en.pdf> 15.06.2006.
- <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decad040.htm> 05.09.2006.
- <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/intdip/interam/intam03.htm> 12.10.2006.
- www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/disbasinbaslik/2002/10/03x10x02.HTM
25.12.2006.
- <http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=44&Yil=2006&Ay=5>
05.05.2010.
- www.rekabet.gov.tr/word/tezler/hakansabuncu.doc 15.02.2006.

- w3.balikesir.edu.tr/~akolbasi/LaHayeadaletdivani.doc 01.02.2006.
- İnan nükleer programına hız veriyor, Zaman Gazetesi, 04.02.2006.
- AB İnan taslağını hazırladı, Radikal Gazetesi, 19.01.2006.
- <http://www.foxnews.com/story/0,2933,447946,00.html> 05.05.2010.
- http://www.sras.org/extending_russia_presidential_term 05.05.2010.
- <http://www2.dpt.gov.tr/abigm/abtb/Zirveler/1996%20Florence%2021-22%20Haziran.htm#yugo> 10.06.2010.